

แนวคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน

โดย
นายวัชร เฉลิมชนม์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผนก ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

CONCEPTS AND STYLES OF LOTUS BUD-TOPPED STUPAS IN
THE PRESENT PERIOD

A Master's Report Submitted in partial Fulfillment of Requirements

for Master of Arts (ART HISTORY)

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2017

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ แนวคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน
โดย วัชระ เฉลิมชนม์
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผนก ข ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

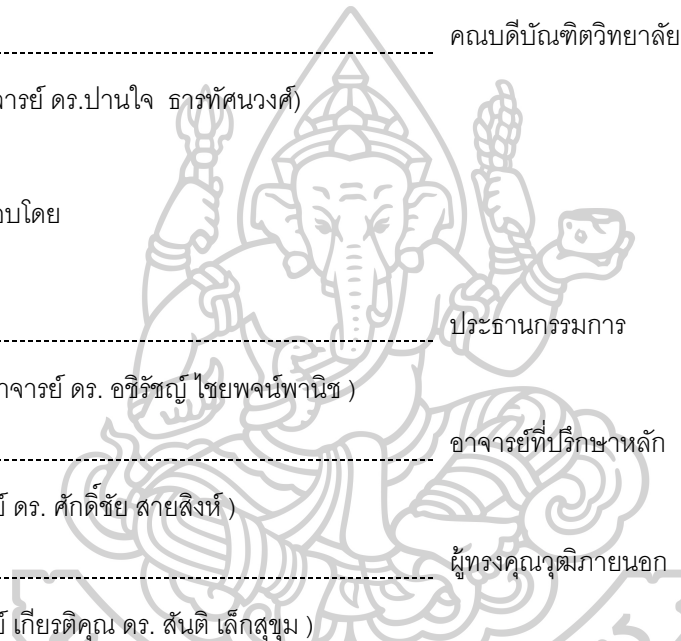
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อธิรัชฎ์ ไชยพจน์พานิช)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม)

58107314 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

คำสำคัญ : เจดีย์ยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน

นาย วัชร เฉลิมชนม์: แนวคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

การศึกษาเรื่องแนวคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ที่แต่เดิมนั้นเจดีย์มีความหมายถึงสิ่งควรค่าแก่การเคารพ ตามคติโบราณหมายถึงสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าและยังเป็นเครื่องระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญในพระพุทธศาสนา หากทว่าในสมัยปัจจุบัน เจดีย์ได้มีความหมายเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก ความหมายของเจดีย์ครอบคลุมกว้างกว่าอดีต ซึ่งหมายรวมถึงสถาปัตยกรรมที่อาจใช้แสดงออกถึงวัฒนธรรม ประเพณี ใช้เป็นเครื่องหมายที่แสดงสัญลักษณ์และเป็นจุดศูนย์กลางของท้องถิ่น มิให้พบเห็นได้ทั่วไป ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ในเบื้องต้นผู้ศึกษานี้มีพื้นฐานว่าอาจมีสาเหตุปัจจัยสำคัญมาจากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวของสังคมให้สอดคล้องกับท้องที่เพื่อรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจ เป็นต้น

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูล สืบจากรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบัน ที่ปรากฏในพื้นที่ต่างๆ โดยทำการแบ่งกลุ่มวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจนำมาเปรียบเทียบรูปแบบและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาพบว่าแนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย การสร้างเจดีย์เป็นสิ่งที่สามัญชนทั่วไปก็สามารถกระทำได้ สิ่งก่อสร้างต่างๆล้วนมีปรากฏในลักษณะอาคารอนุสรณ์ ประสงค์ พิพิธภัณฑสถาน เจ้า ศาลพระภูมิ และมีใช้เป็นที่บรรจุอัฐิบุคคลหรือบรรพบุรุษของตนได้ เพียงเพราะมีกำลังทรัพย์และความปรารถนา การเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ น่าจะมีสาเหตุที่สำคัญตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดแนวความคิดในกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรม อาจกล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ได้ส่งผลให้รูปแบบ และความหมายการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่เคยมีมาแตกต่างไปจากอดีต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้นำพาไปสู่การสร้างเจดีย์ที่มีความหมายใหม่อย่างไม่เคยมีมาก่อนในที่สุด

58107314 : Major (ART HISTORY)

Keyword : lotus-bud topped stupas, stupas

MR. Watchara CHALERMCHON: CONCEPTS AND STYLES OF LOTUS BUD-TOPPED STUPAS IN THE PRESENT PERIOD Thesis advisor : Professor Dr. Sakchai Saisingha

A Study of Concept and Characters of the Construction of the Lotus-bud topped Stupas in the Present Time is aimed at studying the change in the concept and characters of the construction of the lotus-bud topped stupas. In the past, stupas (Chedi) can be referred to the construction of a built structure to which people pay high respect. According to the beliefs of people in the ancient time, stupas were considered a symbol representing the Buddha, a symbol for people to remind themselves of the Buddha's teachings, or a holy site of Buddhism. However, in the present time, stupas have changing meanings. The meanings of stupas cover wider concept. They can be referred to an architectural constructed building that reflects people's culture and tradition, and represents a symbol of and plays role as a community center which can be generally found in many locations. Regarding this change, primarily the researcher has an assumption that the important factors for the change could be a changed conditions of the society and an attempt that people in the society adapt to the tourism industry and prepare themselves for the growth of the economic.

The study reveals that the concept behind and the characters of the lotus-bud topped stupas during this present time have been changed from the past, and represent a variety of concept. Ordinary people can build a stupa. The construction can be found in many forms, e.g. multi-purpose buildings, museums, shrines or land-spirit shrines. Some are used for containing the ancestors' remains for people who can afford and wish to have such construction. The change of these concept and characters of stupas could significantly start from the concept in architectural design process. It can be noted that this alteration affects the change of the characters, beliefs, and meanings of the construction of the lotus bud-topped stupas of the ancient time. This change finally leads us to the invention of the new meanings of stupas, which we have not had before.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากหลายท่าน ซึ่งผู้ศึกษา ขอกราบ
ขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ คือ

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ อาจารย์ที่ปรึกษา การค้นคว้าอิสระ
เรื่องแนวคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน ที่ได้ให้คำแนะนำ และสละเวลา
ตรวจสอบ แก่รายงานการค้นคว้าให้มีความสมบูรณ์และสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม ที่ได้ให้ความรู้ ชี้แนะแนวทาง
การค้นคว้า การคิด-วิเคราะห์และวิธีการสรุปผลในประเด็นต่างๆที่สำคัญโดยตรง อันเป็นประโยชน์ต่อ
การศึกษาในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อชิรวิชญ์ ไชยพจน์พานิช ผู้เป็นประธานกรรมการ
ตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ และรองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ที่ได้ให้ข้อคิดเห็น เสนอแนะที่
สำคัญต่อการค้นคว้า และปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ นางดวงจันทร์ ศรีสงคราม มารดาผู้เป็นแรงบันดาลใจให้มุ่งมั่น พยายาม
ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก อีกทั้งสนับสนุนทุนการศึกษาและทุกๆเรื่องมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ รตต.วิเชียร เฉลิมชนม์ บิดาผู้ถ่ายทอดเลือดเนื้อเชื้อสายความเป็นอยุธยาที่
ทำให้ผู้ศึกษาซึมซับ สนใจในเรื่องประวัติศาสตร์ศิลปะไทยโดยไม่รู้ตัว จนนำมาสู่การศึกษาค้นคว้าใน
ระดับสูงทางด้านศิลปะและประวัติศาสตร์ศิลปะ

ขอขอบคุณ รุ่งฤดี จตุภัทรกุล ผู้ร่วมเดินทางไปในทุกๆที่และอยู่เคียงข้างกันเสมอ คุณพิรุณรัตน์
สุขเสริม สำหรับบทความภาษาอังกฤษ อีกทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยและเพื่อนๆ ภาควิชาประวัติศาสตร์
ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจจนทำให้
การศึกษาในครั้งนี้สำเร็จด้วยดี

วัชระ เฉลิมชนม์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญภาพ.....	ญ
กิตติกรรมประกาศ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วิธีการศึกษา	6
แหล่งข้อมูล.....	6
อุปกรณ์ที่ใช้ในการค้นคว้า.....	7
การเสนอผลงาน.....	7
บทที่ 2 เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย	1
ความเป็นมาและความหมายของเจดีย์	1
สังเขปรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงดอกบัวตูมสมัยสุโขทัย	3
นัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบเจดีย์ในสมัยปัจจุบัน	10
บทที่ 3 แนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน.....	14
3.1 สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่วัดใช้ในหน้าที่ของศาสนสถาน	14
3.1.1 ภูริทัตเจดีย์ วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี.....	15

3.1.2 หอพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติกลางน้ำ วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลานหอย จ. สุโขทัย.....	21
3.1.3 มณฑปหลวงพ่อศิลา วัดทุ่งเสลี่ยมอำเภอทุ่งเสลี่ยม จ.สุโขทัย	24
3.1.4 หอระฆัง วัดบ้านนา อ.เมือง จ.สุโขทัย	27
3.1.5 มณฑปรอยพระพุทธรูป วัดตระพังทอง	30
3.1.6 พลับพลาหทัยนเรศวร 5 พระองค์ วัดนางพญา จ.พิษณุโลก.....	32
3.1.7 ซุ้มประตูวัดราชธานี อ.เมือง จ.สุโขทัย	35
3.1.8 เจดีย์บรมจุลธิบุคคที่วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย	37
3.1.9 เจดีย์บรมจุลธิบุคคที่วัดราชธานี อ.เมือง จ.สุโขทัย	39
3.2 สิ่งก่อสร้างที่ไม่ได้ใช้เป็นศาสนสถาน ตั้งอยู่ในพื้นที่ของส่วนงานราชการและเอกชน	42
3.2.1 ใช้งานในลักษณะอาคารอเนกประสงค์.....	42
3.2.1.1 อาคารโพธิธาตุเจดีย์ ท่าอากาศยานจังหวัดสุโขทัย	42
3.2.1.2 อาคารพุ่มข้าวบิณฑ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จ.นนทบุรี.....	48
3.2.2 ใช้เป็นอาคารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาลเจ้า ศาลพระภูมิเจ้าที่ และเจดีย์บรมจุลธิ	52
3.2.2.1 ศาลพระแม่ย่า ศาลากลางจังหวัดสุโขทัย.....	53
3.2.2.2 ศาลพระภูมิและเจดีย์บรมจุลธิบุคค ร้านโก๊ะศิลป์ อ.เมือง จ.สุโขทัย	56
3.3 กลุ่มที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะทั่วไปและใช้เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม	60
3.3.1 หอนาฬิกา เขตเทศบาลเมือง จ.สุโขทัย.....	60
3.3.2 สะพานพระร่วง เขตเทศบาลเมือง จ.สุโขทัย.....	65
บทที่ 4 บทสรุป.....	72
4.1 แนวคิดและคติการสร้าง	73
4.2 สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบ.....	74
4.3 การเปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งาน	76

4.4 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา..... 79

รายการอ้างอิง..... 80

ประวัติผู้เขียน..... 85

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ลายเส้นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์	5
ภาพที่ 2 เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย	6
ภาพที่ 3 เจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย	7
ภาพที่ 4 เจดีย์ประธานวัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	8
ภาพที่ 5 เจดีย์ประธานวัดตระพังเงิน	9
ภาพที่ 6 ฐานเจดีย์วัดป่าสุทธูปถัมภ์ อําเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี.....	16
ภาพที่ 7 งานตกแต่งส่วนยอดปราสาทของฐานเจดีย์	17
ภาพที่ 8 ส่วนยอดฐานเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม	17
ภาพที่ 9 หอพระไตรปิฎกกลางน้ำ วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย.....	22
ภาพที่ 10 หอพระไตรปิฎกกลางน้ำ(ซ้าย) และศาลาพระโพธิสัตว์(ขวา) วัดสังฆาราม จังหวัดสุโขทัย.....	22
ภาพที่ 11 มณฑปหลวงพ่อดิลก วัดทุ่งเสลี่ยมอำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย	25
ภาพที่ 12 หอระฆัง วัดบ้านนา จังหวัดสุโขทัย.....	27
ภาพที่ 13 ยอดหอระฆัง วัดบ้านนา จ.สุโขทัย.....	28
ภาพที่ 14 มณฑปรอยพระพุทธรูป วัดตระพังทอง	31
ภาพที่ 15 พลับพลาหทัยนเรศวร์ 5 พระองค์ จังหวัดพิษณุโลก.....	33
ภาพที่ 16 ภายในพลับพลาหทัยนเรศวร์ 5 พระองค์ จังหวัดพิษณุโลก	33
ภาพที่ 17 ซุ้มประตูวัดราชธานี อําเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย.....	35
ภาพที่ 18 เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลที่วัดสังฆาราม อําเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย.....	38
ภาพที่ 19 เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลที่วัดราชธานี อําเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย	40

ภาพที่ 20 เจดีย์บรมจุลฐูปุคคลแนวกำแพงวัดริมถนนจรดวิถีถ่อง ที่วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย....	41
ภาพที่ 21 อาคารโพธิธาตุเจดีย์ท่าอากาศยานสุโขทัย จ.สุโขทัย	43
ภาพที่ 22 อาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จ.นนทบุรี.....	48
ภาพที่ 23 ภาพขยายส่วนฐานของเรือนธาตุ ส่วนยอดอาคารทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	50
ภาพที่ 24 ภาพขยาย ส่วนเรือนธาตุ ที่ยอดอาคารทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	50
ภาพที่ 25 พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ ณ อุทยาน การศึกษารัชมังคลาภิเษก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	51
ภาพที่ 26 ศาลพระแม่ย่าศาลากลางจังหวัดสุโขทัย	53
ภาพที่ 27 ศาลพระภูมิที่กำลังตกแต่งทาสียังมีได้ประกอบ ร้านเกี๊ยะศิลป์	57
ภาพที่ 28 เจดีย์บรมจุลฐูปุรพบุรุษของร้านเกี๊ยะศิลป์	58
ภาพที่ 29 ส่วนฐานและเรือนธาตุเจดีย์บรมจุลฐูยังมีได้ประกอบแล้วเสร็จ ร้านเกี๊ยะศิลป์.....	59
ภาพที่ 30 หอนาฬิกากลางเมือง จังหวัดสุโขทัย.....	61
ภาพที่ 31 สะพานพระร่วง เขตเทศบาลเมือง จ.สุโขทัย	66
ภาพที่ 32 เจดีย์บนเกาะกลางถนนอีกแห่งหนึ่งบนถนนสิงห์วัฒน์	66

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สิ่งก่อสร้างต่างๆที่เนื่องในการพระศาสนาสมัยโบราณส่วนมากเป็นเจดีย์ โบสถ์ วิหาร ซึ่งยังเป็นหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นจนปัจจุบัน ลักษณะงานสถาปัตยกรรมนั้นย่อมแสดงออกตามสภาวะของสังคม ความเจริญ การศาสนาและมูลเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นแห่งยุคสมัย สถาปัตยกรรมของชาติยุคสมัยใดก็ตามล้วนเป็นเครื่องแสดงและสะท้อนสภาวะจิตใจและบุคลิกอันแท้จริงของคนในชาติ¹

ในการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะของงานสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์นั้น มีเนื้อหาสาระว่าด้วยเจดีย์ที่เป็นโบราณสถานและได้มีการศึกษารวบรวมรูปแบบเจดีย์ที่สำคัญมากมาย อย่างไรก็ตามรูปแบบของเจดีย์ที่ปรากฏในประเทศไทยในปัจจุบันนั้น มีความหลากหลาย ทั้งรูปแบบที่คิดขึ้นใหม่ และรูปแบบที่พัฒนาจากรูปแบบดั้งเดิมหรือจำลองรูปแบบเมื่อครั้งอดีตการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบและคติการสร้างได้เคยมีการศึกษามาแล้ว อาทิ งานวิชาการที่บุกเบิกความรู้เกี่ยวกับเจดีย์ดังตัวอย่าง "ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์" พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงอธิบายความรู้พื้นฐาน มูลเหตุของการสร้างรูปแบบเจดีย์แบบต่างๆ² งานค้นคว้าวิจัยของ น. ณ ปากน้ำ เรื่อง "ความเป็นมาของสถูปเจดีย์ในสยามประเทศ" ที่มีเนื้อหาสาระสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบในแต่ละยุคสมัย ศึกษาวิวัฒนาการของเจดีย์รูปทรงต่างๆในประเทศไทย³ งานวิจัยเรื่องเจดีย์ เพิ่มมูม เจดีย์ย่อมูมสมัยอยุธยาโดย สันติ เล็กสุขุม ซึ่งได้ศึกษาถึงจุดเริ่มต้นและพัฒนาการในระยะเวลาต่อมา⁴ การศึกษาเรื่อง"เจดีย์ในประเทศไทย

---

¹บุญชู โรจนันจนเสถียร, **มูลเหตุแห่งสถาปัตยกรรมในประเทศไทย**. ตำนานสถาปัตยกรรมไทย. เล่ม 2.(ม.ป.ท.,2548), 25.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2545),19-25.

³น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], **ความเป็นมาของสถูปเจดีย์ในสยามประเทศ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2529)

⁴สันติ เล็กสุขุม , **เจดีย์เพิ่มมูม เจดีย์ย่อมูมสมัยอยุธยา** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529),96.

"ไทย" ของศักดิ์ชัย สายสิงห์ ที่เป็งานวิจัยชิ้นสำคัญที่เน้นการตรวจสอบความสัมพันธ์ของหลักฐานทางศิลปกรรมอธิบายความเป็นมาของงานช่างโบราณและช่วยให้เข้าใจพื้นฐานสำคัญของพัฒนาการทางรูปแบบแนวคิด คติการสร้างเจดีย์ในประเทศไทย แต่ก็ยังมีเจดีย์ลักษณะอื่นๆอีกมากที่ปรากฏการจำลองรูปแบบของเจดีย์กลับมาสร้างอีกครั้ง ดังปรากฏมาแล้วนับตั้งแต่สมัยรัชการพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นปฐมบทแห่งการเปลี่ยนแปลงและการจำลองเจดีย์สำคัญโดยเปลี่ยนจากการสืบทอดตามแนวทางวิวัฒนาการเป็นการย้อนกลับไปจำลองแบบจากอดีต เช่นสุโขทัยหรืออยุธยา จนเป็นพระราชนิยม ด้วยทรงเห็นว่าเป็นแบบอย่างเจดีย์ของราชธานีดั้งเดิมโดยเฉพาะเจดีย์ทรงระฆัง⁵ อนึ่งการเปลี่ยนแปลงทางความคิด แบบแผน และกระแสนิยมธรรมจากชาติตะวันตกที่เพิ่มขึ้น ทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทุกๆด้านในยุคสมัยต่อมาโดยเฉพาะในช่วงหลังของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475⁶ ส่งผลให้เกิดการปรับตัวเปลี่ยนแปลงสำคัญในด้านรูปแบบ คติ และการสื่อความหมายของการสร้างเจดีย์ในปัจจุบัน

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ถือเป็นสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของสุโขทัยและมีรูปแบบเฉพาะเกิดขึ้นในศิลปะสุโขทัยเท่านั้นไม่พบในศิลปะอื่น บางองค์มียอดที่มีร่องรอยปูนปั้นประดับโดยรอบเป็นรูปกลีบบัว คือที่มาของชื่อเรียก "ทรงยอดดอกบัวตูม"⁷ มีองค์ประกอบของรูปแบบที่มีที่มาจากแหล่งต่างๆและช่างสุโขทัยได้พัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์เกิดเป็นรูปแบบของตนเอง⁸ และถือเป็นพัฒนาการทางด้านรูปแบบของศิลปะในประเทศไทย

แนวคิดการจำลองเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ ปัจจุบันปรากฏขึ้นในสถานที่ต่างๆอาทิพื้นที่อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พื้นที่ตำบลสามโคก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานีและพื้นที่ของสนามบินจังหวัดสุโขทัย ที่เป็นพื้นที่นอกเขตประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมเหล่านั้นอาจมิได้มีความสัมพันธ์หรือก่อเกิดจากความศรัทธาอันเกี่ยวเนื่องกับพระศาสนาหรือพระ

⁵สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย(ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องของงานช่างในศาสนา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เมืองโบราณ, 2544),194.

⁶รัชชัย ยอดพิชัย,เจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. 2475. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546),177.

⁷สันติ เล็กสุขุม, งานช่าง คำช่างโบราณ.(กรุงเทพฯ : มติชน, 2557),51.

⁸ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2558),314.

ราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมในสังคม ที่แสดงถึงความเข้าใจในหลักการตามแบบแผนประเพณีโบราณที่เปลี่ยนไป ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสถาปัตยกรรมนั้นได้แสดงออกในฐานะสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์¹⁰ ที่พยายามสร้างการจดจำและชี้้นำความเข้าใจต่ออัตลักษณ์ให้กับสถานที่ ท้องถิ่นหรือชุมชน รวมถึงภาพรวมในระดับประเทศและที่สำคัญสถานที่หลายแห่งดูเหมือนว่าได้แสดงความพยายามใช้สถาปัตยกรรมกำหนดอัตลักษณ์ให้ดึงดูดความสนใจ สร้างเอกลักษณ์ให้เกิดการจดจำโดยใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เคยปรากฏในอดีตอันปราศจากความมุ่งหมายที่แท้จริงตามแบบแผนของงานช่างโบราณมาเป็นต้นแบบ ที่ดูเหมือนว่าจะสร้างขึ้นเพื่อรับใช้สังคมมากกว่ารับใช้พระพุทธศาสนา¹¹ ชวนให้เกิดการตั้งคำถามต่อสถานที่เหล่านั้นว่าได้ถ่ายทอดหรือได้ทำหน้าที่และความเหมาะสมตามที่ควรจะเป็นดีพอแล้วหรือไม่ โดยเหตุผลที่ได้ยินได้ทราบโดยทั่วไปอาจได้มีการกล่าวอ้างถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่อาจมีความเกี่ยวข้องหรืออ้างคติดตามแบบแผนโบราณ แต่ความหมายที่ถ่ายทอดผ่านงานสถาปัตยกรรมไทยที่แท้จริงเป็นเช่นนั้นหรือไม่ จึงควรที่จะมีการศึกษาและทำความเข้าใจในงานศิลปกรรมตามที่มีการนำรูปแบบอย่างเช่นเจดีย์ในอดีตมาใช้ในลักษณะต่างๆ

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงนำมาสู่การศึกษารูปแบบของเจดีย์ทรงดอกบัวตูมกับแนวคิดการจำลองสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในสมัยปัจจุบันโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ว่ามีปัจจัยอะไรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบ คติ และความหมายที่เปลี่ยนไปของเจดีย์ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ศาสนา ความเชื่อ และความศรัทธา เป็นต้น โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะในเรื่องที่เกี่ยวข้องดังกล่าวไปแล้วข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ และใช้

⁹สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องของงานช่างในศาสนา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เมืองโบราณ, 2544), 194.

¹⁰ชุติมา ขจรณรงค์วิช, "แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์สำหรับกรุงเทพฯ" (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), 47.

¹¹ยอร์ช เซเดส์, ศิลปไทยสมัยสุโขทัยและราชธานีรุ่นแรกของไทย, แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), 4-6.

ประกอบการวิเคราะห์ ไปพร้อมๆกับหลักฐานด้านอื่นๆที่ได้จากการศึกษาในภาคสนามประกอบ การศึกษานี้มีได้เพียงสนใจค้นคว้าเพียงด้านประวัติศาสตร์ศิลปะของเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ปรากฏ ในสมัยปัจจุบันเปรียบเทียบรูปแบบกับสมัยสุโขทัยที่ยังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ทั้ง สุโขทัย ศรีสัชนาลัย หากผลของการศึกษาวิจัยคือสิ่งสะท้อนความคิดของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่มีต่องานสถาปัตยกรรมว่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมหรือไม่ และผล ของงานศึกษาวิจัยนี้อาจจะช่วยสร้างการตระหนักรู้ถึงความแตกต่างระหว่างกระบวนการสร้าง ความหมาย และกระบวนการถ่ายทอดความหมาย ซึ่งข้อแตกต่างนี้จะเป็นตัวกำหนดทิศทางและต้อง ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในประเด็นเกี่ยวกับ “ความหมาย” ที่กระทบต่อการรับรู้ของผู้คนต่อไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ปรากฏในสมัยปัจจุบันว่ามีลักษณะ เดียวกันหรือแตกต่างกันอย่างไร
2. เพื่อศึกษาและแปลความหมายของ "หน้าที่" ของเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ปรากฏ เปรียบเทียบกันทั้งในอดีตและในปัจจุบัน ในฐานะสิ่งสะท้อนแนวความคิดของสังคม
3. เพื่อศึกษาแนวความคิด และการสื่อความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปในงานสถาปัตยกรรม ไทยสมัยปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ศึกษารูปแบบและแนวความคิดที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ ปรากฏในสมัยปัจจุบัน ตลอดจนเข้าใจถึงความแตกต่างกับงานสถาปัตยกรรมต้นแบบจากที่เคย ปรากฏในวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยที่ถือได้ว่าเป็นปฐมบทแห่งเจดีย์ทรงดอกบัวตูม
2. เข้าใจบริบททางสังคมที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบและแนวความคิดใน การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม

3. ทำให้ได้ประสบการณ์ในการค้นคว้า วิเคราะห์ สรุป และนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบตามวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

4. เป็นการรวบรวมข้อมูลของเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ปรากฏในประเทศไทยสมัยปัจจุบันและเป็นแนวทางให้กับผู้ที่สนใจศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

สมมติฐานของการศึกษา

สถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงดอกบัวตูมได้รับแรงบันดาลใจจากเจดีย์ที่ปรากฏจากแหล่งปฐมภูมิ ในอดีตงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา งานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นจึงเกิดจากความศรัทธาของผู้สร้างที่มีวัตถุประสงค์ที่แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่ในปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเป็นการรับใช้เชิงพาณิชย์และการท่องเที่ยวที่ซึ่งอาจมีความต้องการให้เป็นสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์ของสถานที่ ที่สร้างการจดจำซึ่งละเอียดและความเชื่อดั้งเดิม

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอรูปแบบของงานศิลปกรรมประเภทสถาปัตยกรรมรูปทรงเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่นำมาประยุกต์ใช้เป็นสัญลักษณ์ของสถานที่อันได้แก่ 1. อาคารพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จังหวัดนนทบุรี 2. เจดีย์พระธาตุวัดป่าภูริทัตตปฏิปหาราม ตำบลสามโคก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 3. เจดีย์ทรงดอกบัวตูมสนามบินจังหวัดสุโขทัย เป็นต้นโดยจะเน้นศึกษารูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมหน้าที่การใช้งานและชี้ให้เห็นถึงคติการสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

ขั้นตอนของการศึกษา

1. เก็บข้อมูลจากเอกสาร บทความทางวิชาการ รูปภาพ และหนังสือที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บข้อมูลภาคสนาม สถานที่ตั้งของสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงดอกบัวตูม
3. รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจาก งานวิจัย เอกสารวิชาการ และการออกภาคสนาม
4. สรุปผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ
5. รวบรวมทำเป็นสารนิพนธ์

วิธีการศึกษา

เก็บข้อมูลจากภาคสนามถ่ายภาพศึกษารูปแบบของเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ตามสถานที่ที่กำหนด อาทิเช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย และศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่ปรากฏในสมัยปัจจุบัน เช่นที่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ,สนามบินสุโขทัย และสถานที่อื่น ๆ ที่มีปรากฏ ศึกษาประวัติ รูปแบบ และหน้าที่ของสถาปัตยกรรมเหล่านั้นนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าและภาพถ่ายกลับมาวิเคราะห์เปรียบเทียบและสรุปผลเป็นรายงานการศึกษา

แหล่งข้อมูล

1. เอกสารงานวิจัย ตำราวิชาการต่างๆ
2. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
3. ข้อมูลภาคสนาม
4. การสัมภาษณ์บุคคล

อุปกรณ์ที่ใช้ในการค้นคว้า

1. สมุดบันทึก
2. กล้องถ่ายภาพและอุปกรณ์บันทึกหน่วยความจำสำรอง
3. คอมพิวเตอร์แบบพกพา

การเสนอผลงาน

นำเสนอรายงานการค้นคว้าอิสระ และนำเผยแพร่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สืบค้นได้

บทที่ 2

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย

ความเป็นมาและความหมายของเจดีย์

เจดีย์ ความหมายของเจดีย์คือสิ่งก่อสร้างอันควรค่าแก่การเคารพบูชาในพุทธศาสนา¹² คติโบราณหมายถึงสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปและยังเป็นเครื่องระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรูป มีต้นกำเนิดอยู่ในประเทศอินเดียโบราณครั้งเมื่อแพร่หลายออกไปสู่ดินแดนต่าง ๆ นานเข้าก็มีความคลี่คลายทั้งทางด้านรูปแบบ และความหมาย มีการปรับปรุงให้เข้ากับความต้องการและสุนทรียภาพของดินแดนต่าง ๆ เหล่านั้น¹³ แต่การใช้คำว่าเจดีย์ตามที่เข้าใจกันทั่วไปในลักษณะของสิ่งก่อสร้าง เจดีย์มีค่าที่มีความหมายพ้องกับเจดีย์คือสถูป จึงมีที่ควบรวมว่าสถูปเจดีย์¹⁴ คำว่าสถูปทางพุทธศาสนาหมายถึงสิ่งก่อสร้างเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุ หรือ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลเป็นธรรมเนียมมาเมื่อครั้งพุทธกาลและเป็นแนวคิดขั้นต้นของการสร้างเจดีย์หรือสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์สำคัญในพุทธศาสนา

คำว่า สถูป ในภาษาบาลี คือ ธูป (Thupo) และภาษาสันสกฤตคือ สถูป (Stupa) มีความหมายถึง กองดินเหนียวหลุมฝังศพ (A mound of mass of piled up earth) เนินบูชาทรงระฆัง (A conical or bell-shape shrine)¹⁵ นอกจากนี้ในประเทศไทยได้ใช้คำทั้งสองโดยมีความหมายที่เหมือนหรือใกล้เคียงกัน โดยนัยนอกจากเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแล้ว เจดีย์ยังเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธรูปอีกด้วย

สมัยกรุงสุโขทัย มีปรากฏข้อความในศิลาจารึก กล่าวถึงเจดีย์ที่สัมพันธ์กับพระธาตุ หรือ พระศรีมหาธาตุเสมอ อาทิ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ดังข้อความตอนหนึ่งว่า พ่อขุนรามคำแหง

¹² สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะสุโขทัย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555), 36.

¹³ สันติ เล็กสุขุม, *เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), 3.

¹⁴ สันติ เล็กสุขุม, *งานช่าง คำช่างโบราณ*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 52.

¹⁵ ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 346.

"...ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็น กระทำบำเรอแพระธาตุได้หกเดือน หกวัน จึงเอาฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัยก่อนพระเจดีย์..."¹⁶ หนึ่งคำว่า สถูป และเจดีย์ ในสมัยสุโขทัยนั้นมีการใช้ควบคู่กัน เช่น "...จูงทั้งหลายกระทำบูชาพระสถูปเจดีย์..."¹⁷ นอกจากเจดีย์ในสมัยสุโขทัยจะเป็นที่สำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งข้อสันนิษฐานขยายความไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง ว่าการประดิษฐานอัฐิของพระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ไว้ในเจดีย์ก็อาจมีในสมัยสุโขทัย โดยที่ทรงพิจารณาจากเจดีย์รายภายในวัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย¹⁸ อย่างไรก็ตามมีข้อพิจารณาเพิ่มเติมว่า เจดีย์รายในวัดเจดีย์เจ็ดแถวหลายองค์มีการปั้นพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มจระนำจึงอาจมิได้สร้างเพื่อบรรจุพระอัฐิเจดีย์อาจหมายแทนองค์พระพุทธรูปเจ้าก็ได้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หลักฐานด้านเอกสารระบุการสร้างเจดีย์ประธานของวัดเพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ เช่น เจดีย์ประธานของวัดพระศรีสรรเพชญ์ ระบุว่า พ.ศ. 2035 มีการสร้างพระมหาสถูปเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระราชโอรส¹⁹ ซึ่งเข้าใจว่าได้เกี่ยวโยงกับคติความเชื่อที่มีอยู่ว่า พระมหากษัตริย์นอกจากเปรียบเสมือนสมมุติเทวราชาแล้วยังถือว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้า ผู้ตรัสรู้มาเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต²⁰

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างเจดีย์ยังคงมีความสืบทอดเกี่ยวเนื่องกับคตินิยมและแนวคิดจากกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นตามสภาพของสังคมไทย การสร้างเจดีย์ในดินแดนไทย ผ่านยุคสมัยต่างๆ รูปแบบรูปทรงจึงมีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นพัฒนาการตามลำดับ คำว่าเจดีย์จึงต้องมีคำขยายเพื่อบ่งบอกรูปแบบลักษณะ รูปทรงที่มีความ

¹⁶ กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526), 19.

¹⁷ เรืองเดียวกัน.

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เที่ยวเมืองพระร่วง** (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณสุภา , 2526) , 183.

¹⁹ **พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ**, (ในคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์) พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา , 2515), 452.

²⁰ สันติ เล็กสุขุม, **"พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนังและพระเจดีย์กับความเปลี่ยนแปลง"**, ศิลปวัฒนธรรม 22 ,(มกราคม 2544), 93.

แตกต่างกัน รูปทรงของเจดีย์มีลักษณะโดยรวมที่เหมือนกันตามกฎเกณฑ์ของงานช่างคือ มีส่วนฐานที่กว้าง สอดขึ้นมาน้อยก็เพื่อเป็นยอด รายละเอียดแปลกแตกต่างกันของรูปทรงคือที่มาของชื่อเรียกลักษณะตามทรงนั้น²¹ เช่น

เจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งมีทรงระฆังขนาดใหญ่เป็นลักษณะเด่น มีที่เรียกกันว่า "เจดีย์ทรงลังกา"

เจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งมักเรียกสั้นๆว่า "ปราสาท" ช่างไทยสร้างปราสาทโดยปรับปรุงแรงบันดาลใจที่รับมาจากแบบอย่างของปราสาทขอม

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เรียกกันมาก่อนว่า "เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์" เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของราชธานีสุโขทัย บางองค์เด่นชัดว่าส่วนยอดมีร่องรอยปูนปั้นประดับกลีบบัวโดยรอบ เป็นที่มาของชื่อเรียก "เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม"²²

สังเขปรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงดอกบัวตูมสมัยสุโขทัย

เจดีย์ทรงดอกบัวตูมเป็นเจดีย์ที่มีรูปทรงสถาปัตยกรรมเฉพาะตัวและเป็นรูปแบบที่เป็นสัญลักษณ์ของราชธานีสุโขทัย เอกลักษณ์อันเด่นชัดนี้สะท้อนภูมิปัญญาของช่างสุโขทัยที่ผสมผสานลักษณะบางประการจากปราสาทแบบขอม และคงมีบางส่วนของแรงบันดาลใจจากเจดีย์วิหาร ในศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกามด้วย²³ ช่างสุโขทัยคงนำมาปรับปรุงรูปทรงเจดีย์ให้โปร่งเพรียวเรียงซ้อนลดหลั่นกันอย่างได้จังหวะจากฐานเรียวขึ้นสู่ยอด ซึ่งในศิลปะสมัยอื่นไม่ปรากฏเจดีย์รูปทรงนี้แต่หากพบว่าเจดีย์รูปแบบนี้ไปปรากฏอยู่ที่ใดก็จะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และน่าจะเป็นความเกี่ยวข้องหรือบทบาททางการเมืองที่มีอยู่เหนือดินแดนเหล่านั้น ได้แก่ ศรีวิชัย ล้ายกำแพงเพชรและบริเวณโดยรอบเมืองสุโขทัย เช่น พิษณุโลก ตาก เพชรบูรณ์ น่าน และเชียงใหม่²⁴

²¹ รูปทรงต่างๆ ของเจดีย์ดูใน เรื่องเดียวกัน , 17-53.

²² สันติ เล็กสุขุม, งานช่าง คำช่างโบราณ. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 51.

²³ เรื่องเดียวกัน, 48-49.

²⁴ เจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่เมืองเชียงใหม่ อยู่ที่วัดสวนดอก แต่ปัจจุบันได้มีการสร้าง เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาทับเจดีย์องค์เดิมไว้ จึงไม่ปรากฏรูปแบบดั้งเดิมให้ศึกษา.

ลักษณะโดยทั่วไปของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเกิดจากการนำเอาองค์ประกอบสถาปัตยกรรมชนิดต่างๆ มาปรับปรุงเข้าด้วยกันให้เป็นเจดีย์ทรงใหม่²⁵ มีองค์ประกอบสำคัญของรูปแบบมีที่มาจากแหล่งต่างๆ ทั้งอิทธิพลเขมร ลังกาและพุกาม²⁶ ปรับปรุงพัฒนาขึ้นใหม่จนมีเอกลักษณ์ถือเป็นรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมสุโขทัยอย่างแท้จริงมีรายละเอียดสำคัญแบ่งออกเป็น 3 ส่วน

ส่วนฐาน ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานหรือฐานเฉียงอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส 3 - 5 ชั้นรองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส 1 ฐานและเป็นฐานบัวอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่เพิ่มมุมหรือยกเก็จท้องไม้ที่ยึดสูงประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น

ส่วนกลาง ประกอบด้วยชุดฐานบัวลูกแก้วซ้อนกัน 2 ฐานอยู่ในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมถัดจากชั้นนี้ขึ้นไปเป็นส่วนของเรือนธาตุอยู่ในผังเพิ่มมุมเช่นเดียวกับฐานทั้งส่วนฐานและเรือนธาตุปรับปรุงมาจากฐานบัวลูกแก้วที่นิยมใช้เป็นส่วนฐานรองรับปราสาทแบบขอม²⁷ รูปแบบของเรือนธาตุนี้มีอยู่ 2 กลุ่มคือกลุ่มที่ 1 เรือนธาตุไม่มีจะนำขุมประดิษฐานพระพุทธรูปและกลุ่มที่ 2 เรือนธาตุมีจะนำขุมประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ด้านซึ่งพบน้อยกว่า²⁸ เฉพาะเจดีย์ประธานขนาดใหญ่จะมีบันไดทางด้านหน้าขึ้นไปถึงเรือนธาตุ

ส่วนยอด ประกอบด้วยส่วนที่เชื่อมต่อเนื่องเรือนธาตุมีชั้นซ้อนกัน 3 ชั้นประดับด้วยบรรพแถลงและกลีบขนุนแล้วจึงต่อด้วยส่วนยอดที่เป็นทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูมจึงเรียกว่าพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงยอดดอกบัวตูม²⁹ และเหนือส่วนยอดของดอกบัวตูมทำเป็นวงแหวนซ้อนกันเป็นชั้นๆ ลักษณะเดียวกับปล้องไฉนของเจดีย์ทรงระฆังรองรับส่วนยอดสุดคือปลี

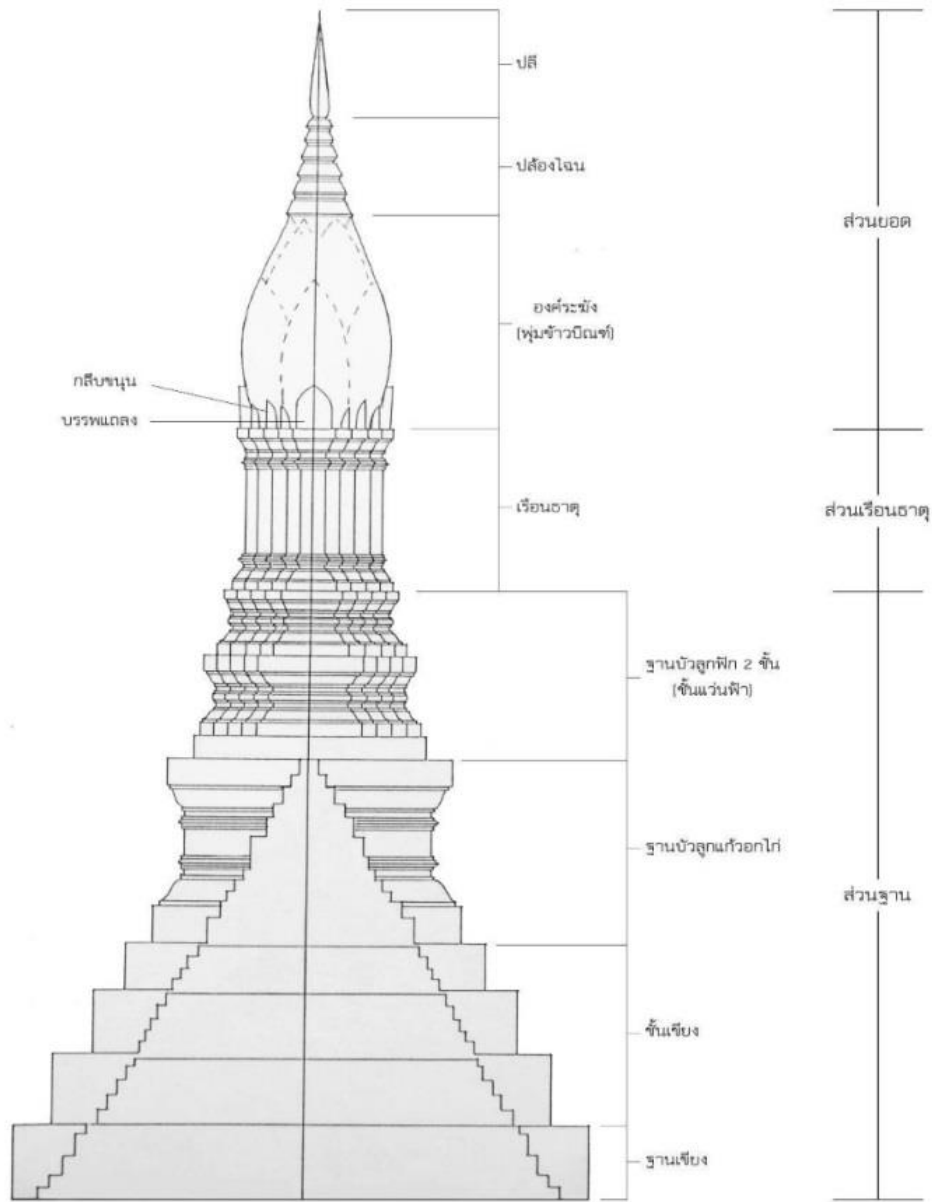
²⁵ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 5(กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), 44.

²⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์, รายงานวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร .2558 ,319.

²⁷ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 5(กรุงเทพฯ : มติชน, 2552),46.

²⁸ เรื่องเดียวกัน,314.

²⁹ สมเด็จพระยาดวงศาธิราชนฤพัชร์ทรงเรียกว่าทรง "พุ่มข้าวบิณฑ์กลม" ในปัจจุบันนิยมเรียกอีกอย่างหนึ่งตามลักษณะรูปแบบเพื่อความเข้าใจได้ง่ายขึ้นว่าเป็นเจดีย์ "ทรงยอดดอกบัวตูม" เพราะได้พบว่าส่วนที่เป็นองค์ระฆังนั้นนิยมประดับกลีบดอกบัวตูมใน สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 48.

ภาพที่ 1 ลายเส้นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
ที่มา : สันติ เล็กสุขุม

โดยทั่วไปรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนั้นมีระเบียบเดียวกันเกือบทุกองค์ไม่ว่าจะพบที่ใดก็ตามเพียงแต่มีขนาด สัดส่วนและรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การศึกษาในครั้งนี้จึงเลือกเจดีย์ทรงดอกบัวตูมองค์สำคัญที่ปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์เป็นต้นแบบในการศึกษา ถึงแม้ว่าเจดีย์ที่ปรากฏจะได้รับการบูรณะไปมากแต่อย่างไรก็ตามยังคงสามารถศึกษารูปแบบองค์ประกอบต่างๆทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ที่ปรากฏได้ คือเจดีย์ประธาน วัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย เจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย เจดีย์ประธานวัดสวนแก้วอุทยานน้อย เมืองศรีสัชนาลัย และเจดีย์ประธานวัดตระพังเงิน

ภาพที่ 2 เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย

วัดมหาธาตุ สุโขทัย เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่และความสำคัญมาก ถือว่าเป็นศูนย์กลางของเมือง ดังนั้นความสำคัญของเจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูม จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของศาสนาด้วย นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บรรดาเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ปรากฏในวัฒนธรรมสุโขทัย เจดีย์ทรงดอกบัวตูมวัดมหาธาตุ สุโขทัยถือว่ามีความสมบูรณ์ในเชิงรูปลักษณะ

ของตัวแบบ มีขนาดใหญ่และทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธานมีศักดิ์และบทบาทสำคัญในฐานะมหาธาตุ และเป็นสัญลักษณ์แห่งการจัดตั้งรัฐของพญาลิไท³⁰

ภาพที่ 3 เจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย

ลักษณะโดยทั่วไปมีขนาดใหญ่ มีบันไดสำหรับการกระทำพิธีกรรม³¹ เช่นการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือการบูชาพระบรมสารีริกธาตุคือน่าจะใช้สำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์³² เพราะพบเฉพาะเจดีย์ของวัดที่มีความสำคัญที่ขุ่มบรรพแถลงของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนั้นมักมีการประดับหน้ากาลอยู่ส่วนยอดของขุ่มพร้อมกับขุ่มกรอบหน้านาง ซึ่งมักพบอยู่ทั่วไปในศิลปะสุโขทัย

³⁰ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, *เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2552), 132.

³¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *เจดีย์ในประเทศไทย แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์*. รายงานวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร .2558 ,316.

³² เรื่องเดียวกัน, 316.

ที่เมืองศรีสัชนาลัยมีตัวอย่างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีความสำคัญและเหลือหลักฐานที่มีสภาพสมบูรณ์ให้ศึกษาไม่มากนัก ได้แก่เจดีย์ประธานและเจดีย์บริวารประจำมุม ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดเจดีย์เจ็ดแถว และเจดีย์ประธานวัดสวนแก้วอุทยานน้อย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่เมืองศรีสัชนาลัยนี้มีระเบียบเดียวกับเมืองสุโขทัย และทั้งหมดที่เหลือหลักฐานอยู่นั้นเป็นระเบียบเดียวกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมวัดมหาธาตุสุโขทัย

เจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถวเป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในตำแหน่งจุดศูนย์กลางและมีหน้าที่เป็นเจดีย์ประธานของวัด มีการทำบันได มีเจดีย์บริวารประจำมุม และเจดีย์บริวารประจำทิศ เจดีย์แทรกมีขนาดเล็ก ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวนี้ได้เพิ่มแนวเจดีย์ต่อเนื่องจนล้อมรอบวิหาร เจดีย์ที่ล้อมรอบทั้งหมดมีรูปทรงที่แตกต่างกันไม่เป็นระบบ และนับว่าเจดีย์ที่เมืองศรีสัชนาลัยนี้เป็นตัวอย่างของเจดีย์ที่ยังคงสภาพเดิม เพราะเจดีย์ส่วนใหญ่ก่อด้วยศิลาแลงโดยเฉพาะเจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว ซึ่งนักวิชาการมักจะใช้เป็นต้นแบบสำคัญของการศึกษาเจดีย์ทรงนี้

นอกจากนั้นยังมีเจดีย์ประธานที่วัดสวนแก้วอุทยานน้อยที่มีเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นประธานและมีเจดีย์ทรงปราสาทโดยเฉพาะปราสาทห้ายอดและปราสาทยอดแบบสุโขทัยเป็นบริวารล้อมรอบ 13 องค์ (ด้านหน้าหายไป 3 องค์เพราะมีส่วนฐานวิหารที่ยื่นเข้ามาติดฐานเจดีย์) เจดีย์มีขนาดเล็ก และมีรูปแบบเดียวกันทั้งหมด

ภาพที่ 4 เจดีย์ประธานวัดสวนแก้วอุทยานน้อย

เจดีย์ประธานวัดตระพังเงินรูปแบบของเจดีย์ประธานวัดตระพังเงินมีลักษณะเหมือนกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมโดยทั่วไปทุกประการ ยกเว้นส่วนที่ต่างกันเพียงเล็กน้อยที่ปรากฏการเจาะช่องจะร่นำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน ได้พบอยู่เพียงไม่กี่องค์เท่านั้น

ภาพที่ 5 เจดีย์ประธานวัดตระพังเงิน

อาจกล่าวสรุปได้ว่าเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นสัญลักษณ์สำคัญของราชธานีสมัยสุโขทัย มีรูปแบบที่เฉพาะ อาจจะพัฒนามาจากแหล่งบัลดาไล้ทั้งในพุกาม ล้านนา และเขมร กล่าวคือส่วนฐานมาจากการผสมผสานของศิลปะล้านนาและพุกาม อาจมีการปรับสัดส่วนให้ดูสูงใหญ่และเด่นชัดเพิ่มมากขึ้น ด้วยการซ้อนฐานให้สูง 3-5 ชั้น ส่วนเรือนธาตุที่พัฒนามาจากปราสาทตามแบบศิลปะเขมร และส่วนยอดทรงดอกบัวตูมน่าจะมาจากเจดีย์ทรงระฆังที่ไม่มีบัลลังก์ของศิลปะพม่า โดยช่างสุโขทัยได้นำมาปรับเปลี่ยนและสร้างเป็นเจดีย์รูปแบบใหม่เป็นศิลปะของตัวเอง น่าจะเกิดขึ้นในช่วงที่สุโขทัยเจริญรุ่งเรืองที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20³³ ในสมัยสุโขทัยเจดีย์รูปแบบนี้หากมีปรากฏอยู่ที่ใด อาจแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และน่าจะเป็นบทบาททางการเมืองที่มีอยู่เหนือดินแดนเหล่านั้นด้วย โดยได้พบในเมืองต่าง ๆ เช่น กำแพงเพชร พิษณุโลก

³³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *เจดีย์ในประเทศไทย แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์*. รายงานวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2558, 248.

ตาก เพชรบูรณ์ น่าน เชียงใหม่ ลำปาง และที่เมืองสวรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ซึ่งในทุก ๆ พื้นที่ที่ปรากฏ ล้วนตั้งอยู่ใจกลางเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ของวัดที่มีความสำคัญที่สุดของเมืองนั้นด้วย

ในอดีตเมื่อครั้งเมืองเหล่านั้นยังคงเจริญรุ่งเรือง เจดีย์ก็คงมีความสำคัญในฐานะ”มหาธาตุประจำเมือง” และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ ที่อาจหมายถึงความถึงการเป็นศูนย์กลางจักรวาล ที่มีเจดีย์เป็นประธานอันหมายถึงเจดีย์จุฬามณี โดยทั่วไปเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้มีระเบียบเดียวกันเกือบทุกองค์ ไม่ว่าจะพบที่ใดก็ตามเพียงแต่มีขนาด สัดส่วน และรูปแบบในรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นสัญลักษณ์ของราชธานี สุขุขทัย เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยเท่านั้น แต่เมื่อตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา ความนิยมสร้างเจดีย์สัญลักษณ์ของราชธานีก็หมดลงไปด้วย และไม่พบว่ามีการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้ในสถานที่แห่งใดอีกเลย

นัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบเจดีย์ในสมัยปัจจุบัน

เจดีย์ในพระพุทธศาสนาถือเป็นปูชนียสถานที่ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า เชื่อกันว่าวัดใดที่มีเจดีย์ที่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุสถานที่แห่งนั้นย่อมบ่งบอกให้รู้ได้ว่า พระพุทธศาสนามั่นคงถาวร เป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชนมาตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน³⁴ แต่ถึงกระนั้นความสำคัญของการนับถือเจดีย์ในฐานะของสิ่งระลึกถึงพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แม้ว่าในอดีต เจดีย์หรือสถูปจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรืออัฐิของบุคคลสำคัญที่เคารพศรัทธา ซึ่งความศรัทธาตัวเองเป็นส่วนสำคัญในการสร้างเจดีย์ อีกทั้งเป็นความเชื่อของผู้สร้างเจดีย์ด้วยว่าจะก่อให้เกิดผลบุญกุศลแก่ตนและญาติพี่น้อง หรือเพื่ออุทิศผลบุญกุศลแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ

บริบทของสังคมไทยในกระแสการครอบงำจากระบบทุนนิยม วัตถุนิยมและบริโภคนิยม สะท้อนความคิดบางอย่างที่เปลี่ยนไป สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง การขยายตัวของเศรษฐกิจ ชนชั้นต่างๆสามารถอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาได้ตามกำลังและความเชื่อของตน นับตั้งแต่ช่วงเวลาบ้านเมืองมีความสงบสุขในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงสนับสนุนให้เจ้านายขุนนางสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆสนับสนุนให้มีการทำนุ

³⁴พระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย ดุโน ไพบูลย์ เสรีรักษ์, พุทธศาสนาคดี ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ไอเดียเรลตี้, 2537).

บำรุงพระศาสนาในขณะเดียวกันก็มีการสร้างวัดสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิประจำตระกูลขึ้นไว้ภายในวัด³⁵ การสร้างเจดีย์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดและคติการสร้างที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนงานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในรัชกาลนี้มักแสดงให้เห็นถึงรูปแบบงานศิลปกรรมดั้งเดิม ที่มีคติการสร้างและการกำหนดตำแหน่งตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่าแบบ“ประเพณีนิยม”³⁶ และการสร้างงานสถาปัตยกรรมอย่างใหม่ที่ได้รับอิทธิพลต่างชาติอันเป็นผลจากการค้าขายกับจีน และเน้นให้สิ่งก่อสร้างมีความมั่นคงถาวรทำให้อาคารมีขนาดใหญ่และกว้างขวาง จนกลายเป็นงานแบบ “พระราชนิยม” ควบคู่กับการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัด รวมถึงการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิประจำตระกูลขึ้นไว้ภายในวัดแสดงให้เห็นว่าสามัญชนที่ดำรงตำแหน่งสูงศักดิ์ สามารถสร้างเจดีย์ได้ตามความประสงค์ของตนอาจเป็นเพราะมีกำลังทรัพย์และกำลังคนมาก จึงส่งผลให้การก่อสร้างศาสนสถานเป็นเรื่องง่าย และคงเป็นตัวอย่างหรือกระแสให้ชนชั้นสูงในสังคมพึงกระทำตามๆกัน ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 การแพร่ขยายเข้ามาของอิทธิพลตะวันตก เข้ามามีบทบาทในราชสำนัก ความนิยมในการสร้างงานแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นั้นค่อยๆหมดไป ส่วนหนึ่งงานศิลปกรรมหันกลับไปสร้างงานตามแบบประเพณีนิยมที่มีมาแต่เดิม แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นการรับอิทธิพลศิลปะตะวันตกเข้ามาใช้อันเป็นยุคที่เรียกว่า “สัจนิยม” เกิดขึ้น³⁷ จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการปรับตัวเข้าสู่สังคมยุคใหม่ เกิดการสร้างเจดีย์อย่างใหม่ในลักษณะอนุสาวรีย์หรือเจดีย์บรรจุอัฐิสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นล้วนมีรูปแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานในลักษณะแตกต่างกัน จึงถือเป็นยุคเริ่มต้นของการเข้าสู่ความเป็นศิลปะสมัยใหม่และพัฒนาเข้าสู่ศิลปะร่วมสมัยเช่นในปัจจุบันอย่างแท้จริง

³⁵กมลรัตน์ ขวณสบาย,แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, การศึกษาเฉพาะบุคคลในวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2556.84.

³⁶ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 1 ทศวรรษงานวิจัยประวัติศาสตร์ศิลปะ,อ้างถึงใน “พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชปณิธานในการสถาปนาวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา”.รายงานวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร .2557,22.

³⁷ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์. รายงานวิจัย,สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร .2558,248.

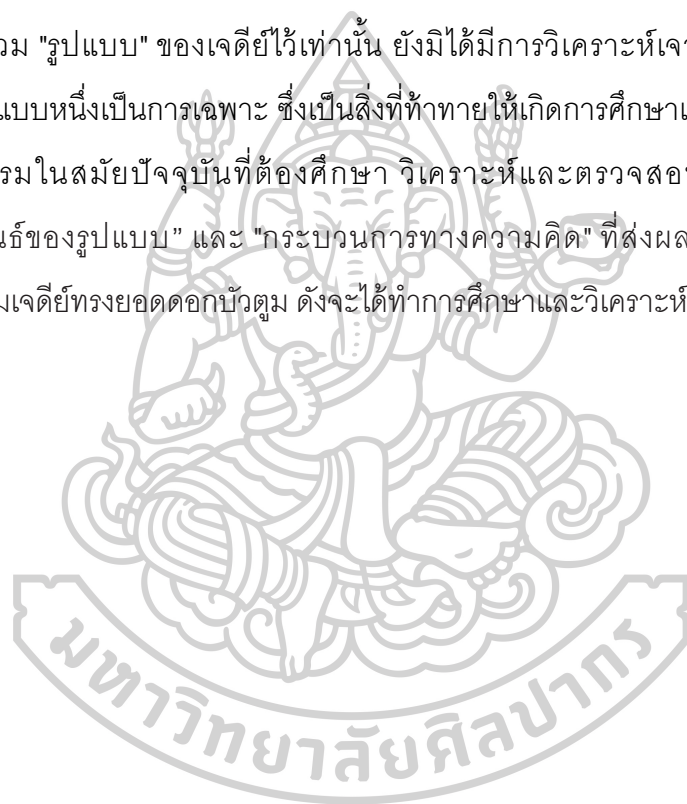
หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การดำรงชีวิตของประชาชน และสภาพสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รวมถึงแนวความคิด คติและรูปแบบการสร้างเจดีย์ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน เจดีย์ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์สะท้อนบริบทของสังคมและการแสดงออกทางการเมือง³⁸ และเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าความหมายและหน้าที่ของเจดีย์มีได้ยืดติดผูกโยงอยู่กับแนวความคิดทางศาสนาแบบดั้งเดิมอีกต่อไปรูปแบบเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่แฝงความคิดการออกแบบอย่างมีนัยยะที่สำคัญ อาจจะเป็นผลทางการดึงดูดผู้คนให้เกิดการจดจำการกำหนดภาพลักษณ์หรือเพื่อเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมนั้นๆ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดความน่าเชื่อถือและศรัทธา

ในการศึกษาที่ผ่านมา มีงานวิจัยชิ้นสำคัญเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ของศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เรื่อง เจดีย์ในประเทศไทย แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์เป็นงานวิจัยชิ้นสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดและคติการสร้างเจดีย์ตั้งแต่อดีต ตลอดจนพัฒนาการทางด้านรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ในสมัยปัจจุบันไว้อย่างละเอียดครบถ้วน ซึ่งผู้ศึกษาได้ยึดถือและใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ แต่มีผลงานการศึกษาของ ศษา จันทลักษณ์ เรื่อง "เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในสมัยสุโขทัย" ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ในสาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่มุ่งเน้นศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง บทบาทหน้าที่ของเจดีย์ในพื้นที่วัฒนธรรมสุโขทัย อันเป็นสาเหตุที่นำมาสู่การก่อรูปของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และการศึกษาของ วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร เรื่อง "การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย"³⁹ ที่ช่วยในการสันนิษฐาน และแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่ทำให้เกิดพัฒนาการต่างๆ ของสถาปัตยกรรมสุโขทัยในแต่ละช่วงเวลา

³⁸ ศักดิ์ชัย ยอดพิชัย, *เจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. 2475*, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2546, 177.

³⁹ วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร, *การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย*, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2545, 314.

และยังมีวิทยานิพนธ์เรื่องเจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. 2475 ของ รัชชัย ยอดพิชัย⁴⁰ ที่มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการรูปแบบของเจดีย์ในประเทศไทยที่สร้างหลังปี พ.ศ. 2475 ในประเด็นความหมายและรูปแบบเปรียบเทียบกับเจดีย์รูปแบบดั้งเดิมที่เคยมีมาแต่ในอดีต โดยเลือกเจดีย์จำนวนหนึ่งมาศึกษาและวิเคราะห์ในงานวิจัยของรัชชัย ซึ่งให้เห็นข้อมูลและปัจจัยที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้านรูปแบบของเจดีย์ในประเทศไทยที่สร้าง หลัง พ.ศ. 2475 ถึงพ.ศ. 2545 แต่ยังไม่สามารถอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่นำมาสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในสังคมไทยได้ชัดเจนเท่าที่ควร ซึ่งจากงานวิจัยดังกล่าวทำให้ได้ทราบเพียงข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวม "รูปแบบ" ของเจดีย์ไว้เท่านั้น ยังมีได้มีการวิเคราะห์เจาะจงไปที่กลุ่มเจดีย์ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำทนายให้เกิดการศึกษาเชิงลึกของงานออกแบบสถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบันที่ต้องศึกษา วิเคราะห์และตรวจสอบ ในประเด็นเกี่ยวกับ "ความสัมพันธ์ของรูปแบบ" และ "กระบวนการทางความคิด" ที่ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ดังจะได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ในบทต่อไป

⁴⁰รัชชัย ยอดพิชัย, **เจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. 2475**, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2546

บทที่ 3

แนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน

การสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในปัจจุบัน พบว่ามีปรากฏอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งมีรูปแบบและหน้าที่การใช้งานในรายละเอียดที่แตกต่างกัน มีการใช้กำหนดหน้าที่ของการใช้พื้นที่หลากหลายทั้งภายในและภายนอกอาคารแตกต่างกันไป บรรดาพุทธสถาปัตยกรรมไทยหรืออาคารอันเกี่ยวเนื่องกับพระศาสนาในปัจจุบันโดยมากแล้วมักมีคติเรื่องปราสาทสอดแทรกอยู่ซึ่งปรากฏในรูปของอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นและการประดับตกแต่งเพิ่มเติมด้วยเจดีย์ที่ส่วนยอดอาจเป็นความต้องการสร้างฐานานุศักดิ์ให้กับสถาปัตยกรรมหรือเน้นย้ำถึงแนวคิดความเป็นอาคารที่มีฐานันดรสูง จากการสำรวจพบว่ามีสิ่งก่อสร้างจำนวนหนึ่งมีการประดับด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเหนือชั้นหลังคา แต่ลักษณะโดยทั่วไปของเรือนธาตุและองค์เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมยังคงอิงอยู่กับลักษณะหรือรูปแบบซึ่งมีความคล้ายคลึงกับองค์เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ปรากฏในสมัยสุโขทัย จากการสำรวจสิ่งก่อสร้างรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันที่มีปรากฏในพื้นที่ต่างๆ จะเห็นได้ว่ามีรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งอยู่ในพื้นที่แตกต่างกันไป การศึกษาในครั้งนี้จึงทำการศึกษาในลักษณะการจัดแบ่งกลุ่มตามตำแหน่งที่ตั้ง ลักษณะหน้าที่และการทำงานของอาคาร ดังต่อไปนี้

3.1 สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่วัดใช้ในหน้าที่ของศาสนสถาน

“วัด”เป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่ไม่อาจแยกออกจากวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมได้และถือเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปรียบเหมือนศูนย์กลางศาสนา ความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนและถือเป็นศูนย์กลางกิจกรรมหรือพื้นที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชน

การปรากฏสิ่งก่อสร้างที่มีรูปทรงอย่างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเท่าที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่หรือบริเวณวัดในปัจจุบันพบว่ามีทั้งในรูปแบบของเจดีย์ และส่วนประกอบตกแต่งอาคารเช่น การประดับที่ส่วนยอดของอาคารเป็นเจดีย์ และในรูปแบบอื่น ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญและวิเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบและหน้าที่การใช้งานไว้ดังนี้

3.1.1 ฐิตเจติย วัดป่าฐิตเจติย ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี ประวัติและความเป็นมา

วัดป่าฐิตเจติย ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี สร้างขึ้นโดยคณะศิษย์ของหลวงตามหาบัว ญาณสัมปัณโณ ที่ได้ถวายที่ดินจำนวนหนึ่งที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีและในปี 2533 หลวงตามหาบัวได้พิจารณานิมนต์พระครูสุทธิธรรมรังษี หรือหลวงปู่เจ็ยจุนโท มาอยู่ หลวงปู่เจ็ย พระผู้นิยามแต่ผ้าเก่า ๆ จีวร สบง อังสะ บาตรใบเดียว กลดหลังเดียว ผ้ากุดผืนเดียว กลองเข็มกลองเดี่ยวผู้ได้ชื่อว่า เป็นเป็นตำนานผ้าชีว้นห่อทอง⁴¹ ศิษย์ก้นกุฎิของพระอาจารย์มั่น ฐิตตฺโต พระสหายของสมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) สหธรรมิกหลวงตามหาบัวญาณสัมปัณโณ เมื่อหลวงปู่เจ็ยรับนิมนต์ของหลวงตามหาบัวแล้ว ท่านจึงดำเนินการสร้างวัดให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและขึ้นตอนของกฎหมายบ้านเมืองและพัฒนาวัดจนเป็นหลักเป็นฐานมั่นคงตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา “วัดป่าฐิตเจติย” ชื่อวัดตั้งขึ้นตามฉายาของหลวงปู่มั่น ฐิตตฺโต⁴² ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2539⁴³ หลวงปู่เจ็ยท่านได้วางศิลาฤกษ์ก่อสร้าง “ฐิตเจติย” สำหรับบรรจุพระทันตธาตุหรือฟันกรามของท่านพระอาจารย์มั่น ฐิตตฺโต แล้วเสร็จและยกยอดเจติยทองคำ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545 และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชทรงประทานมา⁴⁴

⁴¹ ประวัติพระครูสุทธิธรรมรังษี, ดุโน " หลวงปู่เจ็ยจุนโท พระผู้เป็นดั่งผ้าชีว้นห่อทอง 1 พระผู้เป็นดั่งผ้าชีว้นห่อทอง "วัดป่าฐิตเจติย ต.คลองควาย อ.สามโคก จ.ปทุมธานี ที่ระลึกเนื่องในงานพิธีพระราชทานเพลิงศพ, เข้าถึงเมื่อ 30 มกราคม 2560, เข้าถึงได้ที่ http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ ประวัติการสร้างฐิตเจติย ดุโน ประวัติหลวงปู่เจ็ยจุนโท พระผู้เป็นดั่งผ้าชีว้นห่อทอง (กรุงเทพฯ : พี.เพรส, 2545), 390-422.

ภาพที่ 6 ภูริทัตตเจดีย์วัดป่าภูริทัตตปฏิปหาราม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

ภูริทัตตเจดีย์ มีลักษณะเป็นอาคารโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้น ที่มีส่วนยอดเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ผู้ออกแบบคือ รองศาสตราจารย์ ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี⁴⁵ มีแนวความคิดในการออกแบบมาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา ทั้งรูปแบบและวัสดุที่นำมาใช้ในการสร้าง เช่นโครงสร้างส่วนฐานอาคารทรงแปดเหลี่ยมมาจากแนวความคิดเรื่องอริยมรรคอีกทั้งสัดส่วนความกว้างและความสูงก็มีแนวความคิดสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติของวัด อาคารตกแต่งด้วยหินอ่อนสีขาวเพื่อสื่อความหมายถึงความสะอาดบริสุทธิ์⁴⁶ จากรูปแบบสถาปัตยกรรมสามารถแบ่งองค์ประกอบต่างๆในการศึกษาได้ดังนี้

⁴⁵ภิญโญ สุวรรณคีรี,ดูในผลงานออกแบบ,เข้าถึงเมื่อ 30 มกราคม 2560,เข้าถึงที่ https://th.wikipedia.org/wiki/ภิญโญ_สุวรรณคีรี

⁴⁶ภิญโญ สุวรรณคีรี,ดูในผลงานออกแบบ,เข้าถึงเมื่อ 30 มกราคม 2560, เข้าถึงที่ http://www.thai-architecture.com/pagoda/th_watpapuritatt.html

ส่วนฐาน เป็นอาคาร ชั้นที่ 1 ในผังแปดเหลี่ยม มีบันไดทางขึ้น 4 ด้านพื้นที่นอกอาคารเป็นส่วนของทางเดินโดยรอบเจดีย์ ลักษณะอาคารโดยรวมออกแบบในเป็นฐานบัวแปดเหลี่ยมรองรับอาคารซึ่งมีประตูทางเข้าด้านในอาคารทั้ง 4 ด้าน ในแนวทิศหลักผนังด้านอื่นที่เหลือเป็นช่องหน้าต่างทรงสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย

ส่วนกลาง เป็นอาคารแบบมีหลังคาซ้อนกันสองชั้น ในลักษณะของอาคารทรงปราสาท ถือเป็นชั้นสองของอาคาร มีมุขยื่นออกมาทั้งสี่ทิศภายในประดิษฐานพระพุทธรูปเหนือชั้นหลังคาของเรือนธาตุมีส่วนประดับยอดเป็นแท่งรูปทรงเช่นเดียวกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

ส่วนยอด มีส่วนฐานบัวลูกแก้วอกไก่เพิ่มมุมไม้สิบสองรองรับส่วนที่เป็นแท่งสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบถัดขึ้นไประดับบันแถลงทรงสามเหลี่ยมและกลีบขนุนเป็นเรือนชั้นซ้อนรองรับส่วนยอดสุดที่มีลักษณะเป็นทรงดอกบัวตูม มีปล้องไฉน และปลียอด

ภาพที่ 8 ส่วนยอดภุริทัตต
เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

ภาพที่ 7 งานตกแต่งส่วน
ยอดปราสาทของภุริทัตต
เจดีย์

หน้าที่และประโยชน์ใช้สอย

ด้านในอาคารชั้นที่สองมีการใช้สอยประโยชน์ของพื้นที่ปฏิบัติวิปัสสนา การปฏิบัติธรรม และเป็นส่วนกราบไหว้บูชารูปเหมือนหลวงปู่มั่น ในส่วนของชั้นที่สาม เป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุของท่านพระอาจารย์มั่นภูริทัตโตและเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

จากหน้าที่การใช้งานปฏิวัติเจดีย์เกิดจากความต้องการของหลวงปู่เจี๊ยะที่ต้องการให้เจดีย์นี้เป็นสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนา ปฏิบัติธรรม เป็นส่วนที่ประดิษฐานรูปเหมือนและพระทันตธาตุของท่านพระอาจารย์มั่นปฏิวัติให้ผู้คนกราบไหว้บูชา จากการพิจารณาหน้าที่การใช้งานแล้วสิ่งก่อสร้างนี้มีลักษณะการใช้งานพื้นที่ภายใน ลักษณะอาคารเอนกประสงค์ การกำหนดหน้าที่การใช้สอยพื้นที่อาคารในแต่ละชั้นเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รูปแบบของอาคารหรือเจดีย์มีลักษณะผสมผสาน ผู้ออกแบบปรับเปลี่ยนองค์ประกอบส่วนต่างๆของเจดีย์ใหม่เช่นส่วนรองรับเรือนธาตุจากฐานบัวลูกฟัก 2 ฐานเหลือเป็นฐานบัว 1 ฐานรองรับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมทั้งองค์ทั้งหมดวางอยู่บนอาคารที่มีหลังคาจั่วแบบจัตุรมุขซ้อนชั้น ซึ่งเป็นการออกแบบใหม่ ไม่เคยปรากฏกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาก่อน อันเป็นการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมให้มีรูปลักษณะใหม่ โดยมีได้แรงบันดาลใจติดตามรูปแบบและคติดั้งเดิมตามแนวทางของสถาปนิกในปัจจุบัน

ปฏิวัติเจดีย์ที่วัดป่าปฏิวัติปฏิบัติพหุธรรมมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัยที่เด่นชัดที่สุดคือ ส่วนที่เป็นอาคารในผังแปดเหลี่ยม ลักษณะดังกล่าวไม่เคยปรากฏมาก่อนกับเจดีย์สมัยสุโขทัย จากข้อมูลได้ทราบว่าส่วนฐานแปดเหลี่ยมนี้ผู้ออกแบบได้กล่าวอ้างถึง “ความหมาย” ที่นำมาจากแนวความคิดเรื่อง อริยมรรค หรือ มรรคมีองค์แปด ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่พระสงฆ์สายปฏิบัติวิปัสสนาถือเป็นแนวปฏิบัติมรรค มีชื่อเต็มว่า อัญจังกิมมรรค แปลว่า ทางอันมีองค์ 8 ประการอันประเสริฐและทำคนให้เป็นพระอริยะ ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ⁴⁷ และส่วนยอดเป็นเจดีย์มีรูปแบบเป็นทรงยอดดอกบัวตูม ซึ่งองค์ประกอบที่มีรูปแบบและส่วนประดับเจดีย์ใกล้เคียงกับที่ปรากฏกับอาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช จังหวัดนนทบุรี เช่นกรอบโคมไฟประดับรูปดอกบัวตูม ซึ่งผู้ออกแบบอาคารเป็นคนเดียวกัน แนวความคิดที่อ้างถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มาเป็นแนวความคิดในการออกแบบ

⁴⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541) 601.

อาคารสถาปัตยกรรมลักษณะเช่นเดียวกันนี้นั้น น่าจะเป็นแนวความคิดที่ปรุงแต่งเองหรือคิดขึ้นมาใหม่ผู้ออกแบบคงพยายามจะสร้างความเชื่อมโยงของงานสถาปัตยกรรมกับบริบทของสถานที่ตั้งให้เกิดความสัมพันธ์กันจนนำมาสู่การกำหนดรูปแบบ ที่เป็นความพยายามสร้างเอกลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมให้มีส่วนผสมที่หลากหลาย สถาปัตยกรรมสมัยปัจจุบันนั้น สถาปนิกมักนำแนวความคิดหลากหลายมาผสมผสานให้เกิดเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ซึ่งลักษณะแนวคิดเช่นนี้ก็ปรากฏกับงานสถาปัตยกรรมสมัยปัจจุบันในพื้นที่อื่นอีกเช่นที่ เจดีย์พิพิธภักดิ์ อัฐบริหาร หลวงปู่พระมหาบุญมี สิริธโร วัดป่าวังเลิง จ.มหาสารคาม ออกแบบโดยอาจารย์เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี⁴⁸ ซึ่งเป็นเจดีย์ที่มีส่วนฐานเป็นแปดเหลี่ยมและอ้างถึงความหมายเรื่องอริยมรรค อีกทั้งมีการกำหนดหน้าที่ของพื้นที่เช่นเดียวกันคือใช้เป็นสถานที่เก็บอัฐิและเครื่องอัฐบริหาร หนังสือธรรมและใช้เป็นห้องจัดแสดงพิพิธภักดิ์ อนึ่งเป็นเรื่องน่าสนใจว่าเจดีย์พิพิธภักดิ์ อัฐบริหารนี้สร้างขึ้นในพื้นที่วัดสายพระวิปัสสนาจารย์ ลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เช่นเดียวกัน

นอกจากนั้นรูปแบบของเจดีย์ทรงดอกบัวตูม อาจจะเป็นความต้องการที่จะแสดงนัยยะที่สอดคล้องกับชื่อของจังหวัดปทุมธานี อันเป็นที่ตั้งของวัดป่าภูริทัตตปฏิปทาธรรม และดอกบัวยังคงมีความหมายถึงดอกไม้ที่ใช้ถวายพระพุทธเจ้า แสดงออกถึงความเคารพ นอบน้อมต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและแสดงความเคารพต่อบูรพาจารย์ของหลวงปู่เจ็ญจุโท จังหวัดปทุมธานีมีชื่อเดิมว่า "ประทุมธานี" มีความหมายถึงดอกบัวที่ชาวมอญ เมืองสามโคก นำขึ้นทูลเกล้าถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งเสด็จประพาสเยี่ยมพสกนิกรเมืองสามโคก เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2358⁴⁹ ในแง่ของความหมายของดอกบัวต่อการนำมาเป็นแนวความคิดในการสร้างเจดีย์นั้นผู้ออกแบบนำแนวความคิดเรื่องดอกบัวตูมมาใช้เป็นรูปแบบการสร้างเจดีย์ ที่อาจเข้าใจว่าคงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์แทน

⁴⁸สืบสานสถาปัตยกรรมไทย 2 ,ภาควิชาสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2545,104-106.

⁴⁹จังหวัดปทุมธานี ,ประวัติความเป็นมา,เข้าถึงเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2560 , เข้าถึงได้ที่ <http://www2.pathumthani.go.th/index.php>

จังหวัดปทุมธานี แต่อาจมีความคลาดเคลื่อนหรือมีเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะจังหวัดปทุมธานีกำหนดใช้ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดเป็นดอกบัวบาน

ประเด็นที่น่าสนใจนำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบเจดีย์ที่มีการบรรจุอัฐิธาตุ ที่วัดป่าภูกิริยัตตปฏิพัทธารามนี้ คือการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ อย่างหลวงปู่เจ็ยจุนโท พระสงฆ์ผู้ถือได้ว่าเป็นผู้นำในการดำริ ให้มีการก่อสร้างภูกิริยัตตเจดีย์ ปราภูกาการณ์ลักษณะเดียวกันนี้เคยมีมาก่อนแล้ว ยกตัวอย่างเช่นในปี พ.ศ. 2500⁵⁰ พระสงฆ์ในสายหลวงปู่มนที่เคยอยู่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในป่า ได้มีแนวคิดที่จะเข้ามาเผยแพร่หลักธรรมและหลักปฏิบัติให้แก่ผู้คนในเขตเมือง จึงเกิดการสร้างวัดอโศการาม และวัดธรรมมงคลขึ้นตามลำดับ ซึ่งทั้งหลวงพ่อดี ธรรมโรและหลวงพ่อวิริยังค์ สิริธโร ล้วนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการนำหลักปฏิบัติสายวิปัสสนากรรมฐานหลวงปู่มนจากสายวัดป่าเข้ามาสู่เมือง นอกจากนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระสงฆ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการบูรณะและสร้างเจดีย์นอกจากที่ยกตัวอย่างแล้วนั้น ยังมีการสร้างงานศิลปกรรมปรากฏในพื้นที่ภาพเหนือให้เห็น โดยการนำของพระอริยะสงฆ์แห่งล้านนาซึ่งมีปรากฏชื่อครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย อยู่ด้วยเป็นต้น.⁵¹

หากพิจารณาแบบแผนในอดีตจากตำนานพุทธเจดีย์ พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์ดับกิเลสอันเป็นประโยชน์แก่ตนเกิดอย่างเป็นกังวลกับการบูชาสรีระพระตถาคตเลยพวกกษัตริย์ขรราวาสทั้งหลายเขาคงทำฌาปนกิจแล้วสร้างสถูปบรรจุสรีระธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิแต่ก่อนมาดังนี้”⁵² เป็นการแสดงถึงภารกิจในการจัดการหรือสถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์ที่จะต้องเป็นหน้าที่ของกษัตริย์และขรราวาสมากกว่าที่จะเป็นบทบาทของพระสงฆ์ แต่ทว่าเมื่อสังคมบ้านเมืองไม่อาจนำพาให้เหล่าขรราวาสสามารถกระทำ

⁵⁰พระมหาธีรนาถ อัครศีโร. พระธาตุตั้งเจดีย์เจดีย์แห่งพระอรหันต์, (สมุทรปราการ : วัดอโศการาม, 2551), 23

⁵¹ พระสมชาย ธรรมสาโร, ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญล้านนากรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสนบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2555, 64.

⁵² ดำรงชานูภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (กรุงเทพฯ : รุ่งวัฒนา, 2514), 5.

กันได้พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณก็พึงเข้ามามีบทบาทเพื่อเกื้อหนุนให้เกิดสิ่งยึดเหนี่ยวแก่ผู้คนทั่วไปโดยเฉพาะพระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่ได้ก้าวเข้าเป็นผู้นำในการกำหนดรูปแบบและก่อสร้างศาสนวัตถุ เจดีย์ ให้มีสถานที่ขัดเกลาจิตวิญญาณ ก็ถือเป็นส่วนสำคัญที่พระสงฆ์จะได้มีส่วนร่วมสร้างและมีบทบาทในทางสังคมได้ด้วยเช่นเดียวกัน จึงถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ที่เกิดขึ้น ที่อาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในฐานะ “ผู้นำ”

3.1.2 หอพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติกลางน้ำ วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลาน

หอย จ.สุโขทัย

ประวัติและความเป็นมา

วัดสังฆาราม เป็นวัดราษฎร์ห่างจากตัวเมืองเก่าสุโขทัย ประมาณ 12 กิโลเมตรไปทางทิศตะวันตกตั้งอยู่ที่บ้านด่าน หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตามประวัติกล่าวว่าวัดนี้มีมาก่อนแล้วประมาณ พ.ศ. 1923⁵³ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดบ้านด่าน ตามชื่อของหมู่บ้านในอดีต⁵⁴ วัดสังฆารามปัจจุบันกำลังพัฒนาพื้นที่ มีสิ่งปลูกสร้างอาคาร เจดีย์ หอเก็บพระไตรปิฎก พระพุทธรูปตำราคัมภีร์ พุทธศาสนาต่างๆ มีการจัดการเรียนการสอนแก่พระสงฆ์ผู้สนใจในพระปริยัติธรรม ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน จนถึงระดับเปรียญธรรม 9 ประโยค ปัจจุบันพระสุขวโรทัย (จง จตุตมโล) เป็นเจ้าอาวาสวัดและเป็นเจ้าคณะพระสังฆาธิการสายปกครอง รองเจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย⁵⁵ นอกจากนี้ท่านยังเป็นเกจิอาจารย์ที่มีวัดมุงคณจำนวนมากมีผู้เคารพนับถืออย่างกว้างขวางทั้งในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียง

⁵³ กองพุทธศาสนสถาน, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 7, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531), 604.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁵ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย. ดูนใน โครงสร้างคณะสงฆ์มหานิกาย, ทำเนียบพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุโขทัย ภาค 5 ปีพุทธศักราช 2559, เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้ที่ <http://sti.onab.go.th/>

ภาพที่ 9 หอพระไตรปิฎกกลางน้ำ วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย

ภาพที่ 10 หอพระไตรปิฎกกลางน้ำ(ซ้าย) และศาลาพระโพธิสัตว์(ขวา) วัดสังฆาราม จังหวัดสุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

พระครูอาทรสังฆพิณิต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสังฆาราม ได้ให้โอกาสสัมภาษณ์ว่าหอพระไตรปิฎกกลางน้ำเริ่มดำเนินการวางศิลาฤกษ์เมื่อปี 2551 โดยมีรูปแบบที่เกิดจากดำริของอาจารย์เจ้าคุณพระโสภณธรรมวงศ์ (วศก ปัญญาอักโข) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอินทรวินัย โดยมีแนวความคิดจากการสร้างหอเก็บพระไตรปิฎก เป็นอาคารรูปทรงแปดเหลี่ยมชั้นเดียวตั้งอยู่

กลางสระน้ำ หลังคามุงกระเบื้องแนวสันหลังคาประดับปูนปั้นรูปพญานาคราช ส่วนยอดของ
 ชั้นหลังคาเป็นช่องจรรยาประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิ 8 ช่อง ถัดสูงขึ้นไปเป็น
 ส่วนเรือนธาตุของยอดเจดีย์ทรงดอกบัวตูม เป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยม ต่อด้วยส่วนยอดเป็นทรง
 ดอกบัวตูม หอพระไตรปิฎกมีสะพานทางเดินเข้าสู่ภายในได้สามทางมีระเบียงให้สามารถเดิน
 ได้โดยรอบซึ่งประดับกระเบื้องดินเผาสลักภาพปูนดำเรื่องราวพุทธประวัติ ใกล้เคียงยังมีศาลา
 ประดิษฐานประติมากรรมสลักรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร(กวนอิม)เป็นศาลาทรงแปด
 เหลี่ยมเปิดโล่ง ส่วนยอดมีรูปแบบคล้ายกันและยังมีลักษณะเพิ่มเติมคือส่วนยอดสุดมีลักษณะ
 คุศคล้ายเจดีย์ทรงดอกบัวตูมผุดออกจากกสิปบัวและภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จอาจารย์เจ้า
 คุณพระโสภณธรรมวงศ์ (วศก ปัญญาอักษร) กราบพูลเชิญพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมส
 วลี พระวรราชาทินัดดามาตุ มาเป็นประธานกระทำพิธีเปิดและบรรจุพระสารีริกธาตุจากศรี
 ลังกา

หน้าที่และการใช้งาน

หอพระไตรปิฎกหอพระไตรปิฎกด้านในเป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ และเก็บ
 หนังสือพระไตรปิฎกและภายในมีการอัญเชิญประติมากรรมพระโพธิสัตว์อาทิ พระอมิตาภะ
 พระพุทธเจ้า พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์(กวนอิม) พระมหาสถามปรปตโพธิสัตว์ (ไตซี้จี) พระ
 กษิติครรภ์โพธิสัตว์ (ตั้งอึ้ง) พระสังฆารามโพธิสัตว์(กวนอู) เป็นต้น ซึ่งแกะสลักด้วยหินหยก
 ขาว จากประเทศเวียดนามมาประดิษฐานเป็นการชั่วคราว ที่เชื่อกันว่าประติมากรรมเหล่านี้
 เป็นรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายมหายานที่คนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนให้ความเคารพบูชา จะช่วย
 ให้กิจการเจริญรุ่งเรือง มีโชคลาภร่ำรวย และขณะนี้กำลังดำเนินการสร้างอุทยานพระโพธิสัตว์
 ฝ่ายมหายานเพื่อประดิษฐานเป็นการถาวรอีกด้วย

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

รูปแบบทางศิลปกรรมที่แปลกตาของการก่อสร้างหอพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ
 กลางน้ำเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ที่มีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปจากเจดีย์
 ทรงยอดดอกบัวตูมทั่วไปเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นการผสมผสานแนวความคิดจากเรื่องหอเก็บ
 พระไตรปิฎกกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาออกแบบรูปทรงสถาปัตยกรรมใหม่โดยให้มี

เอกลักษณ์ผสมผสาน แบบอาคารประยุกต์คือมีลักษณะของหลังคาแอ่นโค้งและออกแบบให้เป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม อาจเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ความเคารพนับถือและศรัทธาเทพเจ้าในพระพุทธศาสนาแบบจีน ที่เป็นกลุ่มบุคคลผู้อุปถัมภ์การก่อสร้างอาคารและถวายประติมากรรมเทพเจ้าแบบจีนสลักหิน จึงอาจเป็นส่วนสำคัญให้รูปแบบสถาปัตยกรรมมีลักษณะสอดคล้องกันกับประติมากรรมและมีรูปลักษณะถอยห่างจากรูปแบบดั้งเดิมออกไปมาก ดังปรากฏให้เห็นในลักษณะแปดเหลี่ยมหลังคาแอ่นโค้ง ซึ่งคงหมายถึงทิศทั้ง 8 ทิศและการนำพระพุทธรูปขนาดปรกมาประดับบนอาคารรองรับเจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างที่คิดขึ้นใหม่ อาจจะนำแนวความคิดมาจาก พระพุทธรูปขนาดปรกที่ปรากฏว่ามีประดิษฐานอยู่ที่เจดีย์บริวารวัดเจดีย์เจ็ดแถวอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย หรือเป็นความพยายามที่จะเชื่อมโยงกับพญานาคมุจลินทร์ผู้แผ่พังพานปกป้องพระสมณโคดม เพราะเป็นอาคารเก็บหนังสือพระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่กลางน้ำการปรากฏสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในวัดพุทธศาสนาเถรวาทพร้อมกับประติมากรรมพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นคติในพุทธศาสนาแบบมหายาน รวมทั้งการจัดสร้างรูปปั้นบุคคลผู้สูงศักดิ์เพียงส่วนบนดูคล้ายกับการประดับด้วยเศียรพระอิศวร หรือพระนารายณ์ซึ่งเป็นความไม่เหมาะสม และไม่มีความงามเชิงทัศนศิลป์ จึงแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานคติ ความเชื่อ ที่เปลี่ยนแปลงไป ความศรัทธาของผู้อุปถัมภ์และความไม่แบ่งแยก เครื่องวัดหรือยึดติดกับรูปแบบดั้งเดิมในวัตถุทางศาสนาอีกต่อไป สิ่งใดเชื่อสิ่งใดชอบหรือศรัทธาก็สามารถนำมาจัดวางอยู่ร่วมกันได้ นอกจากนั้นการสร้างหอพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติยังมีความเกี่ยวข้องและผูกโยงกับการเฉลิมพระชนม์พรรษาของพระบรมวงศานุวงศ์ ดังปรากฏใน บ้ายสลักขนาดใหญ่ที่ด้านหน้าหอพระไตรปิฎกว่า"หอพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติกลางน้ำ พระชันษา 50 ปี พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ"

3.1.3 มณฑปหลวงพ่อดิลา วัดทุ่งเสลี่ยมอำเภอทุ่งเสลี่ยม จ.สุโขทัย

ประวัติและความเป็นมา

มณฑปหลวงพ่อดิลา สร้างเมื่อปี 2545 เป็นมณฑปที่อยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถ ตั้งอยู่ภายในวัดทุ่งเสลี่ยม บ้านทุ่งเสลี่ยม หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งเสลี่ยม อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัด

สุโขทัย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย จัดสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2461 ชื่อวัดเรียกตามชื่อของหมู่บ้าน โดยประชาชนร่วมใจกันบริจาคเงิน ในการดำเนินการสร้างวัดทุ่งเสลี่ยมขึ้นมา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2482⁵⁶

ภาพที่ 11 มณฑปหลวงพ่อดิลดา วัดทุ่งเสลี่ยมอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

มณฑปหลวงพ่อดิลดาเป็นมณฑปเรือนยอดสี่ขาว ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ ส่วนอาคารมณฑปมีมุขเด็จยื่นทั้งปีกซ้ายและขวา มีชั้นหลังคาที่ออกแบบเป็นเครื่องยอดมณฑปที่มีลักษณะเป็นทรงยอดแหลมสี่เหลี่ยมซ้อนชั้นกัน 4 ชั้น ถัดสูงขึ้นไปเป็นส่วนเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีเรือนธาตุเป็นสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม ต่อด้วยหน้าบันและกลีบขนุนที่ลวดรูปรองรับส่วนยอดดอกบัวตูมทรงกลม ปล้องไฉนและปลียอด มณฑปหลวงพ่อดิลดาเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ที่มีรูปแบบคล้ายกับส่วนของวิหารเชื่อมต่อกับอุโบสถ มีการผสมผสานให้เกิดรูปทรงเลียนแบบ

⁵⁶ กองพุทธศาสนสถาน, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 7, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531),

อาคารทรงปราสาท ซึ่งลักษณะอาคารที่สร้างเลียนแบบทรงปราสาทเคยมีปรากฏมาก่อนแล้ว คือพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จ.ฉะเชิงเทรา ผู้ออกแบบคงนำรูปแบบสถาปัตยกรรม มาเป็นต้นแบบอยู่ด้วยไม่มากนักน้อย แต่ที่เด่นชัดและแตกต่างออกไปคือมีการนำเอารูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาประดับเป็นส่วนยอดมณฑปซึ่งผู้ออกแบบคงมีความต้องการที่จะสะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นส่วนหนึ่งของวัดมณธรรมสุโขทัย

หน้าที่และการใช้งาน

ด้านในประดิษฐานหลวงพ่อดิลาวระพุทธรูปปางนาคนคร ปางสมาธิ สลักด้วยหินทราย

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

มณฑปหลวงพ่อดิลาวระเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ลักษณะคล้ายมณฑปที่มีส่วนเชื่อมต่อกับวิหารและมีส่วนยอดของมณฑปผสมผสานกันในสองลักษณะคือลักษณะยอดมณฑปที่เป็นหลังคาลาดชันขึ้นเป็นชุดมีบรรพแถลงใหญ่-น้อย เป็นสัญลักษณ์ของอาคารจำลอง ที่ทำเฉพาะรูปกรอบซุ้มหน้านาง ไม่มีเสาทั้งสี่ด้านลดหลั่นกันขึ้นไปกับส่วนยอดที่เป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ซึ่งไม่เคยปรากฏรูปแบบหรือการผสมผสานในลักษณะดังกล่าวมาก่อนในงานสถาปัตยกรรม ทั้งเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมและกรอบซุ้มหน้านางที่ได้พบว่าเป็นรูปแบบของซุ้มที่มีลักษณะเฉพาะในศิลปะสุโขทัย จึงอาจกล่าวได้ว่ามณฑปหลวงพ่อดิลาวระเป็นอาคารแบบทรงไทยประยุกต์สมัยปัจจุบันที่นำเอาเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะสุโขทัยมาเป็นแนวความคิดสำคัญในการออกแบบเพื่อสร้างจุดเด่นและเกิดเป็นสิ่งที่ก่อสร้างรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏการสร้างในลักษณะนี้ซึ่งการนำเอารูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาตั้งบนส่วนหลังคาที่เป็นหลังคาชันขึ้น ซึ่งอาจให้ความหมายว่าเป็นมหาปราสาท แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งสัดส่วน และรูปแบบองค์รวมของสถาปัตยกรรมอาจจะดูไม่สมส่วน ผิดรูปและไม่มีความงดงามนัก อันแสดงถึงความคิดที่เปลี่ยนไปของผู้ออกแบบรวมถึงฝีมือเชิงช่างในสมัยปัจจุบัน ซึ่งคงเป็นความตั้งใจที่จะไม่ยึดติดในคติและแนวทางสถาปัตยกรรมแนวประเพณีดั้งเดิมอีกทั้ง

องค์ประกอบในหลายๆด้าน เช่นงบประมาณและความเร่งรีบในการก่อสร้างประกอบกับแรงงานช่างฝีมือลดน้อยลงไปมากอย่างไรก็ดีสิ่งก่อสร้างนี้ก็ได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างสถาปัตยกรรมให้มีลักษณะหลุดเลยออกไปจากกฎเกณฑ์เดิมที่เคยมีมา

3.1.4 หอระฆัง วัดบ้านนา อ.เมือง จ.สุโขทัย

ประวัติและความเป็นมา

วัดบ้านนา เป็นวัดราษฎร์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย จากข้อมูลระบุว่า เป็นวัดที่สร้างตั้งแต่มหาว.ศ. 2440⁵⁷ แต่เดิมมีชื่อเรียกว่าวัดโพธิ์ติก ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “วัดบ้านนา” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 14 สิงหาคม 2485

ภาพที่ 12 หอระฆัง วัดบ้านนา จังหวัดสุโขทัย

⁵⁷ ประวัติวัดบ้านนา คูใน วัดราษฎร์ในจังหวัดสุโขทัยวัดราษฎร์มหานิกาย, เข้าถึงเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้ที่ <http://www.wikiwand.com/th/วัดบ้านนา#>

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

หอระฆังวัดบ้านนา เป็นอาคารสูง 2 ชั้นมีระเบียง ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสรูปทรงสอบขึ้นไปเล็กน้อย มีลักษณะเหมือนหอรฆังทั่วไปที่เน้นความสูง และโปร่งโล่ง ก่อสร้างด้วยคอนกรีต หลังคาจั่วซ้อน 2 ชั้น แบบจัตุรมุข ส่วนยอดสุดประดับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

หน้าที่และการใช้งาน

โดยมากแล้วหอรฆัง ซึ่งก่อสร้างในวัดทุกแห่งใช้เป็นอาคารสำหรับแขวนระฆังหรือกลองเพื่อใช้ตีบอกสัญญาณ เวลาแก่พระสงฆ์ในการลงทำวัตรและประกอบกิจของสงฆ์สามเณร นอกจากนี้ยังบอกเวลาและใช้เป็นสัญญาณในบริเวณชุมชนใกล้เคียง

ภาพที่ 13 ยอดหอรฆัง วัดบ้านนา จ.สุโขทัย

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

หอระฆังเป็นอาคารประเภทเดียวในเขตพุทธสถานที่เน้นความสำคัญของรูปทรงที่สูงและโปร่งโล่ง มองเห็นได้ไกลซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา สืบมาจนปัจจุบันและคงเพื่อให้เสียงระฆังดังกังวานไปไกลให้พระสงฆ์และฆราวาสได้ยินเสียงสัญญาณในการประกอบกิจพร้อมเพียงทั่วถึงกันแนวความคิดในการออกแบบหอระฆังส่วนใหญ่มักมิได้ยึดติดกับคติทางศาสนา⁵⁸ ดังนั้นผู้สร้างจึงมีอิสระในการออกแบบให้เกิดความสวยงามแปลกตาแตกต่างจากอาคารอื่นๆของวัดอย่างเช่น อุโบสถหรือวิหารที่มักผูกโยงกับกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดกว่า ด้วยเหตุนี้หอระฆังจึงมีรูปแบบที่แตกต่างและหลากหลายจนสามารถจัดแบ่งกลุ่มได้ตามประเภทของหลังคาและเครื่องบน⁵⁹ ซึ่งลักษณะหลังคาที่มีเครื่องบนเป็นยอดเจดีย์นั้นมิปรากฏมาแล้วแต่ได้พบว่าที่เป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนั้นพบได้น้อยหากนับเฉพาะที่ปรากฏในตัวเมืองสุโขทัยก็พบว่ามีเพียงที่วัดบ้านนาอันแห่งนี้เท่านั้น ซึ่งคงจะไม่เป็นที่นิยมเท่าใดนักแต่การปรากฏบนหอระฆังวัดบ้านนาอาจเป็นไปได้ว่า วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้กับอุทยานประวัติศาสตร์อาจเป็นไปได้ว่าคงต้องการที่สร้างสรรครูปแบบหอระฆังให้มีความโดดเด่น ซึ่งหากใช้เส้นทางถนนมุ่งหน้าไปยังอุทยานประวัติศาสตร์ ช่วงผ่านวัดบ้านนาจะสามารถมองเห็นยอดเจดีย์ได้แต่ไกล อีกทั้งรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมก็มีลักษณะตั้งแต่ส่วนฐานไปถึงยอดมีองค์ประกอบที่ครบถ้วน แม้ว่าจะมีส่วนสอบเข้าเล็กน้อยของเรือนธาตุแต่ก็คงจะเป็นการออกแบบที่พยายามจะรักษาองค์ประกอบของเจดีย์ให้ยังคงมีความใกล้เคียงกับต้นแบบและให้สอดคล้องกับทรวดทรงสูงเพรียวไปถึงส่วนยอดอย่างสอดคล้องกลมกลืน

⁵⁸ สมพจน์ สุขาบุรณ์, "รูปแบบศิลปกรรมหอระฆังสมัยรัตนโกสินทร์" สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2549.

⁵⁹ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537) ,121-127.

3.1.5 มณฑลปรอยพระพุทธรูป วัดตระพังทอง

ประวัติและความเป็นมา

วัดตระพังทอง ตั้งอยู่ที่ถนนจรดวิถีถ่อง หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายมีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ที่มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือวัดตระพังทองสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 1826⁶⁰ ได้นำมาจากสระน้ำที่อยู่ในบริเวณวัดว่าตระพังทอง ตามประวัติศาสตร์สร้างในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ต่อมาสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ และต่อมาประมาณ พ.ศ. 2450 พระยารณชัยชาญยุทธ (ครุฑ) ได้นำประชาชนบูรณะอุโบสถ ปี พ.ศ. 2473 พระราชประสิทธิ์คุณ (ทิม ยสทินุโน) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสุโขทัยได้อัญเชิญรอยพระบาทที่พระมหาธรรมราชาลิไททรงสร้างจำลองมาจากประเทศศรีลังกา มาประดิษฐานไว้และสร้างมณฑลครอบไว้ที่เกาะกลางสระน้ำ

แนวความคิดและรูปแบบ

มณฑลปรอยพระพุทธรูป เป็นมณฑลขนาดเล็กทรงจัตุรมุขประดับยอดด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกติดกับเจดีย์ประธานบนเกาะปัจจุบันได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ โดยหน่วยศิลปากรที่ 3⁶¹ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ภายหลังจากที่มณฑลหลังเดิมชำรุด เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมบนยอดมณฑลปมีเพียงส่วนเรือนธาตุเดี่ยวในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม มีขนาดเล็กไปจนถึงส่วนปลายสุด ไม่มีส่วนฐานรองรับที่เป็นบัวลูกฟัก ฐานเขียงและฐานบัวลูกแก้ว ออกไก่ ด้วยระยะเวลาในการลงพื้นที่สำรวจและเก็บข้อมูล จึงไม่สามารถหาเอกสารหรือหลักฐานอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับการก่อสร้างบูรณะมณฑลยอดเจดีย์แห่งนี้ได้

⁶⁰ กองพุทธศาสนสถาน, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 7, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531), 519-520.

⁶¹ มะลิ โคกสันเทียะ, นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย, (กรมศิลปากร, 2512), 23.

ภาพที่ 14 มณฑลปรอยพระพุทธรูป วัดตระพังทอง

หน้าที่และการใช้งาน

ภายในมณฑลประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองสลักบนแผ่นหินศิลารูปชาดก ลายมงคล 108 และลายดอกจันโดยรอบเป็นรอยพระบาทเบื้องขวา

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

มณฑลปรอยพระพุทธรูปตั้งอยู่บนเกาะกลางน้ำฝั่งทิศตะวันออกในแนวเดียวกันกับเจดีย์ประธานและอุโบสถของวัด สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเล่าไว้ว่าในพระนิพนธ์ เรื่อง “จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก” ทำให้ได้ทราบว่าแต่เดิม ณ จุดนี้เคยมีวิหารตั้งอยู่มาก่อนและคงเปลี่ยนมาเป็นมณฑลเมื่อคราวที่พระราชประสิทธิคุณได้นำรอยพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ภายในมณฑลแห่งนี้ จนในเวลาต่อมามณฑลชำรุด หน่วยศิลปากรที่ 3 จึงได้บูรณะขึ้นใหม่ตามรูปที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

เป็นที่น่าสังเกตว่าหน้าบันของมณฑลมีลวดลายปูนปั้นประดับและกระเบื้องมุงหลังคาดินเผาปลายแหลมซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับอุโบสถจึงน่าจะเกิดขึ้นคราวบูรณะในช่วงเวลาเดียวกัน อาจเป็นไปได้ว่าแนวความคิดการประดับยอดด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอาจจะมีขึ้นภายหลังพร้อมกับการบูรณะมณฑลครั้งหลังสุด แต่เนื่องจากรูปแบบและองค์ประกอบของเจดีย์ถูกลดทอน

ไปมากจึงอาจจะเป็นไปได้ว่าเป็นการออกแบบปรับลดองค์ประกอบเจดีย์ยอดให้มีความเหมาะสมตามสภาพโครงสร้างการรับน้ำหนักของอาคารที่ไม่อาจสามารถรับน้ำหนักได้มากนั่นเอง

3.1.6 พลับพลาหทัยนเรศวร 5 พระองค์ วัดนางพญา จ.พิษณุโลก ประวัติและความเป็นมา

บริเวณวัดนางพญาเป็นที่ตั้งของ “พลับพลาหทัยนเรศวร 5 พระองค์” มีประวัติการก่อสร้างพลับพลาหทัยนเรศวร 5 พระองค์จารึกอยู่ที่ด้านใน ได้กล่าวถึงการสร้างและประวัติความเป็นมา ที่กล่าวถึงความมีศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาเป็นหลักในการสร้างบุญอันยิ่งใหญ่ การก่อสร้างพลับพลาและพระบรมรูปทั้ง 5 พระองค์นี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2558 สร้างถวายโดยคุณหญิงสมนึก เปรมวัฒน์และคุณเกียรติกร กิตติธเนศวร

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

จากจารึกบนแผ่นโลหะประดับที่ผนังด้านในกล่าวถึงการออกแบบการก่อสร้างพลับพลาว่าได้มีแนวความคิดจากการจำลองรูปแบบมาจากรูปแบบของท้องพระโรงที่ต้องการให้ดูมีความอบอุ่นรู้สึกถึงความเป็นครอบครัว เมื่อทุกคนได้กราบไหว้ ก็เหมือนกับได้มาเข้าเฝ้าท่านทั้ง 5 พระองค์ในคราวเดียวกันมีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตทรงไทยประยุกต์แบบจัตุรมุขหลังคาจั่วสองชั้นยกคอคอสูงขึ้นไปอีกหนึ่งชั้นเป็นหลังคาปั้นหย่า 2 ชั้น ประดับยอดด้วยเจดีย์ทรงดอกบัวตูมตามแบบสุโขทัยเฉพาะส่วนยอดดอกบัวตูมอยู่บนฐานเพิ่มมุมไม้ 20 องศาลาดหล่นกันในผังสี่เหลี่ยมต่อขึ้นไปถึงเรือนธาตุเจาะช่องจรนำทั้งสี่ด้าน มีหน้าบันทรงจั่วสามเหลี่ยมและแท่งประดับคล้ายกลีบขนุนรองรับทรงยอดดอกบัวตูม

ภาพที่ 15 พลับพลาหทัยนเรศวร 5 พระองค์ จังหวัดพิษณุโลก

หน้าที่และการใช้งาน

ภายในประดิษฐานพระบรมรูป 5 พระองค์ในสมเด็จพระนเรศวร ได้แก่ “สมเด็จพระมหาธรรมราชา” (พระราชบิดา) “พระวิสุทธิกษัตริย์” (พระราชมารดา) “พระสุพรรณกัลยา” “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” และ “สมเด็จพระเอกาทศรถ” ถือเป็นอีกหนึ่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญของจังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 16 ภายในพลับพลาหทัยนเรศวร 5 พระองค์ จังหวัดพิษณุโลก

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

รูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ปรากฏบนอาคารนั้นมีลักษณะรูปแบบแตกต่างออกไปมีการลดทอนปรับเปลี่ยนองค์ประกอบเจดีย์ใหม่ไม่มีส่วนฐานบัวลูกแก้วออกไป ฐานเชิงและฐานบัวลูกฟัก 2 ฐาน เพิ่มการเจาะช่องให้ดูคล้ายจระนำที่ผนังเรือนธาตุและซุ้มบรรพแถลงเป็นรูปจั่วสามเหลี่ยม แม้ว่าจระนำได้ว่าเจดีย์ยอดพลับพลานี้เป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสัญลักษณ์แห่งราชธานีสุโขทัย แต่ก็เห็นได้ชัดว่าผู้ออกแบบพยายามดัดแปลงรูปทรงใหม่ให้เกิดความลงตัวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารมิได้เคร่งครัดกับรูปแบบดั้งเดิมมากนัก แม้ว่าทั้งการเจาะช่องจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปและซุ้มบรรพแถลงทรงสามเหลี่ยมอย่างกรอบซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปราชจะเคยปรากฏมาแล้วกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดตระพังเงิน อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดโตนดหลายเมืองสรรคบุรี จ.ชัยนาท ตามลำดับ

นอกจากนั้นแล้วแนวความคิดและรูปแบบการสร้างอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์ที่ผสมผสานและออกแบบดัดแปลงขึ้นเป็นรูปใหม่มีลักษณะเป็นอาคารที่มีหลังคาแบบซ้อนชั้นดูไม่กลมกลืนนักอันเนื่องมาจากการออกแบบหลังคาแบบหน้าจั่วซ้อนกัน 2 ชั้นยกคอสองชั้นไปเป็นหลังคาทรงปั้นหยาแล้วต่อด้วยส่วนปลายเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ซึ่งดูผิดแปลกไปจากรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่เคยมีมา รูปแบบอาคารดังกล่าวดูเหมือนว่าจะมีลักษณะที่ห่างจากสถาปัตยกรรมแนวประเพณีอยู่มากซึ่งดูแล้วยังขาดสุนทรียภาพ มีความขัดแย้งไม่สอดคล้องกับบริบทโดยรอบของสถานที่ตั้งแม้ว่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระนเรศวรจะมีความผูกพันเกี่ยวข้องโดยตรงกับเมืองพิษณุโลกอีกทั้งการประดับด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ด้านบนของชั้นหลังคานั้นอาจจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของครอบครัวสมเด็จพระนเรศวรที่มีเชื้อสายสืบมาจากราชวงศ์สุโขทัย⁶² ซึ่งคงจะมีส่วนในการกำหนดแนวความคิดให้ผู้ออกแบบพยายามแสดงสัญลักษณ์แห่งความเป็นสุโขทัยขึ้น ณ อาคารหลังนี้

⁶² ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2555),

3.1.7 ชุ่มประตูวัดราชธานี อ.เมือง จ.สุโขทัย

ประวัติและความเป็นมา

วัดราชธานี เป็นวัดที่อยู่กลางเมืองสุโขทัย เป็นวัดที่มีความสำคัญในการประกอบรัฐพิธีของชาวสุโขทัย เช่น พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา แต่เดิมสภาพที่ตั้งล้อมรอบด้วยปาละเมาะชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่าวัดปาละเมาะ ใช้เป็นจุดเชื่อมต่อเมืองค้าขายที่สำคัญคือเมืองเซียง และมีชื่อเรียกอีกชื่อว่าวัดท่านี่ สมัย “พระราชธานี” เจ้าเมืองสุโขทัยในขณะนั้นได้ให้มีการบูรณะวัด พร้อมเปลี่ยนชื่อเรียกวัดใหม่ว่า “วัดราชธานี” สืบมาจนถึงปัจจุบัน⁶³

ภาพที่ 17 ชุ่มประตูวัดราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

ชุ่มประตูเป็นประติมากรรมแบบลอยตัว ก่ออิฐถือปูนที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นทางเข้า-ออกมีการออกแบบให้มีลักษณะคล้ายปราสาทห้ายอดมีประตูทางเข้าหลักและทางเข้ารอง เป็นชุ่มวงโค้งขนาดใหญ่และสูง หน้าบันทรงสามเหลี่ยมที่ส่วนปลายมีลวดลายมกรกลายนาค ตรงกลางประดับ

⁶³ กองพุทธศาสนสถาน, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 7, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2531), 509-510.

พระพุทธรูปปางมารวิชัยและบุคคลประนมมือ ด้านหลังหน้าบันเป็นเจดีย์เรียงรายลดหลั่นกันที่ชั้นบนสุดประดับด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม 1 องค์ในลักษณะเจดีย์ประธานและมีเจดีย์บริวารเป็นเจดีย์ทรงปราสาทแบบสุโขทัยและเจดีย์ทรงระฆัง ที่ด้านซ้ายและขวา

เฉพาะเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมชั้นบนสุดประกอบไปด้วยส่วนฐานเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่สองเส้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกฟักสองฐานและเรือนธาตุในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้ 12 ร่องรับทรงพุ่มของยอดดอกบัวตูมที่ประดับเป็นลายสามเหลี่ยมซ้อนกับกลีบบัวทั้งสี่ด้าน ไม่มีกลีบขนุนและบันแถลง ต่อด้วยปล้องไฉนและปลียอด

หน้าที่และการใช้งาน

ซุ้มประตู มีหน้าที่กั้นพื้นที่ระหว่างเขตพุทธาวาสกับพื้นที่ด้านนอกแสดงและกำหนดขอบเขตของพื้นที่ส่วนพุทธาวาส

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

จากรูปแบบของซุ้มประตูวัดราชธานีตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีการนำแนวความคิดของปราสาทห้ายอดมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบและก็เป็นแนวความคิดเดียวกับ “โขง” ในศิลปะล้านนาที่มีความหมายถึง “โค้ง” ซึ่งจะเห็นได้จากกรอบซุ้มประตูวงโค้งรูปครึ่งวงกลมเชื่อว่ามีพัฒนามาจากประตูทางเข้าสู่สถูปหรือทวารโตรณะ (Drava Torana) ของศิลปะอินเดีย⁶⁴ โขงหรือประตูโค้งประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในความหมายของพระพุทธรูปประทับในปราสาท⁶⁵ รูปบุคคล อาจหมายถึงพระสาวกหรือปัญญาวัคคีย์ทั้ง 5 และเป็นสัญลักษณ์ย้ำเตือนว่าภายในนับจากประตูโค้งทรงปราสาทนี้เป็นเขตพุทธาวาส เสมือนเครื่องเตือนสติ เตือนใจบุคคลที่จะก้าวผ่านซุ้มนี้ว่าจะต้องปรับเปลี่ยนกิริยา วาจาใจ ให้อยู่ในความสงบสำรวม เพราะพื้นที่

⁶⁴เชษฐ ติงสันชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, (นนทบุรี : มิวเซียมเพรส, 2558), 51.

⁶⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2556), 164.

ด้านหน้านั้นเป็นเหมือนแดนศักดิ์สิทธิ์และเมื่อได้ก้าวข้ามล่งไป ก็จะพบกับดินแดนแห่งพุทธธรรม สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีสิ่งควรค่าต่อการคารพบูชา นอกจากนี้การประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในซุ้มประตูจึงเปรียบเสมือนการย้าคติจักรวาลในลักษณะอนันตจักรวาล และมงคลจักรวาลคือจักรวาลที่พระพุทธรเจ้าเสด็จมาตรัสรู้ ณ ที่นั้น⁶⁶

จากการสำรวจซุ้มประตูในลักษณะนี้ในพื้นที่ต่างๆพบว่า มีเพียงที่วัดราชธานีแห่งนี้เท่านั้น ที่มีลักษณะเป็นซุ้มประตูที่มียอดเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นเจดีย์ประดับยอดและเป็นเจดีย์ประธานมีเจดีย์บริวารในลักษณะเจดีย์ทรงปราสาทยอด ซึ่งองค์ประกอบนี้ ผู้ออกแบบคงได้รับแรงบันดาลใจมาจากวัดมหาธาตุซึ่งมีปรากฏองค์ประกอบลักษณะนี้ที่เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุสุโขทัย ซุ้มประตูวัดราชธานีมีการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วอย่างน้อยปี 2537 โดยความร่วมมือร่วมใจของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสุโขทัย แต่ก็เห็นได้ว่าการจัดวางองค์ประกอบของซุ้มประตูได้แสดงถึงความเคารพและให้ความสำคัญกับการรักษารูปแบบ องค์ประกอบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอย่างครบถ้วน

3.1.8 เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลที่วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลนี้พบที่วัดสังฆาราม ในพื้นที่ด้านนอกซึ่งแต่เดิมเคยเป็นทุ่งนาแต่ปัจจุบันพื้นที่บริเวณดังกล่าวกำลังเป็นพื้นที่กำลังพัฒนา ตำแหน่งของเจดีย์ตั้งอยู่เพียงองค์เดียวโดดๆ แต่เดิมน่าจะเคยมีอัฐิบรรจุอยู่แต่ปัจจุบันได้ถูกเคลื่อนย้ายออกไปเหลือเพียงแต่เจดีย์และไม่ปรากฏว่าสร้างเมื่อใดและใครเป็นเจ้าของ มีรูปแบบโดยรวมคือเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเขียงสามชั้นในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ต่อด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่สองเส้น ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้บรรจุอัฐิถัดขึ้นไปเป็นชั้นฐานเขียงรองรับชั้นฐานบัวลูกแก้วสองฐานลดหลั่นกัน ต่อด้วยเรือนธาตุในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมมีบรรพแถลงและกลีบขนุนรองรับยอดดอกบัวตูม ปล้องไฉนและปลียอด ครบถ้วนแต่รูปทรงและขนาดตั้งแต่ชั้นฐานบัวลูกแก้วถึงส่วนยอดมีขนาดเล็ก ผอมเพรียว

⁶⁶ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, การศึกษารูปแบบวิหารทรงปราสาทในเขตภาคเหนือ, (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), 272.

ภาพที่ 18 เจดีย์บรมจตุรฐิบุคคลที่วัดสังฆาราม อำเภอบ้าน
ด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย

หน้าที่และการใช้งาน

เป็นเจดีย์บรมจตุรฐิที่มีได้ใช้งานแล้ว

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

โดยมากแล้วการพบเจดีย์บรมจตุรฐิที่มีรูปทรงอย่างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมักพบในพื้นที่เฉพาะที่จังหวัดสุโขทัยเท่านั้นรูปแบบของเจดีย์บรมจตุรฐิส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กองค์ที่พบที่วัดสังฆาราม อ.บ้านด่านลานหอยนี้ มีความสูงประมาณ 2.50 เมตร ส่วนฐานมีความกว้างและความยาวประมาณ 1 เมตร เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส จากองค์ประกอบทางด้านรูปแบบ พบว่ามีความน่าสนใจที่มีการจำลองรูปแบบมาใกล้เคียงกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัยต้นแบบ เป็นอย่างมาก คือมีส่วนฐานแบบฐานเขียงสามชั้น รองรับส่วนฐานบัวลูกแก้วที่มีเส้นลูกแก้วออกไ้ 2

เส้น สูงขึ้นไปเป็นขั้นฐานเชิงรองรับส่วนของฐานบัวลูกฟักสองชั้น และองค์ประกอบอื่นๆเช่นเรือน ธาตุ ที่มีส่วนเพิ่มมุมต่อเนื่องมาตั้งแต่ฐานบัวไปจนถึงส่วนยอด ทั้งปราสาทจำลองอย่าง บรรพ แดง กลีบขนุนและ ยอดดอกบัวตูมที่มีลวดลายกลีบบัว ปล้องไฉนและปลียอด ความพยายามที่จะรักษาองค์ประกอบให้ครบถ้วนจึงทำให้สัดส่วนดูผอมเพรียว เป็นแท่ง ซึ่งน่าจะต้องเป็นงานที่ ออกแบบโดยช่างผู้มีความชำนาญและรู้จักองค์ประกอบต่างๆของเจดีย์ทรงนี้เป็นอย่างดี และ กำหนดให้ส่วนที่เป็นฐานใช้เป็นทิวบรรจุกุฏิซึ่งเป็นสิ่งที่ช่างคิดขึ้นใหม่และอาจจะเป็นส่วนที่มีพื้นที่ มากที่สุด แต่เป็นที่น่าเสียดายที่การพบเจดีย์ในลักษณะนี้มีปรากฏเพียงองค์เดียวเท่านั้น แม้แต่ใน พื้นที่อื่นของจังหวัดสุโขทัยก็ยังไม่ปรากฏว่ามีรูปแบบเดียวกัน จึงน่าจะเป็นองค์ที่ทำขึ้นโดยเฉพาะ อีกทั้งตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบันได้พบว่าเจดีย์ตั้งอยู่ในที่ดินนอกเขตสังฆกรรมของวัด ซึ่งแต่เดิมน่าจะ เป็นที่โล่งกลางทุ่งนา แต่ตอนที่ผู้ศึกษาเข้าไปสำรวจสถานที่ในวัดพบว่าพื้นที่ดังกล่าวกำลังจะได้รับการ พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ก่อสร้างรูปปั้นองค์พระพุทธรูปขนาดใหญ่ เหตุที่ เป็นเจดีย์บรรจุกุฏิร่างจึงเชื่อแน่ว่าน่าจะต้องได้รับการเคลื่อนย้ายหรือทำลายลงเป็นแน่

อย่างไรก็ตามรูปแบบของเจดีย์บรรจุกุฏิทรงยอดดอกบัวตูมไม่เป็นที่นิยมนักแม้ว่าจะเป็น พื้นที่ในจังหวัดสุโขทัยเองอาจเป็นเพราะเจดีย์ทรงนี้ยังคงเป็นที่เข้าใจของชาวสุโขทัยว่าเจดีย์เป็นสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ ที่ต้องเคารพบูชาเท่านั้นหรืออีกนัยหนึ่งของการพบไม่มากอาจเป็นเพราะมีผู้ผลิตน้อยราย หรือ ไม่มีแบบสำเร็จรูปวางจำหน่ายให้เห็นหรือหาซื้อกันได้โดยง่ายนัก นอกจากนั้นแล้ว เจดีย์ทรง ยอดดอกบัวตูมในลักษณะที่เป็นเจดีย์บรรจุกุฏิยังพบในรูปแบบอื่นอีกเช่นเจดีย์ในรูปของเสาในแนว กำแพงวัด เช่นที่วัดราชธานี เขตเทศบาลเมืองสุโขทัย ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

3.1.9 เจดีย์บรรจุกุฏิบุคคลที่วัดราชธานี อ.เมือง จ.สุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

เจดีย์บรรจุกุฏิบุคคลที่วัดแห่งนี้ ปรากฏในแนวกำแพงรั้วของวัดเรียงรายกับเจดีย์ใน รูปแบบอื่นๆ ปรากฏสององค์คู่กันในลักษณะเจดีย์หัวประตูซึ่งเป็นทางออกเล็กๆลงสู่แม่น้ำ ลักษณะโดยทั่วไปคือเจดีย์ตั้งอยู่บนขั้นฐานบัวต่อด้วยฐานเชิงสามชั้นรองรับฐานบัวหงายบัวคว่ำ อย่างง่ายสองชั้นต่อด้วยเรือธาตุและยอดทรงดอกบัวตูมและอีกด้านของแนวกำแพงวัดแห่งนี้ยังมี เจดีย์อีกองค์ที่มีลักษณะการจำลองรูปแบบมาจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ชัดเจน แต่ยังมีได้

ใช้เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิบุคคล รูปแบบโดยรวมมีองค์ประกอบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมทุกประการ และมีความพิเศษกว่าเจดีย์องค์อื่นที่การจำลองรูปแบบของบันไดมาด้วยซึ่งไม่ปรากฏที่ใดมาก่อน

ภาพที่ 19 เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลที่วัดราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

หน้าที่และการใช้งาน

เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลที่ถูกจัดวางอยู่ในแนวเดียวกับกำแพงของวัด ซึ่งมีทั้งที่บรรจุอัฐิแล้วและยังไม่บรรจุอัฐิ

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

ตลอดแนวกำแพงของวัดราชธานีจะสามารถเป็นได้ชัดเจนว่ามีการประดับตกแต่งด้วยเจดีย์มาเป็นแนวกำแพงที่มีเจดีย์ในรูปแบบที่หลากหลายและแน่นอนว่าเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมก็มีด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่ง เจดีย์ในแต่ละองค์ก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะมีรูปแบบเป็นทรงยอดดอกบัวตูมเหมือนกัน แต่ก็มีองค์ประกอบและสัดส่วนแตกต่างกันออกไป ซึ่งเจดีย์บรรจุอัฐิถูกจัดวางในตำแหน่งที่เป็นเสาของแนวกำแพงและใช้เป็นที่บรรจุอัฐิของบุคคลไปพร้อมๆกัน

ภาพที่ 20 เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลแนวกำแพงวัดริมถนนจรด
วิถีทอง ที่วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย

เป็นที่น่าสนใจว่าเจดีย์บรรจุอัฐิบางองค์ที่วัดราชธานีนี้ มีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากที่พบ กล่าวคือ ในการจำลองรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนั้นมักมีรูปแบบโดยรวมเพียงองค์ประกอบที่สำคัญ อย่างเช่นส่วนฐานเขียง ส่วนฐานบัวลูกแก้ว ส่วนฐานพัลลุกพัก และส่วนเรือนธาตุขึ้นไปจนถึงยอด แต่เจดีย์ที่กล่าวถึงนี้มีการนำรูปแบบของ “บันได” ที่มักปรากฏกับเจดีย์องค์สำคัญ อย่างเช่นเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ เจดีย์หมายเลข 16 เจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว และองค์อื่นๆที่เป็นเจดีย์ประธานและมีขนาดใหญ่ทั้งสิ้น ซึ่งคติการสร้างเจดีย์ที่มีทางขึ้นนั้นยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าหมายถึงเรื่องใดแต่ในงานวิจัยของศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้วิเคราะห์และให้ความเห็นไว้ว่าน่าจะเป็นทางเดินขึ้นไปสักการะพระสาวรีกธาตุ หรือเป็นทางเดินขึ้นไปเพื่อกระทำพิธีการบางอย่างตามความเชื่อสมัยนั้น แต่ผู้ศึกษามีข้อเสนอดังแนวความคิดเรื่องของบันได ว่าน่าจะเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงทางขึ้นหรือลงของพระพุทธรูปเจ้าผู้จะกลับมากในโลกใหม่ ซึ่งเป็นเพียงข้อสันนิษฐานและข้อคิดเห็นในแง่ของการศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับ

ความสัมพันธ์ของการก่อรูปเจดีย์ทรงดอกบัวตูมวัดมหาธาตุ สุโขทัยกับเรื่องราวในวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่องไตรภูมิเท้านั้น อย่างไรก็ตามการออกแบบให้เจดีย์บรรจุอัฐิมิลักษณะเดียวกับเจดีย์ที่มีองค์ประกอบสำคัญอย่างบันไดเข้ามานั้นน่าจะเป็นการเลือกเฉพาะเจาะจง กำหนดรูปลักษณะให้สอดคล้องกับความหมายตามที่ได้ศึกษาได้สันนิษฐานไว้ ที่ผู้สร้างอาจมีความเชื่อเรื่องของสวรรค์และโลก ว่าผู้วายชนม์จะได้ใช้บันไดเป็นหนทางสู่สุคติภูมิตามความเชื่อ หรือไม่อย่างนั้นก็อาจจะเป็นการเลือกหยิบยืมรูปแบบจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมองค์สำคัญมาเป็นต้นแบบ โดยอาจไม่ทราบเหตุผลหรือมีความเชื่อตามคติดังกล่าวแต่ประการใด

อย่างไรก็ตามการนำเจดีย์มาเป็นองค์ประกอบบริเวณแนวกำแพงของวัด ซึ่งมีพื้นที่และมีแนวกำแพงติดแนวถนนหลักอย่างถนนจรดวิถีถ่อง ของเมืองสุโขทัยนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมที่ดูแล้วเป็นเจดีย์"ริมถนน" เพราะด้วยระดับของตำแหน่งที่ตั้งเจดีย์อยู่ในระดับเดียวกันกับถนนที่นับวันก็จะยกให้สูงขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้ที่ตั้งและมุมมองต่อเจดีย์ไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

3.2 สิ่งก่อสร้างที่ไม่ได้ใช้เป็นศาสนสถาน ตั้งอยู่ในพื้นที่ของส่วนงานราชการและเอกชน

3.2.1 ใช้งานในลักษณะอาคารอเนกประสงค์

3.2.1.1 อาคารโพธิธาตุเจดีย์ ท่าอากาศยานจังหวัดสุโขทัย ประวัติและความเป็นมา

ท่าอากาศยานสุโขทัย หรือ สนามบินสุโขทัยภายใต้การกำกับดูแลของบริษัท การบินกรุงเทพจำกัด (มหาชน) มีเนื้อที่ 2,000 ไร่ ตั้งอยู่ในเขต 3 ตำบล คือ ต.ท่าทอง ต.คลองกระเจง และ ต.ย่านยาว อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย เปิดให้บริการเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2539⁶⁷ ให้บริการอากาศยานเส้นทางในประเทศเชื่อมต่อกับเส้นทางจากกรุงเทพฯไปยังสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียง เช่น ลำปาง นอกจากนี้ยังสนับสนุน และมีส่วนร่วมส่งเสริมประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวสถานที่สำคัญในจังหวัดสุโขทัยและแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือ สนามบินสุโขทัยจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางการบินในภูมิภาคแถบนี้ โดยในพื้นที่ท่าอากาศยานสุโขทัย มีสิ่งก่อสร้างสำคัญที่มีลักษณะโดดเด่นคือ

⁶⁷ สนามบินสุโขทัย, เข้าถึงเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้ที่

"อาคารโพธิธาตุเจดีย์" ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างใหม่ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2557 สร้างแล้วเสร็จภายใน 2 ปี และทรงประกอบพิธียกฉัตรขึ้นกางกั้นเหนือบุษบกพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2559⁶⁸

ภาพที่ 21 อาคารโพธิธาตุเจดีย์ทำอากาศยานสุโขทัย จ.สุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

อาคารโพธิธาตุเจดีย์มีแนวความคิดในการสร้างให้มีลักษณะเหมือนกลุ่มก้อนอิฐโบราณ เพื่อความกลมกลืนและสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมโบราณในจังหวัดสุโขทัย⁶⁹ ซึ่งเป็นไปตามดำริและความประสงค์ของผู้เป็นเจ้าของคือนายแพทย์ปราเสริฐ ปราสาททองโอสถ

⁶⁸สำนักข่าวแห่งชาติกรมประชาสัมพันธ์, คู่มือ "สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่จังหวัดสุโขทัย" วันที่ข่าว 25 ตุลาคม 2559 เข้าถึงเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2560 เข้าถึงได้ที่ <http://nwnt.prd.go.th/centerweb/news>

⁶⁹ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, "สร้างพระธาตุเจดีย์ ฉลอง 82 ปี เศรษฐีหุ่นเมืองไทย "คุณหมอปราเสริฐ ปราสาททองโอสถ" เข้าถึงเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2560 , เข้าถึงได้ที่ <http://www.prachachat.net>

พระโพธิธาตุเจดีย์เป็นอาคารสูงก่อสร้างด้วยคอนกรีต ออกแบบโครงสร้างของรูปทรงให้มีลักษณะเป็นแบบสี่เหลี่ยมดุษฎีส่วนฐานเชิง 4 ชั้น ส่วนยอดเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ส่วนล่างเป็นอาคารก่ออิฐสี่เหลี่ยม มีช่องแสงฉลุลายสี่เหลี่ยมเล็กๆ ดุษฎียอดดอกไม้โดยรอบ ตั้งอยู่ระหว่างกลุ่มอาคารซ้าย-ขวา เป็นอาคารเอนกประสงค์ชั้นล่างเป็นพื้นที่ปิดสงวนไว้เป็นส่วนจัดแสดงของสะสมส่วนตัวของผู้เป็นเจ้าของ ไม่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชมได้ ส่วนยอดที่เป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูมตั้งอยู่บนฐานบัวในผังสี่เหลี่ยม มีแนวลูกแก้วอกไก่สองเส้นขีดแนวขอบบัว ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวลูกฟักในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม 2 ฐานลดหลั่นกันขึ้นไปรองรับส่วนเรือนธาตุของเจดีย์ และส่วนยอดสุดเป็นส่วนของเรือนชั้นชั้นรองรับส่วนยอดดอกบัวตูมตามแบบเจดีย์ที่เคยปรากฏในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์เมืองเก่าสุโขทัย น่าจะเป็นส่วนที่มีความสำคัญที่สุดและใช้เป็นส่วนที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ

หน้าที่และการใช้งาน

อาคารโพธิธาตุเจดีย์เป็นอาคารสูง 4 ชั้นบนสุดที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุที่พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อดาวรุ่ง สิริธโร) และพระตรีปิฎกาจารย์ ได้เชิญมาจากเมืองมณฑลเศวตฉัตร สภาพเมื่อยุค 70 และต้องการที่จะจัดให้เป็นพิพิธภัณฑ์ข้าง รวบรวมวิวัฒนาการของช่างสายพันธุ์ต่างๆ บอกเล่าเรื่องราวของช่างความเป็นมาจัดแสดงเรื่องราวทางธรณีวิทยาของโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนจัดแสดงพิพิธภัณฑ์นั้นไม่มีบริการการเปิดให้ประชาชนหรือนักท่องเที่ยวทั่วไปเข้าชม จะสงวนไว้เฉพาะบุคคลสำคัญเท่านั้น

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

เมื่อตรวจสอบรูปแบบของเจดีย์แล้วมีความชัดเจนว่าผู้ออกแบบได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของเจดีย์ที่มีความถูกต้องครบถ้วนตามรูปแบบดั้งเดิมของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัยแต่ดัดแปลงส่วนฐานเชิงให้กลายเป็นอาคารเอนกประสงค์ กำหนดให้มีหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์และอาคารจัดแสดงของสะสมชั้นบนเป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ ที่น่าสนใจคือว่าอาคารโพธิธาตุเจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ เป็นอาคารหลายชั้นการขึ้นลงในแต่ละชั้นจึงต้องมีทั้ง

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

บันไดและลิฟท์โดยสารเพื่ออำนวยความสะดวกในการขึ้นและลงไปยังส่วนจัดแสดงในแต่ละชั้น ดังนั้นการออกแบบอาคารที่เป็นสัญลักษณ์และเป็นศูนย์กลางของสนามบินจึงรวมเอาแนวความคิดของสถานที่บรรจุสิ่งควรรค่าแก่การเคารพคือพระสารีริกธาตุ ผสมผสานกับแนวความคิดการสร้างอาคารพิพิธภัณฑที่ไปในคราวเดียวกันและนำเอารูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเอกลักษณ์ของจังหวัดสุโขทัยมาเป็นส่วนยอดสุดโดยออกแบบให้มีลักษณะและองค์ประกอบใกล้เคียงตามเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัยที่เป็นต้นแบบทั้งหมดตั้งแต่ส่วนฐานอาคารที่ดูคล้ายฐานเขียง 4 ชั้นรองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่สองเส้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกพักสองฐานรองรับเรือนธาตุ มีส่วนเพิ่มมุมตลอดแนวไปจนถึงส่วนยอดมีส่วนปราสาทจำลองที่เป็นกลีบขนุนและบันแถลงแต่ลดรูปและทำอย่างเรียบง่ายตามยุคสมัยรองรับส่วนยอดดอกบัวตูมต่อด้วยปล้องไฉนและปลี ข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงจากเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนชั้นฐานยกสูงคลี่คลายมาเป็นอาคารสูง 4 ชั้นมีเจดีย์ที่ส่วนยอด โดยปรกติเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมจะตั้งอยู่บนชั้นฐานเขียง 3-4 ชั้นรองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่ยึดท้องไม้สูงซึ่งจะทำให้เจดีย์อยู่ในตำแหน่งที่สูงมาก เมื่อส่วนฐานมีขนาดใหญ่จึงทำให้เจดีย์อยู่สูงมาก

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัยที่มีขนาดใหญ่และสูงมากนั้นมักจะเป็นเจดีย์ที่มีความสำคัญ ซึ่งมักจะปรากฏ "บันได" เสมอ ซึ่งในงานวิจัยเรื่องเจดีย์ในประเทศไทยของ ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้วิเคราะห์และให้ความเห็นไว้ว่าน่าจะเป็นทางสำหรับ "เดิน" ขึ้นไปสำหรับกระทำพิธีกรรมในบางครั้งบางคราวเช่นการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ⁷¹ ซึ่งการปรากฏบันไดทางขึ้นด้านหน้ามักพบเฉพาะกับเจดีย์ที่มีความสำคัญเช่น เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ สุโขทัย เจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถวศรีสัชนาลัย เป็นต้น ลักษณะฐานยกสูงนี้จัดเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของเจดีย์สมัยสุโขทัยในช่วงที่สุโขทัยเจริญรุ่งเรืองแล้วราวรัชกาลพญาลอไทหรือพญาลิไทในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19⁷²

ในปัจจุบันพบการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญว่าไม่ปรากฏลักษณะการสร้างบันไดที่ภายนอกเช่นเดียวกับที่เคยมีมา แต่กลับกลายเป็น "ลิฟท์โดยสาร" ภายในอาคารซึ่งคงเป็นสิ่งอำนวยความสะดวก ที่ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในพุทธศตวรรษที่ 26 สะท้อนให้เห็นถึงคติของการ "เดิน" ขึ้นไป

⁷¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์. รายงานวิจัย, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.2558 ,316.

⁷² สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, หน้า 47.

สักการะพระบรมสารีริกธาตุที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าส่วนยอดอาคารเป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุถือเป็นพระธาตุเจดีย์ที่มีการใช้จากประโยชน์พื้นที่ใช้สอยครบครันซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในสังคมไทยที่แบบแผนของการประดิษฐานพระธาตุส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นกรูที่บตันบรรจุไว้ภายใน เมื่อบรรจุแล้วก็ปิดตายไม่มีการนำออกมาแต่อย่างใด ผู้ที่มาเคารพสักการะก็กราบไหว้พระมหาสถูปเจดีย์ทั้งองค์ไปด้วยพร้อมกัน⁷³ ซึ่งเป็นการประดิษฐานพระบรมธาตุในระบบปิดที่ไม่อาจนำเอาพระบรมธาตุออกมาภายนอก และไม่อนุญาตให้มีการล่องละเมิดเข้าไปในกรูด้วยแบบแผนการประดิษฐานที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาและสถานที่ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นแนวคิดของสังคมได้แม้จะมีผลต่อความรู้สึกของการกราบไหว้พระบรมธาตุอยู่ไม่น้อยเนื่องจากเรานิยมกราบไหว้บูชาพระธาตุเจดีย์ทั้งองค์ไปพร้อมๆกันแต่เมื่อต้องกราบไหว้อาคารเอนกประสงค์ที่บรรจุพระธาตุลักษณะนี้จากภายนอกจึงเปรียบเสมือนการกราบไหว้ทุกๆกิจกรรม สิ่งของและบุคคลที่อยู่ภายในอาคารไปพร้อมๆกัน

เมื่อพิจารณาประเด็นตำแหน่งสถานที่ก็จะเห็นว่าอาคารตั้งอยู่ในตำแหน่งใกล้ทางเข้า-ออก ดังนั้นผู้โดยสารหรือผู้ใช้บริการของสนามบินที่จะเข้าไปยังพื้นที่ชั้นในที่เป็นส่วนของอาคารผู้โดยสารจะต้องผ่านและสามารถมองเห็นอาคารนี้ได้อย่างชัดเจนใกล้ชิด ซึ่งผู้ออกแบบน่าจะมีการกำหนดความสำคัญของสถานที่ระดับสูงสุดให้เป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่และเป็นที่ดึงดูดความสนใจทั้งหมดของสนามบินแห่งนี้ด้วย

ในภาพรวมของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันที่ใช้ส่วนฐานเป็นอาคารเอนกประสงค์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว แสดงให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมลักษณะนี้มีปรากฏทั้งที่เป็นเจดีย์ในเขตวัดและเจดีย์ที่สร้างในพื้นที่ของภาคเอกชนซึ่งไม่ได้เป็นพื้นที่วัดแต่อย่างใด สิ่งที่เป็นลักษณะร่วมกันก็คือการดัดแปลงส่วนฐานของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นคูหาหรืออาคารที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ใช้สอยด้านใน ซึ่งแสดงลักษณะการใช้งานพื้นที่ภายในคล้ายๆกันคือเป็นส่วนที่ใช้จัดเก็บวัตถุสำคัญต่างๆให้บุคคลเข้าไปภายในได้ ส่วนพื้นที่ชั้นสูงสุดเป็นที่จัดเก็บวัตถุสำคัญไว้เข้าไปกราบไหว้สักการะ เช่นพระธาตุ ไม่ทำกิจกรรมอื่นเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยสุโขทัยจะพบข้อแตกต่างที่ชัดเจนว่าพระบรมสารีริกธาตุนั้นจะบรรจุไว้ที่ห้องกรูภายในสถูปหรือเจดีย์ในลักษณะที่ “ปิดตาย” หากจะ

⁷³ ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539), 55-56.

ไหว้หรือสักการะก็ต้องกระทำที่ภายนอกเท่านั้น ซึ่งลักษณะทั่วไปของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัยจะมีลักษณะ “ทึบและไม่สามารถเข้าไปภายในได้” แต่อาคารที่สามารถเข้าไปภายในได้และมีลักษณะเป็นอาคารซ้อนชั้นนั้นมีความหมายตรงกับ “ปราสาท” ซึ่งโดยความหมายแล้ว สถูปเจดีย์กับปราสาทย่อมมีความหมายแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาพบว่าสถาปัตยกรรมเจดีย์ที่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ในส่วนฐานเป็นอาคารมีให้พบเห็นอยู่ก่อนแล้วกับเจดีย์รูปทรงอื่น อย่างเช่นเจดีย์เพิ่มมุมที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่มีชื่อกุหาเข้าไปภายในองค์เจดีย์ได้ มีนามว่า “พระมหาเจดีย์ทรงพระศรีสุริโยทัย” เป็นเจดีย์ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 และเจดีย์ทรงระฆัง เช่นเจดีย์ที่วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เจดีย์ที่วัดอัมพวันนันทาราม บนเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี เป็นต้น ซึ่งมีพื้นที่ส่วนฐานเจดีย์ที่ใช้เป็นพระอุโบสถในคราวเดียวกันกระทั่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม แบบแผนทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในยุคนี้จึงเป็นเรื่องของการเลือกหยิบยกบางสิ่งที่จะสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับคณะผู้ปกครองกลุ่มใหม่ ที่ชัดเจนอย่างมากก็คือพระมหาธาตุเจดีย์ วัดพระศรีมหาธาตุบางเขน ซึ่งเป็นหลักฐานการ ประดิษฐานพระบรมธาตุร่วมกับอัฐิสามัญชนอย่าง คณะราษฎร จึงทำให้ความศรัทธาจากประชาชนลดลง พระมหาธาตุเจดีย์จึงตกอยู่ในฐานะเป็นอนุสาวรีย์มากกว่าที่จะเป็นศาสนสถานที่คนทั่วไปจะสักการบูชา⁷⁴

แนวความคิดและรูปแบบของการสร้างส่วนฐานให้ใช้ประโยชน์ภายในได้จึงเป็นประเด็นที่สำคัญและมีความน่าสนใจ อันแสดงให้เห็นว่าปัจจุบันมีแนวความคิดที่ละเอียดเรื่องฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม การสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันได้แสดงให้เห็นการเปลี่ยนไปของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมการสร้างเจดีย์อย่างสมบูรณ์ซึ่งสามารถจะกล่าวได้ว่าไม่มีเจดีย์รูปแบบใด ที่หลุดรอดไปจากกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้นำพาเอาวิถีของการปฏิบัติที่อาจจะทำลาย คติ ความเชื่ออย่างเก่าให้สลายไปจึงนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนที่สุดและเป็นรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เกิดขึ้นกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในพุทธศตวรรษ ที่ 26

⁷⁴ฉนธ กิตติกานต์, มหาธาตุ, (กรุงเทพฯ: มติชน,2557),287.

3.2.1.2 อาคารฟุ่มข้าวบิณฑ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จ.นนทบุรี ประวัติและความเป็นมา

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่เกิดขึ้นด้วยแนวความคิดเรื่องการขยายและกระจายโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางในลักษณะเป็นมหาวิทยาลัยในระบบเปิดดำเนินการสอนโดยใช้ระบบการเรียนการสอนทางไกลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานชื่อ "มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช" ตามพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น "กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา" และได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้ตราพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวคือพระแสงศรีสามองค์ ภายใต้พระมหามงกุฎประกอบกับเจดีย์ฟุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นที่ประจำมหาวิทยาลัย⁷⁵

ภาพที่ 22 อาคารศาลาฟุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จ.นนทบุรี

⁷⁵มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2559 , เข้าถึงได้จาก

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

อาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ออกแบบโดย รองศาสตราจารย์ดร.ภิญโญสุวรรณคีรี ศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ สถาปัตยกรรมไทยอาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสามชั้น ส่วนยอดมีลักษณะคล้ายเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย ตัวอาคารด้านในชั้นที่ 1 เป็นโถงกิตติกรรมนำเสนอนิทรรศการถาวรเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของมหาวิทยาลัยส่วนชั้น 2 และ 3 นำเสนอนิทรรศการถาวรเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชการที่ 7 กับการเรียนรู้ตลอดชีวิตตำแหน่งที่ตั้งเน้นลักษณะอาคารให้มีจุดเด่นโดยกำหนดให้ศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพื้นที่มหาวิทยาลัยกลางสระน้ำมีชื่อเรียกว่า "สระตระพังเขียวทอง" เป็นศูนย์กลางของโครงการอุทยานการศึกษารัชมนังคลาอาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ได้ดำเนินการก่อสร้างเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2531 กำหนดแล้วเสร็จในวันที่ 4 สิงหาคม 2532⁷⁶

หน้าที่และการใช้งาน

อาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์มีลักษณะเป็นอาคารเอนกประสงค์ขนาด 3 ชั้นชั้นที่ 1 ถูกออกแบบให้มีลักษณะเป็นชั้นใต้ดิน มีส่วนฐานของอาคารจมอยู่ในน้ำ แฉนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม มีขนาดมุมเท่ากันทั้งหมด 12 มุม แต่ละด้านออกแบบให้เป็นช่อง 7 ช่องทุกช่องมีลักษณะเป็นกรอบซุ้มโค้งปลายแหลมเป็นรูปกليبบัว (Arch) ชั้นที่ 2 เป็นมีระเบียงทางเดินด้านนอกสามารถเดินโดยรอบอาคารได้ มีทางขึ้นจากด้านนอก ทั้ง 4 ด้าน ทุกด้านออกแบบให้ทางเข้าอยู่กึ่งกลาง ภายนอกเช่นเดียวกับส่วนฐานที่มีลักษณะเป็นกรอบซุ้มโค้งปลายแหลม 5 ช่อง และชั้นบนสุดมี 3 ช่อง ในลักษณะเดียวกันทั้งหมด ตำแหน่งห้วเสาประดับด้วยโคมไฟในกรอบซุ้มลายกระหนกทรงเดียวกับยอดดอกบัวตูมสอดรับกัน

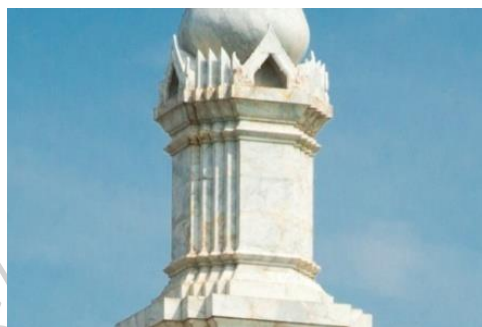
ส่วนเรือนธาตุหรือองค์เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ประกอบไปด้วยส่วนรองรับเรือนธาตุที่เป็นฐานฐานเขียง 2 ชั้นต่อด้วยฐานบัวแบบเรียบ 1 ชั้น ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมไม้ 12 ไม่มีแนวเส้นลูกแก้ว ไม่มีฐานฐานบัวลูกพัก รองรับเรือนธาตุสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้ 20 มีขนาดเล็ก

⁷⁶มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2559, เข้าถึงได้จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/>

เท่าๆ กัน มีแนวลูกแก้วอกไก่สองแนว ไม่มีจระนำ ที่ด้านบนออกแบบให้เป็นช่องซุ้มทรงสามเหลี่ยม ลักษณะเดียวกับซุ้มบันแถลงและกลีบขนุน ส่วนยอดสุดมีทรวดทรงรูปดอกบัวตูม สลักสลวด ลวดลายใบโพธิ์หัวกลับ ต่อด้วยปล้องไฉนและปลี

ภาพที่ 23 ภาพขยายส่วนฐานของเรือนธาตุ ส่วนยอดอาคารทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ภาพที่ 24 ภาพขยาย ส่วนเรือนธาตุ ที่ยอด อาคารทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

วิเคราะห์อาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์

อาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นอาคารที่ออกแบบโดยประยุกต์รูปทรงของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาสร้างเป็นอาคารสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ตั้งอยู่กลางสระน้ำที่ เรียกว่า "สระตระพังเขียวทอง" ซึ่งสีเขียวทองนี้เป็นสีประจำมหาวิทยาลัย สีเขียวน่าจะมาจากสีประจำพระชนมวารและสีทองเป็นสีที่มีความหมายถึงความเรืองรองดุจสีของทองคำ น่าสังเกตว่าตำแหน่งอาคารอยู่ทางด้านทิศใต้ของแผนผังมหาวิทยาลัย เจดีย์มีคูน้ำล้อมรอบซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวความคิดการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัยทั้งปริบทมาออกแบบ กล่าวคือการนำเอารูปทรงของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่เน้นลักษณะขององค์เจดีย์ให้ตั้งอยู่บนฐานสามชั้นในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสหากแตกต่างกันที่เจดีย์ในสมัยสุโขทัยส่วนฐานสามชั้นจะเป็นฐานเขียงยกสูงและมีขนาดใหญ่ แต่ส่วนฐานอาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ปรับเปลี่ยนมาเป็นอาคารให้สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ด้านในได้ กรอบสี่เหลี่ยมปลายแปลมออกแบบให้เป็นช่องแสงสำหรับอาคาร อาจได้รับแรงบันดาลใจจากช่องจระนำหรือเส้นรอบรูปของเจดีย์บริวารทรงปราสาทยอด ส่วนฐานบัวลูกฟักสองชั้นหายไปกลายมาเป็นฐานบัวชั้นเดียวมีส่วนเพิ่ม

มุมมองด้วยเรือนธาตุที่ไม่ยึดสูงนัก แต่ทั้งหมดยังคงพยายามรักษาให้สัดส่วนโดยรวมดูกลมกลืน ส่วนหน้าบันที่เคยเป็นแบบกรอบซุ้มหน้านางกลายเป็นซุ้มหน้าจั่วปลายแหลม อีกทั้งออกแบบตำแหน่งและภูมิทัศน์ให้เจดีย์อยู่กลางสระน้ำ และมีคูน้ำล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง กำหนดชื่อเรียกสระน้ำว่า “ตระพัง” ลักษณะต่างๆดังกล่าวน่าจะเป็นความพยายามนำสิ่งต่างๆ ในที่ตามที่เคยปรากฏกับเจดีย์ในสมัยสุโขทัยหลายๆที่มาผสมกัน อย่างเช่นเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ และเจดีย์หมายเลข 16 ที่อยู่ในตำแหน่งทางด้านทิศใต้ของเจดีย์ประธาน และเจดีย์ที่วัดตระพังเงินที่มีตระพังอยู่ทางด้านหน้า และมีอุโบสถอยู่กลางสระน้ำ มีการผสมผสาน ปรับเปลี่ยนรูปแบบ และเพิ่มเติมองค์ประกอบจนมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปมาก มีการกำหนดตำแหน่ง หน้าที่และประโยชน์ใช้สอยอาคารไว้ชัดเจน เช่นการกำหนดแผนผังให้อาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์อยู่ตรงตำแหน่งด้านหลังในแนวเดียวกับพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 และออกแบบหน้าที่การใช้งานภายในอาคารให้เป็นพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการถาวรเกี่ยวพระราชกรณียกิจทางการศึกษา และต้องการสื่อให้เห็นว่าสถานที่แห่งนี้เป็นสถาบันแห่งการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อ “มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา” ตามพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ซึ่งมีได้มีหน้าที่สื่อถึงความเป็นเจดีย์ที่ควรกราบไหว้บูชาตามความหมายทางพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 25 พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ ณ อุทยาน การศึกษารัชมิ่งคลาภิเษก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา

ดูเหมือนว่า ในการออกแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรืออาคารพุ่มข้าวบิณฑ์ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชจะมีความสำคัญของน้อยกว่าพระบรมราชานุสาวรีย์ฯ อย่างเห็นได้ชัด ความที่ตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์อยู่ในอาณาเขตของสถาบันการศึกษาและยังกำหนดชื่อเรียกพื้นที่ว่า "อุทยานการศึกษารัชมังคลาภิเษก" อีกทั้งอาคารศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์มิได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับพระศาสนาหรือสถาบันพระมหากษัตริย์ดังเช่นอดีต แม้ว่ารูปแบบของเจดีย์จะสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสุโขทัยที่มีความหมายถึงพระอิศริยยศของพระมหากษัตริย์ แต่ก็มีได้มีสิ่งใดสะท้อนถึงความเข้าใจของผู้คนทั่วไปในเหตุและผลที่แท้จริงตามวัตถุประสงค์ของการสร้างอาคาร

ศาลาพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เป็นตัวอย่างหนึ่งของสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ที่มีความโดดเด่น มีรูปทรงสวยงามแปลกตา แต่หากพิจารณาทางด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเทียบเคียงกับรูปแบบที่เคยมีมา ก็ดูเหมือนว่าจะหลุดเลยนอกรอบสถาปัตยกรรมแนวประเพณีอย่างที่เคยมีมาในอดีต จากรูปแบบสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกทางศิลปกรรมและความเข้าใจในหลักการตามแบบแผนโบราณประเพณีที่เปลี่ยนไป ทั้งแนวความคิด คติ ความหมาย ล้วนเปลี่ยนแปลงจนผู้คนทั่วไปไม่อาจจะเข้าใจในความหมาย และธรรมเนียมปฏิบัติต่อสถานที่แห่งนั้นได้อย่างที่ควรจะเป็น

3.2.2 ใช้เป็นอาคารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาลเจ้า ศาลพระภูมิเจ้าที่ และเจดีย์บรรจุอัฐิ

ภายหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการในช่วงสมัยรัชการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 สังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆมากมาย การก่อสร้างวัดวาอารามต่างๆลดน้อยลง จวบจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 7 กลับพบว่า มีรูปแบบของเจดีย์มีขนาดเล็กกลาง ซึ่งคงได้รับรูปแบบ และอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมตะวันตก ส่งผลให้เกิดความนิยมอย่างแพร่หลาย และเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนถ่ายงานศิลปกรรมสู่ยุคศิลปะวิทยาการสมัยใหม่ ที่ไม่ยึดติดกับคติ หรือแบบแผนดั้งเดิม ทั้งองค์ประกอบ ขนาด หรือที่ตั้ง

หลังเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สังคมไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก การสร้างเจดีย์ขนาดเล็กเริ่มแพร่หลาย ไปสู่การตั้งโรงหล่อหรือรับจ้างงานผลิตเจดีย์ไว้บรรจุอัฐิผู้วายชนม์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพอย่างศาลพระภูมิในลักษณะต่างๆ

3.2.2.1 ศาลพระแม่ย่า ศาลากลางจังหวัดสุโขทัย ประวัติและความเป็นมา

ศาลพระแม่ย่าในปัจจุบันจัดสร้างขึ้นใหม่ทดแทนศาลเดิมที่ชำรุดทรุดโทรม เริ่มดำเนินการเมื่อ ปี พ.ศ. 2537⁷⁷ สมัยที่นายเกียรติพันธ์ น้อยมณี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด โดยกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ มาทรงวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2537 ดำเนินการก่อสร้างเสร็จและทำพิธีอันเชิญพระแม่ย่าเข้าประดิษฐาน ณ ศาลแห่งใหม่ เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2541

ภาพที่ 26 ศาลพระแม่ย่าศาลากลางจังหวัดสุโขทัย

ศาลพระแม่ย่าตั้งอยู่ที่หน้าศาลากลางจังหวัดสุโขทัยถนนนิกรเกษมเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปศิลาสลักสูงประมาณ 1 เมตร ลักษณะพระพักตร์ยาว พระหนุเสี้ยว พระเกตุมาลายาว

⁷⁷ ศาลพระแม่ย่า อยู่ใน ข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดสุโขทัย จัดทำโดยกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดสุโขทัย, เข้าถึงเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้ที่ http://www.sukhothai.go.th/tour/tour_09.htm

ประดับเครื่องทรงแบบนางพญาที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงค้นพบเมื่อปี พ.ศ. 2457⁷⁸ เป็นองค์เทวรูปที่ทรงพระวิจิตรฉายว่า เทวรูปหินนี้ น่าจะใช่ “พระขลุ่ยผี” ผู้รักษาเมืองสุโขทัยไว้ตามที่ศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกบอกไว้ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2460 พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีลัมภ์) เจ้าเมืองสมัยนั้น อนุญาตเชิญมาไว้ ณ ศาลากลางจังหวัดและต่อมาในระยะหลังเกิดประเพณีแห่แห่องค์เทวรูป (พระแม่ย่า) ในวันมหาสงกรานต์ซึ่งเชื่อกันว่าทำให้ฝนตกที่ตั้งศาลพระแม่ย่าในปัจจุบัน นายเชื้อ ศิริสนธิ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัยสมัยนั้นเกรงว่าการแห่พระแม่ย่าอาจทำให้องค์รูปสลักตกหล่นเสียหายขึ้นได้ จึงได้สร้างศาลขึ้นเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานตั้งอยู่ริมแม่น้ำฝั่งยมทางทิศตะวันออก ซึ่งศาลเดิมได้ผู้พังและสร้างศาลใหม่ขึ้นมาดังปรากฏในปัจจุบัน

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

องค์พระแม่ย่าได้รับการประดิษฐานในเทวาลัยที่งดงาม เป็นอาคารชั้นเดียวสร้างขึ้นใหม่เมื่อพ.ศ.2537 ได้รับการออกแบบโดยสำนักโยธาธิการจังหวัดสุโขทัย โดยภาพรวมรูปแบบสถาปัตยกรรมมีพื้นฐานมาจากการประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในสมัยสุโขทัย มาผสมผสานเป็นอาคารชั้นเดียวแบบตรีมุขทรงปราสาทประดับยอดด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม อาคารหลักมีมุขหน้าข้างทั้งซ้ายและขวา มีทางเข้าอยู่ตรงกึ่งกลาง ส่วนบนเหนือชั้นหลังคาออกแบบให้มีลักษณะคล้ายฐานบัวในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมขนาดใหญ่ มีแนวเส้นลูกแก้วคาดที่กึ่งกลาง รองรับส่วนยอดเจดีย์

หน้าที่และการใช้งาน

เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานองค์เทวรูปและอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้ามาสักการะ กราบไหว้

⁷⁸ศาลพระแม่ย่า คู่มือ ข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดสุโขทัย จัดทำโดยกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดสุโขทัย, เข้าถึงเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้ที่

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

รูปแบบสถาปัตยกรรมศาลพระแม่ย่า มีรูปแบบที่ประยุกต์มาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมในโบราณสถานที่เป็นเอกลักษณ์ในสมัยสุโขทัยผสมผสานเป็นอาคารตรีมุขทรงปราสาทเจดีย์ยอดที่มีมุขหน้าข้างซ้ายขวา มีทางเข้าทางด้านหน้าอยู่ตรงกึ่งกลางรูปแบบเช่นนี้ หากพิจารณาให้ดีจะพบว่าส่วนที่ประดิษฐานเทวรูปมีลักษณะเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมที่นำเอาส่วนของฐานบัวคาดลูกแก้วอกไก่ 2 เส้นที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมเป็นต้นแบบ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในส่วนฐานของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมทั่วไป แต่สถาปนิกนำรูปแบบมาดัดแปลงใหม่ ผสมรูปแบบของมณฑปและเพิ่มอาคารหน้าข้างทั้งซ้ายและขวาจนเกิดเป็นอาคารลักษณะใหม่ ซึ่งแนวความคิดของมณฑปแต่เดิมเป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีชั้นหลังคาประกอบด้วยชั้นหลังคาเอนลาดชันขึ้นลดขนาดกันอันเป็นที่เข้าใจว่าเป็นสัญลักษณ์ของเรือนยอดในความหมายของปราสาท⁷⁹ แต่ศาลพระแม่ย่าแม้จะเป็นชั้นเดียวแต่มีการออกแบบให้ส่วนของหลังคาสูงขึ้นไปโดยการนำเอาองค์ประกอบของเจดีย์มาออกแบบใหม่โดยให้ชั้นอยู่บนชั้นหลังคาสูงขึ้นไป ซึ่งทำให้ดูเหมือนเจดีย์ที่มีส่วนฐานกว้างผิวด้านล่าง และรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่นำมาประดับที่ส่วนยอดบนชั้นหลังคามีขนาดเตี้ยป้อม เมื่อเทียบกับส่วนรองรับ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนองค์ประกอบทางด้านรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมใหม่โดยให้เรือนธาตุตั้งอยู่บนโครงสร้างที่ใช้เป็นส่วนฐานขนาดใหญ่ ไม่มีการรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้นอกจากองค์ประกอบหลักอย่างเรือนธาตุและส่วนยอดดอกบัวตูม และแต่งเติมองค์ประกอบเพิ่มเช่นการประดับแผ่นสามเหลี่ยมที่มุมจนรูปแบบผิดแปลกแตกต่างออกไปสถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบันสถาปนิกผู้ออกแบบอาจมีแนวความคิดในเรื่องการสร้างเอกลักษณ์ของสถานที่หรือเมือง ให้สอดคล้องกับโบราณสถานที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดจึงดัดแปลงรูปแบบและออกแบบเครื่องยอดใหม่จากหลังคาชั้นลดหลั่นเป็นยอดแหลมกลายมาเป็นอาคารทรงเจดีย์ยอดดังที่ปรากฏอันนับได้ว่าเป็นพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันนั้นพบว่ามีปรากฏในลักษณะการจำลองหรือย่อส่วนลงมาในรูปแบบของเจดีย์บรรจุอัฐิและศาลพระภูมิเจ้าที่ซึ่งมีทั้งที่ปรากฏอยู่ในเขตวัดและ

⁷⁹ สันติ เล็กสุขุม ,งานช่าง คำช่างโบราณ,(กรุงเทพฯ : มติชน ,2557),186.

ปรากฏอยู่ในพื้นที่บ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามลำดับ แต่โดยมากแล้วมีรูปแบบที่แตกต่างกันดังจะได้แสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.2.2 ศาลพระภูมิและเจดีย์บรรจุอัฐิบุคคล ร้านโก๊ะศิลป์ อ.เมือง จ.สุโขทัย ประวัติและความเป็นมา

โก๊ะศิลป์ เพชรไฟ เป็นผู้ประกอบการเก่าแก่อยู่ในจังหวัดสุโขทัยดำเนินกิจการผลิต, ประกอบและจำหน่ายศาลพระภูมิเจ้าที่ ศาลพระพรหม เจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลหลากหลายรูปแบบ และสามารถผลิตได้ตามรูปแบบที่ต้องการตั้งอยู่บนถนนจรดวิถีถ่อง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัยใกล้กับวัดบ้านนา

ผู้ศึกษาได้รับโอกาสสัมภาษณ์คุณลุง จ้านง อุณชุกร⁸⁰ เป็นบิดาของโก๊ะศิลป์ผู้เป็นเจ้าของ ท่านเล่าให้ฟังว่าในอดีตตนเองเคยเป็นช่างทำงานซ่อมแซมบูรณะเจดีย์ภูเขาทองที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความชำนาญและความรู้เกี่ยวกับงานปูนในงานสถาปัตยกรรมไทยอย่างดีอีกด้วย ซึ่งตนเป็นคนร่วมบุกเบิกและดำเนินกิจการรับผลิตศาลพระภูมิและเจดีย์บรรจุอัฐิมาในพื้นที่สุโขทัยเมื่อประมาณ 30 กว่าปีก่อน ซึ่งถือได้ว่าเป็นรายแรกของจังหวัดสุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

รูปแบบศาลพระภูมิได้จำลองรูปแบบสถาปัตยกรรมมาจากปราสาททรงจัตุรมุข มีหลังคาซ้อนกัน 3 - 4 ชั้น ในผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 60 ซม.ยาว 100 ซม. มีเครื่องยอดเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ห่อหุ้มประกอบเป็นชั้นโดยใช้วัสดุจากปูนซีเมนต์ทั้งหมด หากประกอบเข้ากับเสาหรือปะรำเสริ์จสมบูรณื์จะมีความสูงจากพื้นถึงยอดเกือบ 3 เมตร ทาทับด้วยสีขาวและแต้มด้วยสีทองเฉพาะส่วนที่เป็นลวดลายเท่านั้น

⁸⁰ จ้านง อุณชุกร , สัมภาษณ์ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2560.

ภาพที่ 27 ศาลพระภูมิที่กำลังตกแต่งทาสียังมีได้ประกอบ ร้านโก๊ะศิลป์

คุณสมนึก เพ็งจันทร์⁸¹ อายุ 53 ปีผู้ประกอบการร้านโก๊ะศิลป์ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ศาลพระภูมินี้เป็นศาลพระภูมิที่นำเอาสถาปัตยกรรมไทยมาเป็นแนวความคิดในการออกแบบโดยเพิ่มเติมส่วนยอดเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงยอดดอกบัวตูมเข้าไปที่ส่วนยอดแทนทรงปราสาทที่มีขายอยู่ทั่วไปในท้องตลาด ด้วยเหตุผลที่ต้องการจะสร้างจุดเด่นและสร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างให้กับศาลพระภูมิแต่สามารถทำได้เฉพาะกับศาลที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่จึงทำให้มีราคาสูงและเนื่องจากศาลพระภูมิมักมีกระบวนการที่หล่อแบบและประกอบด้วยมือทั้งหมดจึงไม่สามารถผลิตออกมาได้เป็นจำนวนมาก เฉพาะที่เห็นอยู่ก็เป็นชิ้นงานที่มีลูกค้าสั่งผลิตให้เท่านั้น เนื่องจากมีราคาค่อนข้างสูงและผลิตได้ไม่มากจึงไม่ค่อยได้รับความนิยม นอกจากหน่วยงานหรือห้างร้านขนาดใหญ่ที่สั่งผลิตให้เท่านั้น

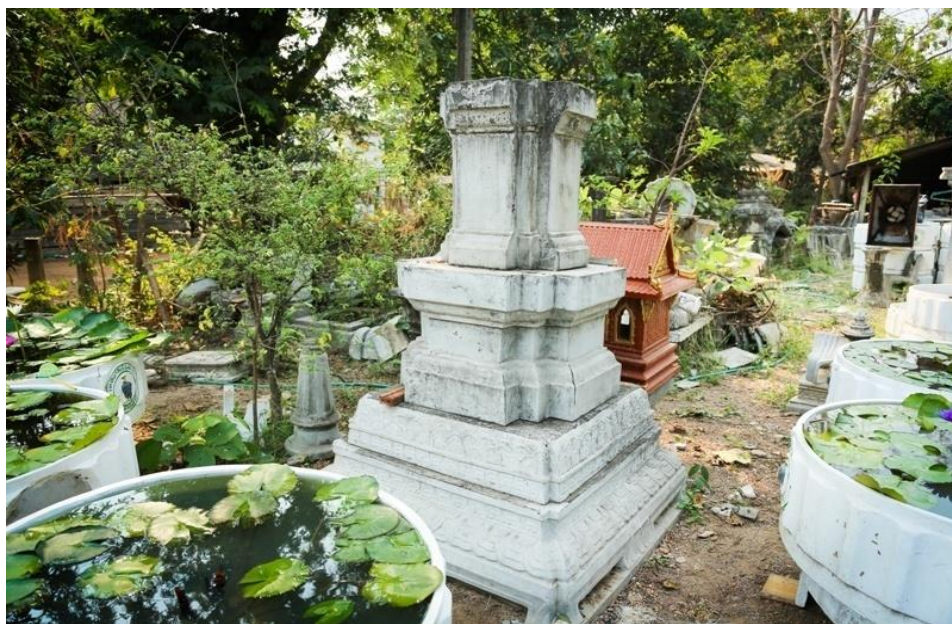
⁸¹ สมนึก เพ็งจันทร์, สัมภาษณ์ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2560.

ภาพที่ 28 เจดีย์บรรจจุฏิ์บรรพบุรุษของร้านโกะศิลป์

เจดีย์บรรจจุฏิ์บรรพบุรุษของร้านโกะศิลป์ มีรูปแบบโดยรวมจำลองเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม อาจมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไปแต่ยังคงมีลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกันคือ มีส่วนฐาน 3 ฐาน ชั้นล่างสุดประดับลวดลาย ถัดขึ้นมาเป็นฐานบัวสองชั้นต่อกับเรือนธาตุในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้ 12 มีส่วนรองรับยอดดอกบัวตูมเป็นเหมือนกลีบใบไม้ปลายแหลมอย่างเรียบง่ายเจดีย์นี้เป็นเจดีย์บรรจจุฏิ์บรรพบุรุษของทางร้าน ที่ทางโกะศิลป์เจ้าของร้านเป็นผู้หล่อแบบพิมพ์ขึ้นเอง โดยจำลองรูปแบบมาจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในอุทยานประวัติศาสตร์ ที่ถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดสุโขทัย

จากที่ได้สัมภาษณ์คุณลุง จ๋านง อุดนุโร ท่านยังเล่าเกี่ยวกับเจดีย์ที่บ้านของตนว่าเป็นเจดีย์บรรจจุฏิ์ของบรรพบุรุษที่ได้จำลองรูปแบบมาจากเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เพราะตนและครอบครัวเป็นชาวจังหวัดสุโขทัยและมีความผูกพันกับรูปแบบเจดีย์ลักษณะนี้ ซึ่งเจดีย์ดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมเท่าใดนัก แต่ก็ได้ทำแม่พิมพ์แบบหล่อ ส่วนที่หล่อซีเมนต์ไว้บางส่วนยังมิได้ประกอบเพราะนานๆถึงจะมีลูกค้ามาสั่ง ซึ่งเจดีย์ที่เห็นตั้งอยู่ที่หน้าบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นเจดีย์บรรจจุฏิ์ของบรรพบุรุษของครอบครัวให้ได้กราบไหว้บูชาแล้วนั้น ยังเป็นตัวอย่างสินค้าที่มีได้อีกด้วยซึ่งมีบางชิ้นส่วนที่เป็นฐานและเรือนธาตุที่เคยหล่อทิ้งไว้แต่มิได้ประกอบที่โรงงานด้านหลังร้าน

ภาพที่ 29 ส่วนฐานและเรือนธาตุเจดีย์บรรจุกฐิยังมิได้ประกอบแล้วเสร็จ ร้านโก๊ะศิลป์

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

จากการสังเกตรูปแบบของศาลพระภูมิในพื้นที่จังหวัดสุโขทัยและใกล้เคียงโดยรอบ พบศาลพระภูมิที่มีรูปแบบทรงปราสาทเป็นยอดดอกบัวตูมอยู่น้อยมากอีกทั้งภายในร้านโก๊ะศิลป์เองก็ยังไม่พบศาลในลักษณะเช่นนี้ที่ประกอบสำเร็จแล้วจัดวางอยู่ภายในร้าน ซึ่งผู้วิจัยได้รับคำอธิบายจากผู้ประกอบการว่ารูปแบบศาลพระภูมิที่มีส่วนยอดเป็นดอกบัวตูมเช่นนี้จะผลิตตามคำสั่งซื้อหรือความต้องการของลูกค้าเท่านั้น ไม่ได้ได้รับความนิยมสักเท่าไรไหร่แม้แต่ในพื้นที่สุโขทัยเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐอันเนื่องมาจากการผลิตที่มีราคาค่อนข้างสูง และมีขนาดใหญ่ไม่เหมาะที่จะตั้งอยู่ภายในบ้านพักอาศัยทั่วไป

การปรากฏทรงยอดดอกบัวตูมที่พบในลักษณะศาลพระภูมินี้ยังมีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือมักจะพบในงานที่เป็นชิ้นใหญ่ ซึ่งเรียกว่าทรงปราสาทใหญ่ ทรง 3 ชั้น 4 ชั้น ซึ่งทรงนี้คงหมายถึงจำนวนของช่อฟ้าที่ซ้อนกันอยู่หน้าบันศาลพระภูมิส่วนเจดีย์บรรจุกฐิบรรพบุรุษนั้นจากการสัมภาษณ์ทำให้เข้าใจได้ว่าทางผู้ออกแบบก่อสร้างมีความต้องการที่จะแสดงออกถึงความผูกพันกับเจดีย์ทรงนี้ที่ตนเองและครอบครัวเป็นชาวสุโขทัยอีกทั้งเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้ก็เป็นเจดีย์ที่ตนเคารพศรัทธาอยู่แล้วจึงได้นำเอารูปแบบจากอุทยานประวัติศาสตร์มาเป็นต้นแบบและ

สร้างแบบหล่อซีเมนต์ขึ้นเองอีกทั้งหวังประโยชน์จากการประกอบธุรกิจด้วยว่ารูปแบบเช่นนี้จะสามารถจำหน่ายแก่ชาวสุโขทัยได้ ซึ่งรูปแบบอาจมีความแตกต่างจากต้นแบบไปบ้างแต่ยังคงรักษาองค์ประกอบที่ทำให้เข้าใจและรับรู้ได้ว่าเจดีย์ทรงนี้เป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสิ่งควรค่าสักการะของชาวสุโขทัย

3.3 กลุ่มที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะทั่วไปและใช้เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

จากที่ได้กล่าวไปแล้วเกี่ยวกับสิ่งก่อสร้างที่มีการนำแนวคิดเรื่องการจำลองเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมาเป็นแรงบันดาลใจและสิ่งก่อสร้างที่มีการประดับด้วยเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมไว้ที่ส่วนยอดชั้นหลังคา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดที่หลากหลายต่อการสร้างงานสถาปัตยกรรม ทั้งที่เกี่ยวเนื่องกับพระศาสนา ความเชื่อและในเรื่องของการสร้างความเชื่อมโยงในแง่ของความหมายเชิงสัญลักษณ์แห่งสถาปัตยกรรม ในปัจจุบันมีการนำรูปแบบของเจดีย์มาเป็นงานประดับผสมกับสิ่งก่อสร้างในลักษณะอื่นที่มีได้เกี่ยวข้องกับคติ และความเชื่อทางศาสนาแต่อย่างใดมากขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปในด้านสังคมและวัฒนธรรม เห็นได้ชัดว่าสิ่งก่อสร้างถูกออกแบบโดยนำเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมมาเป็นแนวความคิดเพื่อแสดงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถศึกษาได้จากตัวอย่างของสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏดังต่อไปนี้

3.3.1 หอนาฬิกา เขตเทศบาลเมือง จ.สุโขทัย

ประวัติและความเป็นมา

หอนาฬิกาใจกลางเมือง จังหวัดสุโขทัย ตั้งอยู่บนถนนจรดวิถีถ่องถนนหลักในเขตเทศบาลเมืองสุโขทัยหอนาฬิกาใจกลางเมืองนี้สร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2557 ได้รับเงินสนับสนุนจากบริษัทการบินกรุงเทพ จำกัด(มหาชน) ผู้ให้บริการสายการบินบางกอกแอร์เวย์ เป็นจำนวนเงิน 2 ล้านบาท

บาท⁸²ภายใต้โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองสุโขทัยให้สวยงาม และเตรียมพร้อมต้อนรับนักท่องเที่ยวที่จะมาเมืองสุโขทัย

ภาพที่ 30 หอนาฬิกากลางเมือง จังหวัดสุโขทัย

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

หอนาฬิกา กลางเมือง จังหวัดสุโขทัยอยู่ภายใต้โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองสุโขทัยให้สวยงามโดยนำเอารูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอันเป็นสัญลักษณ์ของสุโขทัยมาต่อไว้บนหอนาฬิการูปแบบทั่วไปประกอบด้วยสามส่วน คือส่วนฐานที่เป็นชั้นล่างสุดในผังรูปวงกลมเป็นสามชั้นออกแบบให้มีน้ำพุและตกแต่งรูปทรงเป็นรูปดอกบัวที่มีส่วนของกลีบบัวอยู่ชั้นบนสุดของส่วนฐาน เนื้อส่วนกลีบบัวเป็นภาพสลักนูนต่ำรูปช้างและบุคคล ส่วนกลางเป็นนาฬิกาขนาดใหญ่ทั้งสี่ด้าน เนื้อนาฬิกาเป็นส่วนจำลองเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม หากพิจารณาเฉพาะรูปแบบ

⁸²เทศบาลเมืองสุโขทัยธานีเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน, เข้าถึงเมื่อ 2 มีนาคม 2560, เข้าถึงได้ ที่ <http://www.mcot.net/site/content?id=52ec9d08be047000b08b45b5>

เจดีย์ที่ปรากฏจะพบว่ามีฐานรองรับที่ปรับเปลี่ยนมาจากส่วนฐานบัวลูกฟักกลายเป็นส่วนฐานซ้อนกันทรงแปดเหลี่ยมรองรับเรือนธาตุที่เป็นทรงแปดเหลี่ยมเช่นเดียวกันต่อยอดด้วยทรวดทรงอย่างเจดีย์ทรงดอกบัวตูม

หน้าที่และการใช้งาน

มีหน้าที่หลักก็คือใช้เป็นหอนาฬิกาเพื่อบอกเวลาแก่ชุมชน และ จากตำแหน่งที่ตั้งบนจุดตัดระหว่างถนนสองสาย ของเส้นทางคมนาคมหลักในตัวเมืองสุโขทัย บริเวณถนนจรดวิถีถ่องตัดกับถนนสิงห์วัฒน์ โดยตำแหน่งแล้วควรจะเป็นจุดบังคับให้การจราจรเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ให้รถที่ผ่านบริเวณจุดตัดสามารถสัญจรได้อย่างสะดวก ในระบบวงเวียน หรือเวียนรถทางขวา แต่ปัจจุบันหอนาฬิกาแห่งนี้ก็ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ให้เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมสำคัญของชุมชนชาวจังหวัดสุโขทัย ภายหลังพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 13 เมษายน 2558 หอนาฬิกาแห่งนี้ก็ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ให้เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมสำคัญของชุมชนชาวจังหวัดสุโขทัย เช่นกำหนดเป็นจุดศูนย์กลางพื้นที่จัดงานประจำปีอย่างเช่น งานสงกรานต์เสื้อลายดอก ถนนข้าวตอกสุโขทัย เป็นต้น

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

ในอดีตอาคารก่อสร้างทรงสูงประดับนาฬิกาในลักษณะเดียวกันนี้มีหน้าที่หลักก็คือการเป็นหอสำหรับใช้บอกเวลาดังที่เคยปรากฏหลักฐานอยู่ พระที่นั่งภูวดลทัศไนยพระอภิเนาว์นิเวศน์ พระราชมนเทียร (เรือนหลวง) ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง⁸³ซึ่งแต่เดิมเป็นพระที่นั่งที่มีความสูง 5 ชั้น โดยด้านบนสุดมีนาฬิกาติดอยู่ทั้ง 4 ด้าน โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้ใช้เป็นหอนาฬิกาหลวง เพื่อทำหน้าที่บอกเวลามาตรฐาน ดังปรากฏในประกาศรัชกาลที่ 4 ฉบับที่ 306 พ.ศ. 2411⁸⁴

⁸³ส. พลายน้อย, **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระเจ้ากรุงสยาม**, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2544).

⁸⁴ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร, 2547).

กระทั่งในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติการผังเมืองและผังชนบท พ.ศ. 2495 มีประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้บูรณะที่ดินเมืองอันระบุนเขตไว้หรือจัดให้มีวัดถู่อื่นอันมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมหรือภูมิประเทศที่งดงาม⁸⁵ นับแต่นั้นมา การริเริ่มสร้างหอนาฬิกาประจำเมืองก็ได้แพร่หลายที่ดำเนินการโดยภาครัฐและสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับเมืองในเขตเทศบาลที่กำลังขยายตัว

จากการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการก่อสร้างโครงการก่อสร้างหอนาฬิกา พบว่าโครงการดังกล่าวได้มีการวางแผนการดำเนินการอย่างถูกต้องเป็นระบบ โดยนายกเทศมนตรีเมืองสุโขทัยเป็นประธานเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ.2548 ครั้งนั้นผู้นำชุมชนทั้งภาคธุรกิจและภาคประชาชนจากพื้นที่ 12 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสุโขทัยโดยประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการจัดสร้างหอนาฬิกา ดังกล่าวและประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าการก่อสร้างดังกล่าวนี้ นอกจากจะทำให้ทัศนียภาพในพื้นที่มีความสวยงามเหมาะสมต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดสุโขทัย ยังช่วยทำให้การจราจรไม่แออัด⁸⁶ ปัจจุบันทำให้หอนาฬิกาแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมทางสังคมของจังหวัดสุโขทัย เป็นความภาคภูมิใจของชุมชน ที่ถือได้ว่าเป็นการร่วมมือให้ทุกภาคส่วนทั้งรัฐและเอกชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาจังหวัดสุโขทัย

บทบาทและหน้าที่ของเจดีย์ที่ปรากฏร่วมกับหอนาฬิกาแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่นำเสนอใจอย่างมีนัยยะบางอย่างในสังคม การเข้ามามีส่วนร่วมของภาคเอกชนที่ถือได้ว่าเป็นช่องทางที่กลุ่มองค์กรแสวงหาผลกำไรจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ปรับปรุงและสร้างอัตลักษณ์เป็นการลงทุนกับสิ่งก่อสร้างที่แยกขาย หล่อหลอมสังคมไปพร้อมๆกับกับการพัฒนาเมืองและชุมชนด้วยสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมกลายเป็นวิถีทางที่เอื้อให้กลุ่มบุคคลสามารถนำวัฒนธรรมไปหาประโยชน์เพิ่มพูนมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจได้

⁸⁵คำสั่งสารสนเทศของสภานิติบัญญัติ, พ.ร.บ.การผังเมืองและผังชนบท พ.ศ.2495, กฎหมายที่ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา, เข้าถึงเมื่อ 4 มี.ค. 2560, เข้าถึงได้ที่ <http://dl.parliament.go.th/>

⁸⁶เทศบาลเมืองสุโขทัยเปิดรับฟังความคิดเห็นประชาชน โครงการก่อสร้างหอนาฬิกา , เข้าถึงเมื่อวันที่ 4 มี.ค.2560, เข้าถึงได้ที่ <http://o.mcot.net/site/content?id=52ec9d08be047000b08b45b5>

โดยรูปแบบแล้วจะเห็นว่าเมืองค์ประกอบอยู่สามส่วนซึ่งแบ่งตามหน้าที่การใช้งานแล้ว สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ส่วนฐานชั้นล่างสุดที่เป็นวงกลมนั้นน่าจะเกิดจากการกำหนดรูปแบบที่มาจากการใช้งานของวงเวียนเพื่อกำหนดให้การเดินรถหรือจราจรเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ส่วนกลางประดับด้วยนาฬิกา ด้วยเหตุที่ต้องการกำหนดให้วงเวียนเป็นหอนาฬิกาประจำเมืองซึ่งแต่เดิมคงมีไว้เพื่อบอกเวลาตามที่ได้มีการวิเคราะห์ไปแล้ว แต่ปัจจุบันคงไว้เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่และเป็นจุดนัดหมายของชุมชนในการจัดกิจกรรมของจังหวัดฯ และส่วนชั้นบนสุดเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมซึ่งเป็นรูปแบบที่ผู้ออกแบบนำมาผสมและคิดขึ้นใหม่ เฉพาะส่วนที่สร้างเลียนแบบให้คล้ายเจดีย์คงมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการแสดงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุโขทัย และได้มีการจัดทำประชาพิจารณ์เพื่อระดมและสำรวจความคิดเห็นของประชาชนมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบของเจดีย์เป็นสิ่งที่คิดขึ้นใหม่ โดยมีได้อ้างอิงหรือเทียบเคียงกับรูปแบบดั้งเดิมของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัย ซึ่งมีรูปแบบที่ผิดเพี้ยนไปทั้งหมด คงเหลือเพียงองค์ประกอบหลักๆ อย่างเช่น ส่วนเรือนธาตุที่เป็นแท่ง ส่วนยอดที่เป็นทรงดอกบัวตูม ปล้องไฉนและปลียอด ที่พอจะทำให้ทราบได้ว่าสิ่งก่อสร้างนั้นเลียนแบบมาจากอะไรการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่เกิดขึ้น หากพิจารณาในแง่ของงานศิลปกรรมแล้วเป็นสิ่งที่น่าเสียดายว่าผู้ออกแบบไม่ได้พยายามจะรักษาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้เกิดมุมมองที่มีความงาม แนวความคิดที่แสดงผ่านสิ่งก่อสร้าง ซึ่งให้เห็นว่าผู้ออกแบบขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของรูปแบบงานศิลปกรรมระเบียบและองค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรมไทยสิ่งก่อสร้างทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุโขทัย

การออกแบบสิ่งก่อสร้างทางวัฒนธรรมควรที่จะต้องให้ความสำคัญกับรูปแบบที่ถูกต้อง การไม่ละเลยกับแนวความคิด คติ ดั้งเดิมที่แสดงถึงความเคารพและแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนที่จะต้องสืบทอด รักษาและเฝ้าระวังมรดกทางวัฒนธรรมผ่านการสร้างงานศิลปกรรมที่สูงค่าด้วยความเคารพอย่างเคร่งครัดถึงแม้ว่าจะก่อสร้างและออกแบบหอนาฬิกาจะผ่านการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนซึ่งอาจจะมีได้มีการสะท้อนให้เห็นมุมมองอย่าง ครบถ้วนเช่น มุมมองทางด้านการอนุรักษ์รูปแบบทางศิลปกรรมการรักษาแบบของสถาปัตยกรรม มุมมองของการก้าวข้ามกรอบทางความเชื่อ คติหรือกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมที่ไม่เคร่งครัด และแปรเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม ก็อาจจะเป็นเรื่องน่าเสียดายที่ถือได้ว่าเป็นการทำลาย หรือทำให้คุณค่าและความสำคัญของสถาปัตยกรรมไทยนั้นลดน้อยถอยลงจนจางหายไปอย่างไม่รู้ตัว

3.3.2 สะพานพระร่วง เขตเทศบาลเมือง จ.สุโขทัย

ประวัติและความเป็นมา

สะพานพระร่วง อยู่กลางเมืองสุโขทัยถนนในช่วงสุโขทัย- ตากมีชื่อเรียกถนนช่วงนี้ว่า “ถนนจรดวิถีถ่องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”⁸⁷ มีหลักฐานบนแผ่นจารึกแสดงข้อมูลที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 อยู่บริเวณเชิงสะพานนเรศวร อ.เมือง จ.พิษณุโลก ระบุข้อความ “กรมทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงหมายเลข 24 สร้างเสร็จบริบูรณ์ พ.ศ. 2503 COMPLETED A.D. 1960” ด้านล่างระบุข้อความ “สร้างขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกา เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทย” ก่อนที่ในภายหลังจะเปลี่ยนเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 จนถึงปัจจุบัน

แนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม

เจดีย์ที่ปรากฏนี้เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีได้เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิหรือมีไว้เพื่อการบูชา หากแต่เป็นสิ่งก่อสร้างที่ออกแบบโดยนำสัญลักษณ์ของเจดีย์ในวัฒนธรรมสุโขทัยมาเป็นต้นแบบ โดยรูปแบบทั่วไปทั้งขนาดและองค์ประกอบทั้งหมดมีความคล้ายคลึงกับเจดีย์ที่ปรากฏในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและศรีสัชนาลัย มีส่วนฐานคือเป็นฐานบัวเตี้ยๆ มีแนวเส้นลูกแก้วอกไก่เส้นเดียวไม่ปรากฏลักษณะท้องไม่รองรับชั้นฐานบัวคว่ำบัวหงายคล้ายฐานบัวลูกฟักสองชั้น ต่อด้วยเรือนธาตุและยอดดอกบัวตูม ปรากฏทั้งสองฟากฝั่งถนนแต่ปรากฏเพียงหัวสะพานด้านเดียว นอกจากนั้นในพื้นที่ตำบลธานี อำเภอเมืองสุโขทัยยังปรากฏเจดีย์บนเกาะกลางถนนอีกแห่งหนึ่ง บนถนนสิงห์วัฒนโดยมีรูปแบบและขนาดแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย แต่มีหน้าที่เพื่อการเสริมสร้างภูมิทัศน์ของเมืองเท่านั้น

⁸⁷ สุรพล เทวะผลิน, กรมทางหลวง ดุโน ทางยุทธศาสตร์เหนือเชื่อมอีสาน, วารสารทางหลวง, เข้าถึงเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2560 , เข้าถึงได้ที่ <http://www.dohjournal.com>

ภาพที่ 31 สะพานพระร่วง เขตเทศบาลเมือง จ.สุโขทัย

ภาพที่ 32 เจดีย์บนเกาะกลางถนนอีกแห่งหนึ่งบนถนนสิงห์วัฒน์

หน้าที่และการใช้งาน

เป็นสะพานหลักข้ามแม่น้ำยม เป็นทางที่เชื่อมต่อกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 อันเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญที่เชื่อมระหว่างภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ไทยสะพานพระร่วงเป็นสะพานที่เชื่อมต่อกถนนทางหลวงหมายเลข 12 และถนนจรดวิถีถ่องผ่านสถานที่ท่องเที่ยวและสถานที่สำคัญ เช่นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย,พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง,วัดราชธานี เป็นต้น

เจดีย์หัวสะพานและเจดีย์บนเกาะกลางถนนอีกบนถนนสิงห์วัฒน์เป็นงานประติมากรรมประดับตกแต่งภูมิทัศน์ของเมืองสุโขทัย สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ว่ากำลังเข้าสู่จังหวัดสุโขทัย

วิเคราะห์แนวความคิดและรูปแบบ

จากการสำรวจเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตามเส้นทางหลวงที่มุ่งหน้าเข้าสู่จังหวัดสุโขทัยเป็นที่แน่ชัดว่าเจดีย์ที่สร้างขึ้นมิได้มีความเกี่ยวข้องกับคติทางศาสนาหรือความเชื่อ และในแต่ละเส้นทางที่ปรากฏสิ่งก่อสร้างนี้มักจะอยู่ในพื้นที่ที่เปรียบเสมือนประตูเมืองเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีเอกลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรมโดยถือกันว่าเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดสุโขทัย รูปแบบเจดีย์ในแต่ละเส้นทางอาจมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดตั้งแต่ตำแหน่งที่ตั้ง ขนาด และองค์ประกอบตั้งแต่ส่วนฐานไปจนถึงส่วนยอดล้วนมีความแตกต่างกัน แต่ก็สามารถที่จะเข้าใจได้ในวัตถุประสงค์เดียวกัน ความแตกต่างทางด้านรูปแบบอาจเป็นเพราะการออกแบบและก่อสร้างในช่วงเวลาที่แตกต่างกันอีกทั้งผู้ออกแบบก็น่าจะเป็นคนละคนกันแม้ว่าสิ่งก่อสร้างทั้งหลายจะอยู่ภายใต้หน่วยงานภาครัฐอย่างเช่นงานก่อสร้างเจดีย์ที่บริเวณหัวสะพานพระร่วงที่อยู่ภายใต้การดูแลและออกแบบโดยเทศบาลเมืองสุโขทัยกับเจดีย์บนเกาะกลางถนนบริเวณถนนสิงห์วัฒน์ที่ออกแบบโดยฝ่ายออกแบบแผนกช่าง เทศบาลเมืองสุโขทัย สิ่งก่อสร้างทั้งหลายที่ปรากฏนี้จำลองรูปแบบขึ้นมาจากรูปแบบงานศิลปกรรมดั้งเดิมในพื้นที่ประวัติศาสตร์โดยเพิ่มเติมปรับปรุง ลดทอนรายละเอียดช่างผู้ออกแบบสามารถแสดงอิสระทางด้านการออกแบบโดยมิได้ถือคติหรือยึดติดกับแนวความคิดและรูปแบบเดิมๆที่เคร่งครัด แต่ทั้งหมดน่าจะมีความต้องการให้

สิ่งก่อสร้างเป็นส่วนหนึ่งของการปรับปรุงภูมิทัศน์และเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้ทราบได้ว่ากำลังเข้าหรือออกพื้นที่เขตจังหวัดสุโขทัย

จากการสำรวจและศึกษารูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน พบว่ามีสิ่งก่อสร้างที่ได้รับจากแรงบันดาลใจมาจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม หลากหลายในสถานที่และหน้าที่การใช้งานแตกต่างกัน ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจากแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมทั้งสิ้น

การศึกษาแนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันตามที่ได้ศึกษาและพิจารณาในรายละเอียดไปแล้วนั้นทำให้สามารถเห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงต่องานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยสมัยปัจจุบันได้ หากพิจารณาในภาพรวมและวิเคราะห์จากการแบ่งกลุ่มตัวอย่างการศึกษาตามแหล่งที่ตั้ง สถานที่และลักษณะสิ่งก่อสร้างที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ก็จะสามารถมองเห็นภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงต่อกระบวนการออกแบบและกระบวนการทางความคิด รวมถึงภาพสะท้อนที่เกิดขึ้นต่อสังคมไทยและการปรับตัวของสังคมและชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

กลุ่มเจดีย์ที่ใช้ส่วนฐานเป็นอาคารอเนกประสงค์ และมีพอบอยู่ในพื้นที่วัด เป็นลักษณะที่มักเกิดขึ้นกับการออกแบบสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปในปัจจุบัน ที่ผู้ออกแบบต้องการให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดของพื้นที่อาคาร อย่างเช่นที่กุฏิวัดเจดีย์ที่ใช้พื้นที่ส่วนยอดอาคารในการประดิษฐานพระสารีริกธาตุและพื้นที่สำหรับให้พุทธศาสนิกชนไว้ทำการเคารพสักการะ และใช้พื้นที่ส่วนล่างสำหรับปฏิบัติกรรมฐานตามแนวทางของวัดฯ แต่อาคารอีกแห่งอย่างเช่นอาคารโพธิธาตุเจดีย์สนามบินสุโขทัยใช้ส่วนยอดเป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุและใช้พื้นที่ส่วนล่างเป็นที่จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์หรือจัดเก็บของสะสมส่วนตัว ซึ่งมีความแตกต่างกันในแง่ของสถานที่ตั้งและการใช้งานพื้นที่อาคาร แม้ว่าสิ่งก่อสร้างทั้งสองแห่งจะอยู่ในสถานที่ที่มีบริบทแตกต่างกันกล่าวคือ กุฏิวัดเจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างที่อยู่ในพื้นที่วัด จัดเป็นอาคารหรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนาและเป็นจุดศูนย์กลางของวัดที่มีความสำคัญดังนั้นแล้วกุฏิวัดเจดีย์ก็ถือได้ว่ายังคงมีการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมในการแสดงออกทางฐานะแห่งศักดิ์และความสำคัญดังเช่นในอดีต แตกต่างไปจากอาคารโพธิธาตุเจดีย์ที่แม้ว่าจะมีส่วนยอดสุดเป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ แต่การใช้สอยอาคารกลับไม่สอดคล้องกับฐานานุศักดิ์ของงานสถาปัตยกรรม ถึงแม้ว่าโพธิธาตุเจดีย์จะมีความพยายามสร้างความเชื่อมโยงสถาบันชั้นสูงกับพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเสมือนเป็นกระบวนการสร้าง

พิธีกรรมให้สถาปัตยกรรมมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ไม้อาจที่จะสร้างความหมายทาง
ฐานานุศักดิ์ให้สถาปัตยกรรมสูงค่าได้ดังเช่นในอดีต

สถาปัตยกรรมที่ใช้เจดีย์เป็นส่วนประดับยอดอาคาร พบว่ามีการสร้างสถาปัตยกรรมโดย
ใช้เจดีย์ประดับที่ส่วนยอด คล้ายกับแนวความคิดเรื่อง "ปราสาท" ซึ่งเป็นความพยายามของ
สถาปนิกผู้ออกแบบที่จะสร้างอาคารทรงปราสาทขึ้นใหม่ซึ่งไม่ได้อิงคติ ความเชื่อทางพุทธศาสนา
อย่างเคร่งครัดอีกต่อไป อาจมีสาเหตุและที่มาของแนวความคิดจากการเลียนแบบรูปทรงต่อกันมา
หรือเป็นการนำรูปแบบที่มีอยู่ก่อนมาปรับปรุงใหม่ โดยปราศจากการคำนึงถึงแนวความคิดและคติ
ทางศาสนา อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงความคิดของสังคมปัจจุบัน การสร้างความหมายทาง
สถาปัตยกรรมที่แฝงคติ ความเชื่อทางศาสนาถูกมองข้ามและละเลยไปจากการสร้างสรรค์
สถาปัตยกรรมไทย เมื่อสังคมมีวิวัฒนาการ ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนไปแม้ไม่มากก็
น้อย ก่อให้เกิดการแสดงออกที่ผิดแผกไปจากธรรมเนียมปฏิบัติอย่างอดีต บางครั้งผู้สร้างงานก็
รังสรรค์ชิ้นงานโดยปราศจากความเข้าใจในความหมายที่แท้จริง อาจจะเป็นไปได้ว่า สิทธิและ
เสรีภาพแห่งการดำรงชีวิตอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บุคคลในสังคมพึงมีความชอบธรรมที่จะ
รังสรรค์รูปแบบสถาปัตยกรรมตามความปรารถนาของตนอย่างเสรี

กลุ่มเจดีย์ที่มีขนาดเล็ก อย่างเช่นเจดีย์ที่ใช้บรรจุอัฐิบุคคลซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย แต่ก็มี
จำนวนไม่มาก กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ และยังพบอยู่ในพื้นที่ของชาวบ้านในจังหวัดสุโขทัย อีกทั้ง
ยังพบในลักษณะเป็นส่วนประดับของศาลพระภูมิที่คงใช้เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ของความ
เป็นท้องถิ่น ผู้ศึกษาพบว่าแนวความคิดและคติการสร้างเจดีย์ขนาดเล็กในลักษณะดังกล่าวมีเหตุ
ปัจจัยมาจากสภาพสังคม ในแง่ของสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกระดับ ทุกชนชั้น ความเสมอภาค
ความเท่าเทียมที่มนุษย์พึงมีเป็นเหตุสำคัญให้การสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลขยายความนิยม
ไปสู่ประชาชนทุกชนชั้น ความนิยมนำมาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่สามารถหาซื้อหรือสั่งผลิตได้ตาม
รูปแบบและขนาดที่ต้องการ ซึ่งรูปแบบและขนาดของเจดีย์และศาลพระภูมิอาจเป็นเหมือนเครื่อง
แสดงรสนิยมและฐานะของตระกูลด้วย แตกต่างไปจากอดีตที่เป็นเรื่องของชนชั้นสูง ผู้มีอำนาจ
เจดีย์เป็นสิ่งสูงค่าศักดิ์สิทธิ์ และความศรัทธาในพระพุทธรูปในส่วนองตำแหน่งที่ตั้งเจดีย์
บรรจุอัฐิทรงยอดดอกบัวตูมขนาดเล็กนี้ มิได้มีคติหรือผูกเกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนาแต่อย่าง
ใด สำหรับการตั้งเจดีย์อัฐิที่วัดนั้น โดยมากแล้วไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของตำแหน่ง สามารถกระทำ

ได้ตามความสะดวก อาจตั้งไว้ที่วัดในบริเวณใดก็ได้ที่ได้รับอนุญาตจากทางวัด หรือตามแนว
กำแพง จนดูคล้ายเป็นงานประดับหรือบางครอบครัวก็ตั้งไว้ภายในบริเวณบ้านก็มี

สถาปัตยกรรมแสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างสัญลักษณ์กับวัตถุที่มนุษย์
สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อสื่อถึงความหมายมโนคติหรือศรัทธาในศาสนาต่อสังคม จากการศึกษาได้พบว่า
ความหมายในสถาปัตยกรรมของจังหวัดสุโขทัยเริ่มจางหายไป โดยกระบวนการในการสื่อและการ
สร้างความหมายนั้นถูกนำเสนอในรูปของสิ่งก่อสร้างทางสังคม ดุจดั่งเครื่องประดับหรือเครื่อง
โฆษณา อันอาจเป็นผลจากความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม การมุ่งเน้นที่ผลประโยชน์ของการ
ส่งเสริมภาพลักษณ์ การพัฒนาเมืองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เร่งรีบมากเกินไป การพัฒนาและ
ขยายตัวของสังคมเมือง การปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อต้อนรับผู้คนที่มาเยือนจังหวัดสุโขทัย เจดียย์ใน
อดีตเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวหลอมรวมความศรัทธา เป็นจุดศูนย์กลางศาสนาและเป็น
จุดศูนย์กลางของบ้านเมือง กลับกลายมาเป็นจุดนัดพบและเป็นจุดศูนย์กลางของการจัดกิจกรรม
งานรื่นเริงใจกลางเมืองอย่างในปัจจุบัน

งานศิลปกรรมที่เป็นหลักฐานความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในอดีต ได้ถูกเคลื่อนย้าย
ไปสู่อีกสถานะหนึ่ง การนำ "เจดียย์" สถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องบ่ง
บอกถึงความเคารพ ศรัทธาจากอดีตมาใช้ประดับประดาหรือเพิ่มเติมสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เพื่อสร้าง
การจดจำหรือเพื่อย้ำความทรงจำของสถานที่ โดยอาศัยประวัติศาสตร์ของสถานที่ อันมีลักษณะ
โดดเด่นและเป็น "จุดขาย" ที่หยิบยืมหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือ โดย
สถาปัตยกรรมสัญลักษณ์ เป็นสิ่งก่อสร้างที่พยายามใช้ความโดดเด่นจากสิ่งปลูกสร้างทาง
วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ จดจำง่ายและมีความสะดุดตา มีนัยสำคัญของรูปร่าง ที่ได้รับการ
ประชาสัมพันธ์หรือสร้างความเข้าใจมาแล้วเป็นอย่างดี จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป สามารถเป็น
ตัวแทนของสถานที่ได้ มีความเป็นสัญลักษณ์สูง มีลักษณะชัดเจน และโดดเด่นในตัวเอง เป็นการ
บ่งบอกการใช้งานไปในตัว มีนัยสำคัญทางความคิดมาจากการอุปมาอุปไมย (metaphor) ความ
เป็นตัวแทนสถานที่ มีคุณลักษณะคือ การแสดงถึงความหมายของตัวอาคารเองให้เป็นที่ที่คน
จำนวนมากมาเยี่ยมชม มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่สามารถแยกออกจากเมืองได้

โดยปัจจัยหนึ่งที่ผู้ออกแบบน่าจะนำมาพิจารณาคือ การกำหนดตำแหน่งที่ตั้งให้เปิด
มุมมองสถาปัตยกรรมอย่างเต็มที่ โดยมีได้ค่านิ่งหรือยึดติดกับคติแบบแผนดั้งเดิม ทั้งรูปแบบ

ตำแหน่งที่ตั้งและหน้าที่ของสถาปัตยกรรม จึงทำให้สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่นั้นไม่ใช่การจำลองรูปแบบอดีตให้เหมือนเดิมหรือเป็นการหวนหาอดีตด้วยการนำเอาองค์ประกอบจากประวัติศาสตร์มาใช้ แต่เป็นการสร้างความทรงจำใหม่ที่ทำให้ความหมาย ของสถาปัตยกรรมคลาดเคลื่อนหรือผิดเพี้ยนไปอย่างไม่จบสิ้น

การสื่อและการสร้างความหมายในสถาปัตยกรรม ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่สถาปัตยกรรมพึงมี ซึ่งทุกภาคส่วนควรให้ความสำคัญและมีส่วนร่วมในกระบวนการเฝ้าระวังและปกป้อง รักษา รากเหง้าแห่งวัฒนธรรม พึงกระทำอย่างรอบคอบ ตระหนักถึงการนำหลักฐานงานศิลปกรรมจากประวัติศาสตร์มาใช้อย่างรู้คุณค่า เข้าใจความหมายอย่างถ่องแท้และเคารพสถาปัตยกรรมเหล่านั้นอย่างที่บรรพบุรุษได้ทำเอาไว้ ซึ่งก็อาจนับได้ว่าเป็นความงามในรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน

แนวความคิดในการก่อสร้างอาคารหรือเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในปัจจุบันนั้นมี แนวความคิดและสาเหตุหลักๆ ล้วนมาจากกระบวนการออกแบบทางสถาปัตยกรรม ที่อาจได้รับ อิทธิพลจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมและรสนิยมของบุคคล ซึ่งมีแนวความคิด อย่างกระจัดกระจาย หลากหลาย สอดแทรกอยู่ในกระบวนการทางสถาปัตยกรรม ซึ่งอาจกล่าวได้ ว่าเป็นกระบวนการที่ละทิ้งและมิได้ยึดถือในคติ ระเบียบแบบแผนเช่นในอดีต สะท้อนให้เห็นการ เปลี่ยนแปลงวิถีคิดของการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมในสังคมไทยที่เปลี่ยนไป ซึ่งจะกล่าวถึง โดยสรุปได้ในบทถัดไป.

บทที่ 4

บทสรุป

จากการศึกษาสิ่งก่อสร้างที่มีรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน ดังที่ได้แสดงไว้ในบทที่แล้ว โดยลักษณะรูปแบบการสร้างเจดีย์ สถานที่ตั้งและหน้าที่การใช้งาน ได้แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางด้านแนวความคิดต่อสถาปัตยกรรมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน เจดีย์ในพระพุทธศาสนาถือเป็นปูชนียสถานที่ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า เป็นสิ่งสูงค่าศักดิ์สิทธิ์ ในสมัยสุโขทัยการสร้างเจดีย์อาจมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่เชื่อกันว่าวัดใดมีเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ย่อมบ่งบอกให้รู้ได้ว่าพระพุทธศาสนามั่นคงถาวร⁸⁸ เป็นการแสดงอำนาจของชนชั้นปกครองและเป็นเรื่องของบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพ แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ก็กลับกลายเป็นว่า การสร้างเจดีย์เป็นสิ่งที่สามัญชนทั่วไปก็สามารถทำได้ และความหมายของเจดีย์ก็ได้ยึดติดเพียงแค่การเป็นสิ่งควรค่าแก่การเคารพอีกต่อไป ซึ่งในสมัยปัจจุบันความหมายของเจดีย์อาจมีความครอบคลุมที่กว้างและมีความหมายมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่เกิดขึ้นมีแนวความคิดของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบการสร้างเจดีย์ ซึ่งน่าจะมีสาเหตุที่สำคัญ ตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดแนวความคิดในกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรม เพราะทุกระบวนการทางความคิดน่าจะเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์กันทั้งรูปทรงพื้นที่ และหน้าที่การใช้งาน แสดงออกมาเป็นผลงานสถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างให้เห็นได้อย่างเด่นชัด ดังนั้นจากการศึกษาเกี่ยวกับแนวความคิดและรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ปรากฏในสมัยปัจจุบัน สามารถสรุปผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

⁸⁸ พระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย ดูใน ไพโรจน์ เสรีรักษ์, *พุทธศาสนคติ ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุ ทั่วเมืองไทย* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2537), 23.

4.1 แนวคิดและคติการสร้าง

แบบแผนทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นเรื่องของการเลือกหยิบยกแบบอย่างบางสิ่งมาสร้างเป็นสถาปัตยกรรมเชิงสัญลักษณ์ มิได้คำนึงถึงระบบฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมเจดีย์บางแห่งตกอยู่ในฐานะเป็นอนุสาวรีย์ สัญลักษณ์และสร้างเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นอีกที่มีใช้เพียงบรรจุพระสารีริกธาตุ ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ภายในจนถึงก่อสร้างที่มีรูปแบบอย่างเจดีย์ทั้งหลายไม่ได้รับความศรัทธาอย่างที่ควรจะเป็น อันเป็นผลให้ความหมายที่สืบทอดมาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันพบว่ามีปรากฏทั้งในพื้นที่ที่เป็นวัด อยู่ในรูปของสิ่งก่อสร้างทางศาสนาในรูปแบบต่างๆกัน มิได้จำกัดอยู่เพียงเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น แม้ว่าความหมายของเจดีย์โดยหลักแล้วยังคงเป็นสิ่งก่อสร้างอันควรค่าแก่การเคารพบูชา การลดรูปและปรับเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นงานประดับส่วนยอดของสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น มณฑป ศาลา หอระฆัง หอพระไตรปิฎก ชุ่มประตู่ หรือแม้แต่เจดีย์บรรจุอัฐิสามัญชน เป็นต้น ก็อาจทำให้พลังของความนิยมในพระมหาธาตุเจดีย์ลดลง เพราะโดยธรรมเนียมแล้วเราไม่นิยมกราบไหว้หรือสักการะสถานที่เหล่านี้ ซึ่งจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมที่ถือได้ว่าอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการสลายคติที่มีอยู่ในการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ในอดีตให้จางหาย

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันอีกจำนวนหนึ่งมีพบในพื้นที่อื่นที่ไม่ได้อยู่ภายในวัดหรือเขตศาสนสถาน ซึ่งใช้ในลักษณะอาคารและมีหน้าที่ต่างๆ ทั้งอาคารอนุสรณ์ ประสงค์ พิพิธภัณฑสถาน หรือว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างเชิงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม อาทิเช่น หอนาฬิกากลางเมือง ซึ่งจัดว่าเป็นแนวทางในการคิดใหม่และทำใหม่โดยใช้ศาสนสถานในวัดมาดัดแปลงเพื่อให้มีการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมที่อาจดูเหมือนเป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ แม้ว่าการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมจะสามารถจัดเป็นการสร้างเสริมคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจ⁸⁹ ที่มีความสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาสังคมและส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยที่งานพัฒนาสถาปัตยกรรมเป็น 1 ใน 9 อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ทั้งนี้ย่อมหมายถึงโอกาสในการใช้งานสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีเอกลักษณ์ไทย เพื่อแสดงถึงความเป็นประเทศก้าวหน้า

⁸⁹ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร, การสร้างสรรค์มรดกวัฒนธรรม:สู่การสร้างสรรค์เอกลักษณ์

สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เอกสาร งานวิจัยเผยแพร่สาธารณะ, เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2560 เข้าถึงได้ที่

http://www.tds.tu.ac.th/jars/download/jars/v81/01%20The%20Creation%20of%20Cultural%20Heritage_Vimolsiddhi.pdf

ทันสมัยเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การศึกษาและการออกแบบสถาปัตยกรรมได้รับเอาวิธีการคิดในเชิงภาษาศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสัญวิทยา เข้ามาใช้ทำให้สถาปัตยกรรมถูกพิจารณาในสถานะอื่นเป็นกระบวนการในการสื่อและการสร้างความหมายใหม่ เพื่อสื่อสารหรือส่งรหัสเชิงสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไปสู่สังคม โดยการสร้างนิยามหรือความหมายของสถาปัตยกรรมขึ้นมาใหม่ในลักษณะสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์ นำเอาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากอดีตมาใช้ประดับบนรูปทรงอาคาร ลดทอน แต่งเติมรูปทรงหรือพยายามจัดวางองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิม ด้วยแนวความคิดอย่างใหม่ให้มีความแตกต่าง ออกนอกกฎเกณฑ์หรือจารีต ทำให้เห็นถึงการใช้ทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างสัญลักษณ์กับวัตถุที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อสื่อถึงความหมายของความศรัทธาในศาสนาต่อสังคม อย่างไรก็ตามความหมายในสถาปัตยกรรมเริ่มสูญหายไป การกำหนดรูปแบบเจดีย์และสร้างความหมายของเจดีย์ขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทบางอย่างของสังคม กระบวนการเหล่านี้ได้สะท้อนถึงความไม่เหมาะสมของรูปแบบสถาปัตยกรรมและวิธีการแสดงออก โดยจะต้องมีการนำปัจจัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามาร่วมพิจารณากับปัจจัยเดิมที่เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมและตระหนักถึงความเหมาะสมของฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรมนั้น โดยอาจนำรูปลักษณะภายนอกที่มีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาที่กำหนดกรอบแนวทางการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ สถาปัตยกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและศาสนา หากใช้ประดับประดาขด้นรากับสิ่งของไร้ค่านั้น ก็คงจะได้นำสถาปัตยกรรมสูงค่าไปสู่รูปทรงที่ไร้ซึ่งความหมายในที่สุด

4.2 สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบ

พระบรมสารีริกธาตุหรือพระบรมธาตุถือเป็นวัตถุมงคลอันมีคุณค่าสูงยิ่งของพุทธศาสนาที่มีผลให้เกิดการบูชากันอย่างแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชน แบบแผนการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระบรมธาตุในปัจจุบันปรับเปลี่ยนไป พระบรมสารีริกธาตุสามารถครอบครองได้แม้แต่สามัญชนคนธรรมดาในฐานะฆราวาสผู้อุปถัมภ์ บทบาทของพระมหากษัตริย์ก็กลับกลายมาเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภ์ เป็นผู้ให้ความเห็นชอบแต่มิได้เป็นผู้ริเริ่มหรือเป็นผู้นำอย่างเก่าก่อน ซึ่งปัจจุบันเรามักพบเห็นการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ในลักษณะองค์ประธานพิธี เช่นทรงวางศิลาฤกษ์ เปิดงาน เปิดอาคารดังเช่นในการศึกษาที่ผ่านมา

ก็พบว่าเจดีย์หรือสิ่งก่อสร้างหลายแห่งล้วนได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากองค์อัครศาสนูปถัมภ์ อันยังคงแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปเสมอมา

บทบาทการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเจดีย์ที่มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเช่นที่วัดป่าฎิรที่ตปฏิบัติปทาราม หลวงปู่เจ็ย จุนโท พระสงฆ์เป็นผู้นำในการดำริให้มีการก่อสร้างฎิรที่ตเจดีย์ปรากฏการณ์ลักษณะนี้เคยมีมาก่อนดังได้กล่าวไปแล้ว ที่เป็นการแสดงถึงภารกิจในการจัดการหรือสถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแต่เดิมที่จะต้องเป็นหน้าที่ของกษัตริย์และฆราวาสมากกว่าที่จะเป็นบทบาทของพระสงฆ์ แต่ทว่าเมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณก็เข้ามามีบทบาทเพื่อเกื้อหนุนให้เกิดสิ่งยึดเหนี่ยวแก่คนทั่วไปและเป็นผู้ดำเนินการกำหนดรูปแบบและก่อสร้างเจดีย์ ที่ถือเป็นส่วนสำคัญและแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์สามารถแสดงบทบาทในการร่วมสร้างสังคมได้ด้วยอีกทางหนึ่ง นอกจากนั้นอาคารทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จ.นนทบุรี เป็นตัวอย่างที่สามารถชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นสิ่งก่อสร้างที่ถูกกำหนดแนวความคิดโดยนำคำสำคัญของชื่อมหาวิทยาลัยมากำหนดเป็นแนวทางในการออกแบบ การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องกับชื่อสถานที่ตั้งนั้นอาจเป็นแนวทางที่สำคัญของการออกแบบของสถาปนิกที่จะทำให้การแสดงออกทางสถาปัตยกรรมมีเอกลักษณ์ และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งก่อสร้างกับพื้นที่ให้เกิดความกลมกลืน

จากการศึกษางานออกแบบอื่นๆของรองศาสตราจารย์ ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี สถาปนิกผู้ออกแบบอาคารทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พบว่ามีการนำแนวความคิดในการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องกับชื่อสถานที่ตั้ง มาเป็นแนวทางออกแบบงานสถาปัตยกรรมเช่น หอพระพุทธรูป ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อาคารหอพระพุทธรูปตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ผู้ออกแบบมีแนวความคิดให้มีความสอดคล้องกับชื่อของมหาวิทยาลัย จึงได้นำรูปแบบศิลปะสุโขทัยมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ เช่นการออกแบบส่วนหน้าบันที่ได้นำรูปแบบมาจากหน้าบันที่วัดพระพายหลวงมาออกแบบเป็นหน้าบันหอพระพุทธรูป⁹⁰ เป็นต้น

⁹⁰ นภัศ ขวัญเมือง, แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย : กรณีศึกษาผลงานการออกแบบหอพระพุทธรูปโดย รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี ราชบัณฑิต ศิลปินแห่งชาติ,รายงาน

นอกจากนั้นผู้ออกแบบก็ยังใช้แนวความคิดที่เกิดจากสิ่งก่อสร้างนั้นอยู่ในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับแนวปฏิบัติและเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในความสำคัญของแหล่งที่ตั้ง เช่นการนำคำสอนในทางพุทธศาสนาอาทิเรื่องอริยมรรคมีองค์ 8 มากำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมให้มีความสัมพันธ์กันและผสมผสานกับสัญลักษณ์ที่สำคัญของพื้นที่จังหวัดปทุมธานีอย่างดอกบัวตูม ด้วยเหตุผลที่ว่าวัดตั้งอยู่ที่จังหวัดปทุมธานี ซึ่ง“ประทุม” มีความหมายว่า “ดอกบัว” มาต่อที่ส่วนยอดจนกลายเป็นสิ่งก่อสร้างรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะผสมผสานทั้งส่วนฐานแปดเหลี่ยมและส่วนยอดเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน จึงถือได้ว่าสิ่งต่างๆที่กล่าวมาล้วนเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบและความหมายของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบัน

4.3 การเปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งาน

จากการศึกษานี้หากพิจารณารูปแบบหรือรูปทรงของเจดีย์ทั้งหลายนั้น ในแง่ของการออกแบบสถาปัตยกรรมน่าจะเป็นการตอบสนองความต้องการให้เจดีย์มีพื้นที่ใช้สอยมากขึ้น ทั้งพื้นที่ภายนอกและภายใน เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยสุโขทัยมีลักษณะที่บดบังไม่มีที่ว่างภายในให้ใช้ประโยชน์ ในปัจจุบันเราจึงได้เห็นการจัดสรรพื้นที่ว่างไว้ดำเนินกิจกรรมเกิดขึ้น ในลักษณะอาคารเอนกประสงค์ อันที่จริงแล้วได้ปรากฏเจดีย์ที่มีการใช้พื้นที่ภายในอาคารเกิดขึ้นกับเจดีย์รูปทรงอื่นมาก่อนตัวอย่างเช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่พระเจดีย์ที่วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาลของพระองค์และที่วัดอัมพวันคีรีนิมิตบนเกาะสีชังจังหวัดชลบุรีซึ่งมีพระเจดีย์ที่ใช้เป็นพระอุโบสถในอาคารเดียวกัน หากพิจารณาว่าพระปรางค์ที่มีส่วนเรือนธาตุเป็นพื้นที่ใช้สอยห้องส่วนเรือนธาตุที่เข้าไปภายในได้แต่ไม่อาจเข้าถึงพระธาตุที่ฝังในกรุได้ ดังเช่นที่วัดไชยวัฒนาราม จึงอาจกล่าวได้ว่าการทำพื้นที่ใช้สอยภายในมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว

อย่างไรก็ตามรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีส่วนฐานแปดเหลี่ยมก็สามารถสนองการใช้งานพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ บางสถานที่ที่มีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุก็จัดเป็นที่ให้อย่างเหมาะสม อยู่ในชั้นที่สูงที่สุด ส่วนพื้นที่ชั้นล่างลงมาก็แบ่งใช้ไปตามวัตถุประสงค์อื่นอาทิเช่นพิพิธภัณฑ์ เจดีย์ที่ปรากฏในปัจจุบันจึงมีลักษณะการใช้อาคารรองรับกิจกรรมต่างๆ มากกว่าเป็นอาคารหรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนา แต่สิ่งที่ทำให้ยังคงความหมายของการเป็นอาคารทางศาสนาคือส่วนยอดที่ประดิษฐานพระธาตุภายในองค์เจดีย์ ในอดีตพระบรมธาตุเป็นสิ่งที่

กษัตริย์เป็นองค์จักรศาสนูปถัมภ์เป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมทางพระศาสนา⁹¹ จนเกิดเป็นแบบแผนที่ผู้ปกครองซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาถือปฏิบัติสืบต่อกันมา แบบแผนของการประดิษฐ์ฐานพระบรมธาตุเจดีย์ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นกรุตันบรรจุไว้ภายใน เมื่อบรรจุแล้วก็ปิดตายไม่มีการนำออกมาแต่อย่างใด ผู้ที่มาเคารพสักการะก็กราบไหว้เจดีย์ทั้งองค์ไปด้วยพร้อมกัน⁹² ซึ่งเป็นการประดิษฐ์ฐานพระบรมธาตุในระบบปิดที่ไม่อาจนำเอาพระบรมธาตุออกมาภายนอกและไม่นอนุญาตให้มีการล่วงละเมิดเข้าไปในกรุตัน⁹³

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันทั่วไปนั้นไม่ได้ออกแบบพื้นที่ใช้ประโยชน์เพียงพื้นที่ภายในเท่านั้น หากแต่ออกแบบให้พื้นที่โดยรอบเป็นที่รองรับกิจกรรมของสาธารณชนด้วย พื้นที่ส่วนที่เป็นองค์ประกอบของอาคาร เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยสุโขทัย ให้ความสำคัญกับบริเวณภายนอกในลักษณะที่ใช้เป็นลานประทักษิณ ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของการก่อสร้างเจดีย์ โดยกำหนดทำเลที่ตั้งของพิธีกรรมที่สื่อคติ "จักรวาล"⁹⁴ ลานประทักษิณจึงเป็นพื้นที่พิธีกรรมที่สัมพันธ์และเป็นส่วนหนึ่งของเจดีย์ เมื่อเจดีย์สมัยปัจจุบันลดความสำคัญของหน้าที่และองค์ประกอบไปตามการปรับตัวของชุมชนต่อสภาพสังคม ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปก็ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบปรับเปลี่ยนกลายเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชนไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมเมืองใหญ่อาจเป็นปัจจัยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีบูชาซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนกับอาคารโพธิธาตุเจดีย์ซึ่งแม้ว่าอาคารจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุรวมอยู่กับพิพิธภัณฑสถาน แต่แนวความคิดที่ทำให้เกิดการสร้างนั้นมุ่งเน้นให้อาคารเป็นไปในลักษณะอาคารอเนกประสงค์เน้นประโยชน์ใช้สอยอาคารเป็นสำคัญ จึงทำให้ส่วนใช้สอยมีลักษณะแยกตัวออกจากส่วนที่ประดิษฐานพระบรมธาตุอย่างชัดเจน ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนกับการก่อสร้างในสมัยใดๆ ในรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม แต่ลักษณะการใช้พื้นที่เป็นพิพิธภัณฑสถานรวมอยู่ในสถานที่เดียวกันกับสถานที่ที่ใช้ประดิษฐานอัฐิธาตุเช่นเดียวกันนี้เคยมีอยู่ก่อน

⁹¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ., 2539), 147.

⁹² เรื่องเดียวกัน, 55-56.

⁹³ ธนธร กิตติกานต์, มหาธาตุ, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 30.

⁹⁴ Snodgrass Adrian. The Symbolism of The Stupa. 2nd printing. (New York : Cornell University , 1985). 19.

แล้วในเจดีย์ทรงระฆังดังเช่น ที่พิพิธภัณฑ์บริหารหลวงปู่่มัณเฑียรที่วัดป่าสุทธาวาสจังหวัดสกลนคร ซึ่งน่าจะส่งผลต่อแนวความคิดในการออกแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมสมัยปัจจุบันไม่มากนักน้อย

การนำเจดีย์มาเป็นสิ่งก่อสร้างประดับบริเวณห้วสะพานที่ถนนพระร่วงและบนเกาะกลางถนนสิงห์วัฒน์ เมืองสุโขทัยแสดงให้เห็นถึงการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในอดีตมาใช้ในลักษณะที่แตกต่างออกไปอย่างไม่เหมาะสม ภายใต้แนวความคิดการออกแบบให้สิ่งก่อสร้างปรากฏเชิงสัญลักษณ์ ผูกโยงกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แม้ว่าสิ่งก่อสร้างนั้นจะตั้งอยู่ในหรือนอกพื้นที่ ที่ผู้ออกแบบนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์กลับมาเป็นแนวความคิด คัดลอกและจัดวางใหม่ เริ่มต้นด้วยมูลเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ซึ่งในปัจจุบันอาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคม ที่ "เมือง" จำเป็นจะต้องพัฒนาต่อไปในทุกๆด้าน

ตามแผนพัฒนาจังหวัดสุโขทัย 4 ปี (พ.ศ.2558 - 2561)⁹⁵ ที่มียุทธศาสตร์ในการพัฒนาเมืองและส่งเสริมการท่องเที่ยวไปพร้อมๆกัน เราจึงได้เห็นการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคที่เจริญรุดหน้าเชื่อมโยงพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงให้เข้ามาสู่จุดศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุโขทัย พร้อมๆกับการเสริมสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้โดดเด่น ควบคู่กันในลักษณะการเสริมสร้างภูมิทัศน์ ที่ส่งเสริมภาพลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยว สร้างการรับรู้ด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ด้วยการจำลองโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์⁹⁶ ตั้งไว้ในที่ต่างๆราวกับงานประดับ

แนวความคิดและรูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในสมัยปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก การศึกษาครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความแนวความคิดของกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมผ่านการศึกษาารูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในบริบทสังคมปัจจุบัน เปรียบเทียบรูปแบบกับเจดีย์ในสมัยสุโขทัย ซึ่งการสร้างเจดีย์ในอดีตมีวัตถุประสงค์

⁹⁵กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดสุโขทัย,ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดสุโขทัยตามแผนพัฒนาจังหวัดสุโขทัย 4 ปี (พ.ศ.2558 - 2561), เข้าถึงเมื่อ 8 มีนาคม 2560 เข้าถึงได้ที่ http://www.sukhothai.go.th/sukhothai/images/PDF/yut58_61.pdf

⁹⁶องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ,แผนแม่บทการบูรณาการการบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน,เข้าถึงเมื่อ เข้าถึงเมื่อ 8 มีนาคม 2560 เข้าถึงได้ที่ <http://www.dasta.or.th/th/sustain/sustainable-designated-areas/531>

เพียงเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเป็นเรื่องของบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพ เจริญเป็นสิ่งสูงค่าศักดิ์สิทธิ์ หากแต่ในสมัยปัจจุบันกลับกลายเป็นว่าการสร้างเจดีย์เป็นสิ่งที่มีสามัญชนทั่วไปก็สามารถกระทำได้ซึ่งมีวัตถุประสงค์และแนวความคิดที่หลากหลาย และมีได้จำกัดอยู่ในอาณาเขตพื้นที่ๆ เป็นวัดหรือเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอีกต่อไป โดยสถาปัตยกรรมเหล่านั้นล้วนมิได้เกิดจากพระราชประสงค์หรือพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ หรือเพื่อการขยายอำนาจแห่งราชอาณาจักรเช่นในอดีตอีกต่อไป สิ่งก่อสร้างต่างๆ ล้วนมีปรากฏในลักษณะอาคารเอนกประสงค์ พิพิธภัณฑสถานเจ้า ศาลพระภูมิ และมีใช้เป็นที่บรรจุอัฐิบุคคลหรือบรรพบุรุษของตนได้ เพียงเพราะมีกำลังทรัพย์และความปรารถนา สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการขยายตัวทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชนชั้นต่างๆ สามารถที่จะสร้างสรรคสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาได้ตามกำลังทรัพย์และความพึงพอใจ สามารถจับต้องได้ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถสรุปได้ในเบื้องต้นว่ามีเหตุปัจจัยสำคัญมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและอาจกล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ได้ส่งผลให้รูปแบบ คติ และความหมายการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่เคยมีมาแตกต่างไปจากอดีตและเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างการรับรู้และความหมายใหม่ของเจดีย์ในที่สุด

4.4 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องเจดีย์ในรายละเอียดมากยิ่งขึ้นในประเด็นที่เชื่อมโยงกับแนวความคิดการสร้าง การกำหนดความหมาย หน้าที่ และความสัมพันธ์บริบทที่ตั้งในกลุ่มเจดีย์อื่นตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ของการสร้างสถาปัตยกรรมเจดีย์ในสมัยปัจจุบันเพื่อวิเคราะห์สาเหตุ ปัญหาและเสนอแนะแนวทางการปกป้องคุณค่าแห่งสถาปัตยกรรม ในภาพรวมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป
3. ควรมีการศึกษาวิจัยเจดีย์ที่มีแนวความคิดการสร้างที่สัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกับพระอริยะสงฆ์ในประเทศไทยในฐานะผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ โดยอาจจะเป็นการศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบแบบกลุ่มเจดีย์ที่ริเริ่มโดยพระอริยะสงฆ์ในนิกายต่างๆ ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย เป็นต้น.

รายการอ้างอิง

Adrian, Snodgrass. *The Symbolism of the Stupa. 2nd Printing.* New York Cornell University 1985.

กมลรัตน์ ชวนสบาย. "แนวคิดและคติการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดสุโขทัย. "ข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดสุโขทัย." เข้าถึงได้ที่ http://www.sukhothai.go.th/tour/tour_09.htm.

———. "ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดสุโขทัยตามแผนพัฒนาจังหวัดสุโขทัย 4 ปี (พ.ศ.2558 - 2561)." เข้าถึงได้ที่ http://www.sukhothai.go.th/sukhothai/images/PDF/yut58_61.pdf.

กองพุทธศาสนสถาน, กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ,. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 7,. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.

คลังสารสนเทศของสภานิติบัญญัติ. "พ.ร.บ.การผังเมืองและผังชนบทพ.ศ.2495." เข้าถึงได้ที่ <http://dl.parliament.go.th/>.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

ชุตินา ขจรนรงค์วิเศษ. "แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมสัญลักษณ์สำหรับกรุงเทพฯ." มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

เชษฐัง ดิงสันชลี. ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. นนทบุรี: มิวเซียมเพลส, 2558.

ดำรงชานุกภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพฯ: รุ่งวัฒนา, 2514.

ดำรงชานุกภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2555.

เทศบาลเมืองสุโขทัย. "เทศบาลเมืองสุโขทัยธานีเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน." เข้าถึงได้ที่ <http://www.mcot.net/site/content?id=52ec9d08be047000b08b45b5>.

ฉนวน กิตติกันต์. มหาธาตุ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

ธัชชัย ยอดพิชัย. "เจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. 2475." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. ความเป็นมาของสถูปเจดีย์ในสยามประเทศ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2529.

นภัศ ขวัญเมือง. "แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย :กรณีศึกษาผลงานการออกแบบหอพระพุทธรูปโดย รองศาสตราจารย์ ภิญญ โสวรรณศิริ ราชบัณฑิต ศิลปินแห่งชาติ."

วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, no. 64 (2558): 63-82.

บุญชู โรจน์จันเสถียร. "มูลเหตุแห่งสถาปัตยกรรมในประเทศไทย." In ตำนานสถาปัตยกรรมไทย, 25. ม.ป.ท., 2548.

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ "สร้างพระธาตุเจดีย์ ๘๒ ปี เศรษฐีหุ่นเมืองไทย "คุณหมอปราเสริฐ ปราสาททองโอสถ". <http://www.prachachat.net>.

ประวัติการสร้างปฏิมาเจดีย์ ประวัติหลวงปู่เจ็ยจุนโท พระผู้เป็นดั่งผ้าชีริ้วห่อทอง กรุงเทพฯ: พีเพิลส, 2545.

ประวัติพระครูสุพุทธธรรมรังษี. "หลวงปู่เจ็ยจุนโท พระผู้เป็นดั่งผ้าชีริ้วห่อทอง 1 พระผู้เป็นดั่งผ้าชีริ้วห่อทอง " วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาธรรม เข้าถึงได้ที่ http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/.

ประวัติวัดบ้านนา. "วัดราษฎร์ในจังหวัดสุโขทัยวัดราษฎร์มหานิกาย." <http://www.wikiwand.com/th/วัดบ้านนา#>.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทียบเมืองพระร่วง. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา 2526.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม. ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2541.

พระมหาธีรนาถ อัครคีโร. พระธาตุเจดีย์เจดีย์แห่งพระอรหันต์. สมุทรปราการ: วัดอโศการาม, 2551.

ไพโรจน์ เสรีรักษ์. พระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย พุทธศาสนาคดี ไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุทั่วเมืองไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียร์สโตร์, 2537.

ภิญญ โสวรรณศิริ. "ผลงานออกแบบ."

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. "มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช." เข้าถึงได้จาก

<http://www.stou.ac.th/Home/aboutstou/Symbols.html>.

มะลิ โคกสันเทียะ. นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512.

ยอร์ช เซเดส์. ศิลปไทยสมัยสุโขทัยและราชธานีรุ่งแรกของไทย. Edited by แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ

- ดิศกุล. พระนคร: โรงพิมพ์ครุสภา, 2507.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. "การสร้างสรรค์มรดกวัฒนธรรม:สู่การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่." คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง 2560.
- วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร. "การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย." มหาวิทยาลัยศิลปากร 2545.
- ศรีศักดิ์ วลลิโกดม. เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2552.
- ศรีศักร วลลิโกดม. ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. "1 ทศวรรษงานวิจัยประวัติศาสตร์ศิลปะ." In "พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชปณิธานในการสถาปนาวัดสุทัศน์ในพระพุทธศาสนา", 22. มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันวิจัยและพัฒนา 2557.
- . "เจดีย์ในประเทศไทย : แนวคิด คติการสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์." In รายงานการวิจัย 314: สถาบันวิจัยและพัฒนา 2558.
- ส. พลายน้อย. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระเจ้ากรุงสยาม. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2554.
- สมคิด จิระทัศนกุล. พุทธสถาปัตยกรรมไทย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545.
- สมพจน์ สุขานุรณ์. "รูปแบบศิลปกรรมหอระฆังสมัยรัตนโกสินทร์." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- สันติ เล็กสุขุม. งานช่าง คำช่างโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557.
- . เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. Edited by พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน, 2552.
- . เจดีย์เพิ่มมูม เจดีย์ย่อมุมสมัยอยุธยา กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2529.
- . ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย(ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องของงานช่างในศาสนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2544.
- . "พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนังและพระเจดีย์กับความเปลี่ยนแปลง." ศิลปวัฒนธรรม 2544, 93.
- . ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555.
- สำนักข่าวแห่งชาติกรมประชาสัมพันธ์ "สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่จังหวัดสุโขทัย."

<http://hwnt.prd.go.th/centerweb/news>.

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย. " โครงสร้างคณะสงฆ์มหานิกาย,ทำเนียบพระสังฆาธิการ
ในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสุโขทัย ภาค 5." <http://sti.onab.go.th/>.

สืบสานสถาบันปัตยกรรมไทย2 Edited by ภาควิชาสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สุรพล เทวะผลิน. "ทางยุทธศาสตร์เหนือเขื่อนอีสาน." เข้าถึงได้ที่ <http://www.dohjournal.com>.

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ, (ในคำให้การชาวกรุงเก่า
คำให้การขุนหลวงหาวัด และ พระราชพงศาวดาลกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์). พระ
นคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2515.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. "แผนแม่บทการบูรณาการการ
บริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน." เข้าถึงได้ที่
<http://www.dasta.or.th/th/sustain/sustainable-designated-areas/531>.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	วัชระ เฉลิมชนม์
วัน เดือน ปี เกิด	7 กันยายน 2519
สถานที่เกิด	ขอนแก่น
วุฒิการศึกษา	ปริญญาครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต สาขาวิศวกรรมโยธา (Bachelor of Science in Technical Education in Civil Engineering) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
ที่อยู่ปัจจุบัน	292/429 ถนนรัชดาภิเษก เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

